326 10

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 25 București Nr. 1

1980

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Inv 9196 f1

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 25 | 1980 | N° 1

SOMMAIRE

ÉTUDES

PAUL PETRESCU, Histoire sociale « locale » en Mehedinți 3
ADRIAN FOCHI, La version roumaine d'un sujet international: « La maumariée » 23
PAUL SIMIONESCU, Documents polysémiques 41
ANDREI BUCȘAN, Le potentiel expressif de la danse populaire roumaine . . . 55
STANCA CIOBANU, Texte et contexte dans les souhaits du Nouvel An. . . . 65
CLAUDE KARNOOUH, Maisons et Jardins. Essai sur la signification du terme « stătut » dans le parler du Maramureș 77

MATÉRIAUX

ALEXANDRU DOBRE, Le folklore des conscrits 87
CONSTANTIN BREAZNA, L'interprétation en groupe du chant populaire aroumain 103
MIHAI ISPIR, Aspects de l'habitat paysan dans le département de Bacău 115

NOTES ET COMPTES RENDUS

MIRA MEITERT, Le 7e Colloque national de folklore 129
PAUL SIMIONESCU, Le Colloque roumano-américain se rapportant aux recherches dans le domaine des sciences sociales en Roumanie 130
GHIZELA SULIȚEANU, La vingt-cinquième Conférence I.F.M.C. 131
ADRIAN FOCHI, Un important moment dans l'histoire des disciplines ethnologiques 133
ROSWITH CAPESIUS, Une intéressante exposition ouverte au musée de Banat 134
DIMITRIOS LUKATOS, *Introducere în etnografia greacă*, Atena, Fundația Culturală a Băncii Naționale, 1978 (Marina Marinescu) 135
INGEBORG WEBER-KELLERMANN, *Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*, Frankfurt pe Main, Suhrkamp Verlag, 1978 (Nicolae Dunăre) 136

Rev. ethn. folk., tome 25, n° 1, p. 1—138, Bucarest, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef:

ALEXANDRU I. AMZULESCU

Redactori șefi adjuncți:

ION ILIȘIU
PAUL PETRESCU

Membri:

Prof. AL. BALACI, membru corespondent al Academiei R.S. România; MATEI SOCOR, membru corespondent al Academiei R.S. România; TIBERIU ALEXANDRU; ANDREI BUCȘAN; CORNELIU DAN GEORGESCU; RADU NICULESCU; PAUL SIMIONESCU

Secretar responsabil de redacție:

ALEXANDRU DOBRE

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), 71021 București, Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1.

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei Republicii Socialiste România se vor adresa la: ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, telex 11226, 70116 București, str. „13 Decembrie" nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colegiului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor".

La „Revue d'éthnographie et de folklore" paraît 2 fois par an. Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à: ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box. 136—137, telex 11226, 70116 Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 25.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
str. Nikos Belolannis nr. 25
70154 București

https://biblioteca-digitala.ro

326

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 25 1980 nr. 1

SUMAR

STUDII

PAUL PETRESCU, Istorie socială locală în Mehedinţi 3
ADRIAN FOCHI, Versiunea românească a unui subiect internaţional: fata rău măritată 23
PAUL SIMIONESCU, Documente polisemice 41
ANDREI BUCŞAN, Potenţialul expresiv al dansului popular 55
STANCA CIOBANU, Text şi context în urătura de An Nou 65
CLAUDE KARNOOUH, Case şi grădini. Eseu asupra semnificaţiei termenului „stătut" în graiul maramureşean 77

MATERIALE

ALEXANDRU DOBRE, Folclorul „taberei militare" 87
CONSTANTIN BREAZNA, Execuţia în grup a cîntecului aromân 103
MIHAI ISPIR, Aspecte ale locuinţei ţărăneşti în judeţul Bacău 115

NOTE ŞI RECENZII

MIRA MEITERT, Al VII-lea Colocviu naţional de folclor 129
PAUL SIMIONESCU, Colocviul româno-american privind unele cercetări în ştiinţele sociale din România 130
GHIZELA SULIŢEANU, Cea de a 25-a conferinţă I.F.M.C. 131
ADRIAN FOCHI, Un important moment din istoria disciplinelor etnologice 133
ROSWITH CAPESIUS, O interesantă expoziţie deschisă la Muzeul Banatului . 134
DIMITRIOS LUKATOS, *Introducere în etnografia greacă*, Atena, Fundaţia Culturală a Băncii Naţionale, 1978 (Marina Marinescu) 135
INGEBORG WEBER-KELLERMANN, *Zur Interethnik. Donauschwaben Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*, Frankfurt pe Main, Suhrkamp Verlag, 1978 (Nicolae Dunăre) 136

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 1–138, Bucureşti, 1980

Inv. 9146

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIE SOCIALĂ LOCALĂ ÎN MEHEDINȚI

Introducere la prezentarea arhitecturii populare mehedințene

PAUL PETRESCU

În atîtea din călătoriile făcute în diferite regiuni ale țării, cercetătorii culturii populare, folcloriști sau etnografi, au prilejul de a se întîlni cu aspecte ale vieții sociale, trecute sau prezente, ce nu și-au găsit încă locul în istoria „mare" a țării, rămînînd ascunse, deseori pierdute în straturile memoriei colective ale comunităților respective. Evocarea și înregistrarea istoriei locale adaugă lumini noi înțelegerii faptelor etnografice : este gîndul cu care au fost scrise aceste pagini, privind unul din ținuturile mai puțin cunoscute ale României, Mehedinții, ținut adăpostit în ultima mare arcuire pe care Carpații o fac înainte de a ajunge laDunăre.

Pe o hartă fizică a Europei se poate lesne observa că Mehedinții ocupă fundul adîncului golf al Cîmpiei (numite la noi „Română) prinsă între înălțimile Carpaților la nord și ale Balcanilor la sud, avînd drept ax cursul Dunării. Aici, la extremitatea vestică a vechii Țări Românești, dar în inima unei vaste arii etnografice unitare, strîngînd în jurul uriașului nod muntos al Țarcului, Godeanului și Retezatului marile ținuturi ale Hunedoarei, Banatului, Olteniei și Timocului, s-au dezvoltat și s-au păstrat o cultură populară, în general, și o arhitectură populară, în special, cu atribute originale ale căror începuturi merg înapoi pe firul vremii pînă în epoca romană și dacică. Această arie etnografică, incluzînd Mehedinții, coincide cu centrul Daciei Romane, fiind teritoriul dacic supus celei mai intense romanizări, împrejurare ce explică bogata viață istorică a acestor ținuturi românești în tot cursul evului mediu.

La adăpostul muntelui și al marilor codri ce se întindeau pînă departe în cîmpie, unindu-se cu codrii Vlăsiei de dincolo de Olt, feriți de drumurile obișnuite ale noroadelor migratoare venind din răsărit, ce preferau căile bătute și deschise ale cîmpiei din estul Țării Românești făcînd legătura cu stepele nord—pontice, Mehedinții au rămas pînă tîrziu un ținut izolat în care au dăinuit, pînă aproape de zilele noastre, elemente străvechi de cultură populară, îmbrăcînd deseori forme evident arhaice, în domeniul arhitecturii de pildă.

Ca și în alte regiuni ale țării noastre, varietatea mediului geografic și evoluția social-istorică locală au imprimat, de-a lungul timpului, carac-

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 3—22, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

tere particulare arhitecturii populare mehedințene, diferențiind-o chiar de arhitectura Gorjului vecin, tocmai prin persistența unor aspecte de factură arhaică. De aici o anume frumusețe robustă a construcțiilor țărănești de lemn din vestul Olteniei, precum și deosebitul interes științific, în primul rînd etnografic, pe care îl prezintă această arhitectură. De ajuns să amintim că în cuprinsul județului Mehedinți, coincizînd în mare parte cu o arie etnografică unitară dar compusă din relativ numeroase zone și subzone cu caractere distincte, se pot delimita șapte mari unități de relief, comportînd tot atîtea categorii de peisaje specifice unor habitaturi diferite : podișul mehedințean, culuarul depresionar Tismana — Bala — Ilovăț — Turnu Severin, piemontul Motrului, cîmpia înaltă a Bălăciței, cîmpia Dunării, lunca largă a Dunării cu bălți și ostroave, văile riurilor Motru, Coșuștea, Jiltul. În fiecare din aceste unități, așezările și, implicit, arhitectura au note caracteristice derivînd, în bună parte, din însăși diversitatea naturală a locurilor, concretizate în tipologia satelor, în materiile prime și tehnica folosită, în planurile caselor și în decorul lor.

În timpul repetatelor noastre cercetări de teren, începute în 1951, pe plaiurile Mehedinților, am cules un număr mare de imagini tipice întărindu-și, peste ani, contururile pînă a se transforma în adevărate categorii ale peisajului arhitectonic mehedințean, diversificat într-un larg evantai tipologic cuprins între cele două extreme : podișul Mehedinților și cîmpia înaltă a Bălăciței, ilustrînd unitatea în varietate a arhitecturii populare mehedințene. Deosebite ca peisaj și ca mod de viață a locuitorilor lor, cele două unități exprimă în același timp persistența acelorași tradiții constructive și decorative, regăsite și în realizările arhitectonice ale celorlalte unități de relief și zone etnografice. După cum nu se pot lăsa deoparte nici legăturile pe care arhitectura populară mehedințeană le are cu cea gorjenească, cu cea bănățeană de pe Cerna și cu cea românească de pe valea Timocului.

AȘEZĂRILE MEHEDINȚILOR ÎN PEISAJUL LOR SPECIFIC

Pornind din Baia de Aramă, vechi orășel pomenit în documente medievale, meritînd și el un loc într-o viitoare istorie a arhitecturii tîrgurilor și orașelor românești, și îndreptîndu-se către sud-vest, drumul intră într-unul din cele mai fermecătoare ținuturi ale României, podișul Mehedinților. Întinsa așezare risipită a Ponoarelor poartă un nume amintitor de cel al Cetăților Ponorului din Munții Apuseni nu degeaba, aici întîlnindu-se aceleași fenomene carstice (dolinele și vestitul „pod" natural), și nici întîmplător, limba românească reflectînd unitatea neamului nostru, poporul folosind aceleași toponime, pentru alcătuiri geologice, identice, dincolo și dincoace de Carpați. Gospodăriile izolate ici și colo, între petece de arături roșietice întinse pe coastele pietroase ale înălțimilor, au sugerat marelui geograf Simion Mehedinți aceeași apropiere, de astă dată pe temeiuri antropogeografice, cu Munții Apuseni, considerînd pe mehedințenii din aceste locuri ca fiind „moții" Țării Românești. Într-adevăr, cătunele Ponoarelor de aici sînt mici și risipite ca și cele ale crîngurilor moțești, cu numiri luate din izvoade marcînd apartenența la cetele moșnenești stăpîne pe „curelele" moșiei pe care nicicînd n-a fost stăpînire boierească : Răiculești, Brânzeni, Cepturenii din Cracu Muntelui, Gărdăneasa,

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1. — Balta, veche așezare răsfirată.

Fig. 2. — Prejna, moară cu ciutură în contextul unei așezări risipite.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3. — Balta, uliță cu gospodării vechi într-o așezare de tip răsfirat.

Fig. 4. — Cerneți, cula lui Tudor Vladimirescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. — Broșteni, detaliu la cula unuia din căpitanii lui Tudor Vladimirescu.

Fig. 6. — Baia de Aramă, prăvălii în centrul vechiului târg.

https://biblioteca-digitala.ro

Buicani, Rieni, Ludu, Turtaba, Cârnești, Proitești, Gheorgheni, Șipotu, Valea Ursului, Bălușa. Casele de lemn sau din piatră gălbuie se înalță uneori pe pivnițe, cuprinse în gospodării în care se intră pe sub porți înalte cioplite din lemn de stejar; coceni de porumb și frunze sînt urcate în copaci, alcătuind cunoscutele „pătuiage" oltenești cu furaj pentru vite; oamenii mai poartă cioareci de dimie albă, femeile umblă și ele cu „cioareci" tot din dimie albă tivită cu brînaș negru, dar numai de la glezne pînă sub genunchi, ca niște turetci pentru vreme rece de toamnă și iarnă; uneori le vezi lucrînd cu furca în brîu, păzind vitele sau venind de la pădure cu „crosneli" de vreascuri. Imaginile acestea de acum douăzeci de ani se văd azi din ce în ce mai rar. Vremurile noi au schimbat multe și pe aceste plaiuri izolate care la anuala sărbătoare a liliacului înflorit sînt pline de lume venită de departe, uneori și de peste hotare.

Continuînd drumul spre apus, după cîțiva kilometri, apare Isverna, așezare mai adunată, dar avînd și ea cătune multe, formate uneori doar din cîteva case ale cîte unui singur „neam", cum sînt Dealu Lung, Brădet, Brâgleasca, Cocora, sau, dincolo de Cănicea, pe valea Coșuștii în sus, cătunele Vintilanilor, Giurgianilor, Isfăuanilor. Bătrînii țin minte că ulița dreaptă a Cănicii a fost tîrziu „trasă la linie", casele fiind răspîndite înainte vreme pe dealurile dimprejur. Dintr-unul din aceste cătune, o cale pe scurtătură duce la Prejna, așezată și ea cu gospodării izolate pe locuri de cultură apărînd printre culmi domoale pe jumătate despădurite. Panorama se întinde departe, dezvelind alte și alte sate. Casele Prejnei sînt așezate pe înălțimi (pe „cracuri"), grupînd neamurile: cracul Stoicanilor, cracul Vintileștilor, cracul Paloșanilor, cracul Madanilor, cracul Burulanilor. Fiecare grup de gospodării are și cîte o moară, cum cel al Burulanilor își are moara Burului, la care douăzeci de oameni aveau „rînd" cîte o zi fiecare. Multe din așezările acestea s-au mutat în decursul timpului: parte din Prejna se afla la Rumâniori, unde azi nu mai sînt decît conace și de unde s-a tras pe locurile actuale încă înainte de vremea lui Tudor Vladimirescu. Aceeași structură, cu „centre" oarecum adunate pe cîte un „crac" proeminent au și Costeștii cu cătunele Bazavanilor, Gherghieștilor, Stăncilor. Așa este și extraordinara așezare a Gornenților cu casele, acoperite cu șindrilă, strînse și suspendate parcă pe un crac prelung, amintind de așezările aromânilor cățărate pe înălțimile pietroase din Macedonia. În 1951, în tot satul Gornenți aproape că nu se vedea vreun acoperiș de țiglă. Gornovița se înfățișează iarăși cu cuiburi de gospodării grupate pe cîte un crac sau pe mici mameloane, între pilcuri de copaci. Toate aceste așezări sînt „lipite" de munte, avînd ca fundal peretele sur, uriaș, al munților Cernei, peste care trec nenumărate poteci, atît ale localnicilor care merg să-și vîndă cașul, laptele, merele, păsările pe valea Cernei la Herculane, cît și cele mai mari, adevărate „drumuri" ale oierilor mărgineni din satele Sibiului și ale ungurenilor din nordul Olteniei, care pleacă cu turmele să ierneze în cîmpiile Banatului.

Coborînd spre răsărit și mergînd tot pe culmi, dincolo de Cernavîrfu un drum lung duce pînă la Dîlma, un sat tipic de creastă, părînd a pluti pe înălțimea sa, deasupra așezărilor din vale (Bala de Sus, Bala de Jos, Rudina, Berești). De aici de pe creasta Dîlmei, ușor înălțată între cele înconjurătoare, se deschide una dintre cele mai spectaculoase priveliști a munților Olteniei, încovoindu-se ca un imens arc și acoperind

https://biblioteca-digitala.ro

zarea către miazănoapte. Pentru cel ce a umblat prin aceste locuri îi este ușor a recunoaște, ca pe o hartă didactică în relief, semețele vîrfuri, rînd pe rînd luminate și întunecate, ale masivelor Godeanu, Piatra-Cloșani, Retezat, Oslea, Piatra Boroștenilor, Arcanu, Piua, Siglău, Tufaia, Parîngul, pînă către Vîlcea. Întreg piemontul Motrului, cu valea aceluiași rîu, se vede ca în palmă, formînd o uriașă treaptă deasupra depresiunii Tîrgu Jiului peste care, în acel ceas pornit spre scăpătat, coborîse o pîclă de un albastru străveziu.

Dacă pe treapta înaltă a podișului mehedințean satele de tipul risipit și răsfirat își strîng nucleele pe cîte o culme sau creastă, pe treapta mai joasă a piemontului Motrului așezările se înșiruie pe văile largi ale Motrului și afluenților acestuia, Coșuștea și Hușnița, și pe cea a Jiltului, vărsîndu-se în Jiu, ocupînd însă și porțiuni din interfluviile întinse. Înșirate uneori pe distanțe de zeci de kilometri, satele de pe piemontul Motrului sînt mari, organizate, multe din ele, tot pe sistemul curelelor moșnenești, lungi și înguste, străbătînd de-a curmezișul tot hotarul moșiei, după vechiul obicei al pămîntului, avînd fiecare curea „și din țarină, și din vie, și din pădure, și din apă". De sus de la Negoești și de la Apa Neagră, trecînd prin Glogova și Zegujani, pe la Noaptești și Broșteni, pe la Corcova și pe la Menți, pînă dincolo de Strehaia, se întind, lanț, sate străvechi de viticultori și de olari, de meșteri lemnari, nelipsind nici așezări ale unor mari neamuri boierești, cum este cel al Glogovenilor, durîndu-și case mari cu foișor sau cule ca cea de la Broșteni, figurînd în istoria arhitecturii medievale românești.

Diferit este peisajul de pe cea de-a treia treaptă, și mai joasă, numită de geografi „cîmpia înaltă a Bălăciței" după denumirea unuia din satele tipice, așezat cam în centrul acestei mari unități de relief cu o înălțime medie de circa 200 metri, bogată în cursuri de apă scurte, despărțind suprafața „cîmpiei" în foarte largi interfluvii. Așezările apar aici uneori izolate, impresia de singurătate fiind accentuată de micimea unora din sate, zece dintre ele avînd mai puțin de o sută de locuitori, iar mai bine de jumătate din numărul total al satelor fiind de ordinul așezărilor sub cinci sute de locuitori. Venind dinspre Turnu Severin, pe șoseaua care de-a lungul a 20 de kilometri merge pe malul Dunării, pînă în dreptul răscrucii dintre Securicea și Rogova, de unde o apucă spre Vînju Mare, călătorului i se înfățișează o cu totul altă priveliște decît cea din nord-vestul județului: cîmpia se întinde aici pînă la orizont iar satele apar ca depărtate insule de verdeață întunecată. Drumul, larg și prăfos, mărginit de salcîmi groși, intră în Corlățel, sat ceva mai mare, pomenit în documente încă de la 1540, cu biserică făcută la 1837, avînd printre ctitori pe Alecu Aman, tatăl pictorului Theodor Aman. În prima jumătate a veacului trecut vatra satului era în altă parte, la locul numit „Cesmele", unde se mai vedeau, pînă prin 1960, gropile „bordeielor", biserica din acea epocă fiind și ea „îngropată" în pămînt, oamenii ținînd minte „groapa bisericii". Drumul duce mai departe spre Valea Anilor, sat mic, cu uliță dreaptă de cîmpie, cu case ascunse în verdeața duzilor. Clima este dulce prin aceste locuri, cu veri călduroase dar fără vînturi uscate, cu ierni ușoare (media temperaturii: —1C), cu zăpezi mari, repede topite primăvara. Suprafețe relativ mari pe coastele domoale, însorite, sînt acoperite cu vii. În Vlădaia, centrul apare în orga-

https://biblioteca-digitala.ro

nizarea tipică acestor sate de cîmpie „înaltă" : cîrciumă mare cu „șopron" foarte larg (5—6 metri), sprijinit pe stîlpi, putînd să adăpostească și carele ; nu departe, o cișmea monumentală de zid ; ceva mai la o parte, o altă cișmea, cu un mare maidan pentru dejugat, pe valea pîriului Drincea, străbătînd satul. De la Vlădaia spre Almăjelu drumul intră în peisajul specific dealurilor Corzului, luîndu-și numele de la una din apele mici orientate vest-est, care brăzdează, curgînd aproape paralele, partea centrală a „cîmpiei înalte" Bălăcița. Tocmai aceste cursuri de apă, — Valea Mare, Valea Corzului, Valea Gogoșului, Valea Poiu, Urdinița, Terpezița, Deznățui — ,vărsîndu-se în Jiu sau în Dunăre, au determinat specificul acestei zone definită astfel de geografi : „Desfășurată ca o largă zonă de tranziție între Piemontul Motrului și Cîmpia Olteniei, cu care vine în contact pe linia localităților Vînju Mare — Plenița — Radovanu — Podari [P.P. : noi ne mărginim numai la satele situate în județul Mehedinți, lăsînd deoparte cele din județul Dolj], Cîmpia înaltă a Bălăciței reprezintă unitatea fizico-geografică cu cea mai pregnantă individualitate în raport cu regiunile limitrofe, atît prin configurația reliefului, gradul de fragmentare, cît și prin trăsăturile hidrologice și pedoclimatice"[1]. Dealurile sînt scunde, despărțite de văi mici cu povîrnișuri domoale, cu pîlcuri de copaci și pădurici rămase pe spinările rotunde. Dincolo de două sau trei dealuri vălurite se arată Almăjelu ca o insulă lungă de verdeață, de sub care nu se zărește nici un acoperiș. Gospodăriile răsfirate au curți foarte mari. Mai departe, spre Dobra, sat de culme, drumul trece prin vîlcele tipice acestor locuri : coastele acoperite cu vii, cu culturi de porumb semănat în fîșii înguste printre vii și pomi fructiferi, cu grădinării și bostănării pe poalele coastelor, coborînd pe nesimțite în valea aproape uscată. Urmează Costanda, sat vechi, „tras la linie", ascuns în vîlcele împădurite și zăvoaie. Iată-ne ajunși la Bălăcița, satul din inima acestei ciudate zone care i-a dat și numele, sat mare de culme, cu vale înflorită, cu culturi agricole, vii și grădini de zarzavat, fîntîni numeroase, exprimînd, toate laolaltă, bogăția pămîntului din aceste părți. Verile foarte călduroase (media lunii iulie : +29 C), ploi multe primăvara, toamne lungi, însorite, favorizează creșterea nu numai a cerealelor, ci și a viței de vie, a tuturor soiurilor de pomi fructiferi. Cale destul de lungă, aproape 15 kilometri, duce prin, Gvardinița de pe izvoarele Deznățuiului, care străbat și Bălăcița, la Corzu, sat împrăștiat pe trei culmi paralele, între care curg mici pîraie ; „cracul" Părpăleștilor formează partea mai dezvoltată, probabil mai veche, a satului, cu casele de-abia mijind printre livezile de pomi ; valea largă este uneori înmlăștinită, în timp ce sus, pe culmi, apa lipsește, oamenii avînd de făcut mari distanțe pînă la fîntînile și cișmelele din vale. Valea Corzului se desfășoară spre răsărit către Busu, Bărboiu, Țiu, sate avînd structură asemănătoare, cu aceleași centre marcate în trecut de cîrciumi cu polate, de fîntîni și troițe, de cruci multe prinse în copaci dar și pe stîlpii de telegraf din preajma fîntînilor și cișmelelor, expresie a unor străvechi credințe, precreștine, azi aproape total uitate. Mergînd la vreme de primăvară pe această vale necunoscută (marcată de toponime ce ar sugera aparte-

[1] A. Caranfil, *Cîmpia înaltă a Bălăciței*, în *Piemontul Getic*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1971, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro

nența la marea arie din sudul Țării Românești, în care se întîlnesc relativ numeroase denumiri cu terminații de origine cumană sau pecenegă: Călmățui, Deznățui, Călui, Cătălui, Teslui, cu numiri de sate chiar pe această vale, cum ar fi Corzu, Busu, Țiu, ce nu se regăsesc, de pildă, în lucrarea lui Iorgu Iordan[2], fapt ce pledează poate pentru aceeași origină (dacă nu cumva pentru una preromană), călătorul este întîmpinat de regularitatea culturilor agricole făcute în fîșii lungi și drepte, reminiscențe, poate, ale vechilor curele moșnenești, presărate cu pîlcuri de arbori de diferite esențe, ca un vast parc englezesc, colorînd peisajul în tonurile multiple ale diferitelor soiuri de pomi; este un peisaj vizibil organizat de foarte lungă vreme, oamenii ținînd la copaci, resturi din codrul ocrotitor de odinioară. Valea pare o gură de rai încremenită în istorie și nu e de mirare că pe aceste meleaguri binecuvîntate omul și-a găsit adăpost și posibilități de hrană încă din zorile istoriei, după cum atestă foarte numeroasele descoperiri arheologice, marcînd diferite nivele de civilizație și cultură, de la paleoliticul inferior și de la neolitic (Dobromira, Verbița, Sălcuța, Verbicioara) pînă la epoca bronzului (Coțofeni) și a fierului (Sălcuța) și pînă la cetatea dacică de la Bucovăț. Nu lipsesc nici așezările romane, ca cea documentată cu tezaurul monetar de la Vîrtopu, și nici urmele materiale care atestă continuitatea populației autohtone în secolele al VII-lea și al VIII-lea e.n. de la Terpezița și Verbița. Evul mediu este și el bogat în atestări privind această zonă, Verbița fiind întărită de Vladislav, la 1387, mînăstirii Tismana, iar la 1399 în documente fiind menționate Poroina și Poroinița. Zona se arată a fi populată intens în secolul al XVI-lea, dacă sînt menționate douăzeci și cinci de sate bogate în miere, brînză, cereale.

Iată cum peisajul și geografia îndreaptă și îndeamnă gîndul către înțelegerea trecutului, către istorie adică, ambele (geografia și istoria) ușurînd înțelegerea prezentului, a aspectelor etnografice, din care face parte și arhitectura populară. Vom aminti deci, tocmai pentru o mai bună înțelegere a tipologiei și funcționalității construcțiilor țărănești, și cîteva fapte ale istoriei, dar nu a celei stînd scrisă în manuale și tratate clasice, ocupîndu-se mai ales de dublul șir al bătăliilor și domnitorilor, însemnat prin lungi și fastidioase serii de ani, ci a istoriei celei „mici", dar cu atît mai vie, a istoriei „locale", atît de puțin știută de istorici și care nu poate fi înțeleasă fără a avea mereu în minte viața socială a oamenilor. Din acest punct de vedere, istoria românilor este încă nescrisă, fiecare din satele și cătunele străbătute de noi avînd încă multe materiale necunoscute și nefolosite de istorici, unul din ele fiind însăși moșia satului, imens document materializat în curele, brazde și haturi vorbind despre istoria oamenilor și pămînturilor, reflectînd relațiile sociale și forțele de producție din trecut. Aceste urme au rămas pînă azi ca un fel de martori ai acelei „arheologii sociale" pe care cu atîta strălucire și folos o practică mulți sociologi și etnoistorici de aiurea, iar la noi cunoscutul sociolog Henri H. Stahl, ale cărui ultime studii de istorie socială privind, de pildă, satele de pescari, aruncă o lumină nouă și neașteptată asupra originii statelor feudale românești.

[2] Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, Editura Academiei R.P.R., București, 1952, 304 p.. reluat în: idem, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, 582 p.

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIE „LOCALĂ" ÎN MEHEDINȚI

Așezările pe care am încercat să le înfățișăm au avut și o viață a lor, ca întreguri sociale, ce s-a oglindit și în construcțiile rămase pînă azi, și de aceea se cuvine a cunoaște și această viață a trecutului. Amintirea acestei vieți este încă surprinzător de vie, ea putîndu-se consemna ca o înregistrare a memoriei colective a comunității sătești, așa cum mai dăinuie la mijlocul secolului al XX-lea. Pentru interesul acestor „știri" salvate de la uitare, reflectînd o mentalitate și o structură socială, vom zăbovi asupra lor, convinși fiind că ele vor lumina într-un anume chip și arhitectura țărănească. Toate la un loc formează imaginea, uneori aburită de trecerea vremii, a unei societăți românești medievale care începuse să se cristalizeze în forme proprii, dar conducînd la acea fărămițare pe care o știm, din părțile occidentale ale Europei. Procesul a început însă la noi tîrziu sau, mai bine spus, atunci cînd trebuia să se desăvîrșească, vremurile din prima jumătate a secolului al XIX-lea au luat alt curs, integrînd principatele danubiene, de bine de rău, în ritmul general al afacerilor europene, așa că fenomenul de cristalizare, incipient la noi, a rămas în forme nedeplin dezvoltate. Din țărănimea moșnenească începuseră să se ridice, de pildă, acei ctitori zugrăviți pe pereții bisericilor de lemn, dar și de zid, mehedințene, gorjene și vîlcene, care s-ar fi putut transforma, avînd răgazul istoric cuvenit, în mica nobilime rurală asemănătoare cu cea ființînd în alte țări. Satul devălmaș românesc a avut însă o tradiție puternică și îndelungată, iar atunci cînd elementele ridicate economicește începuseră să se detașeze din obște și să acapareze „moși" și „drepturi", transformarea capitalistă a modului de producție i-a împins către alt destin decît acela de mici feudali. În atîtea însă din satele oltenești și muntenești, ca și în cele moldovenești și transilvănene, a rămas amintirea acestor începuturi, uneori amprenta societății feudale, închise, cu ordine și ierarhie proprie, continuînd să stăruie, în forme din ce în ce mai disolute, pînă în vremurile noastre sau, măcar, urmele acelor structuri închise dăinuind într-o formă sau alta. Reconstruirea lor științifică ar necesita istorici cunoscători ai vieții sociale românești și etnoistorici cunoscători ai realității etnografice românești, capabili să discearnă în așezările rurale de azi liniile de forță ale evoluției lor istorice; este un deziderat ce nu poate fi plasat în viitorul apropiat.

Realitatea esențială a societății rurale românești din trecut a fost, fără îndoială, cea a existenței satelor libere și a satelor aservite. Cele libere, numite „moșnenești" în Țara Românească, „răzășești" în Moldova, sînt deosebit de răspîndite în Mehedinți, mai ales în părțile sale nordice sau în ceea ce am numit noi podișul mehedințean și în piemontul Motrului, adică în ținuturile deluroase și subcarpatice. Satele moșnenești sînt din ce în ce mai rare pe măsură ce înaintăm în cîmpia înaltă a Bălăciței, ca să dispară aproape cu totul în cîmpia Dunării, unde de timpuriu s-au înstăpînit moșiile boierești, avînd drept corolar aservirea satelor. Or, se întîmplă ca în memoria colectivă a satelor libere cea mai puternică amintire să fie tocmai aceasta, a existenței „curelelor" moșnenești, formă de organizare juridică și economică a trupului de moșie reflectînd însăși structura socială a acestor comunități străvechi. Aceste amintiri le vom evoca aici, consemnînd, acolo unde am putut, denumirile acestor „moși

https://biblioteca-digitala.ro

mari". Înregistrarea lor sistematică pe ansamblul satelor românești libere nu ar trebui să întîrzie, astăzi mai trăind poate ultimii martori direcți ai acestei foarte vechi organizări sociale a lumii rurale românești. Pe aceste „curele" s-au înălțat unele din cele mai reprezentative exemplare ale arhitecturii populare românești, amintind, de pildă, pentru Mehedinți, splendida casă a Tătucilor de la Cernavîrfu, azi transplantată în muzeul etnografic al viticulturii românești de la Golești — Argeș.

Am notat, de pildă, că la Busești (ținînd azi de Isverna) pădurea era împărțită pe cinci „moși", denumiți cu pluralul neamului : Ploscarii, Nicoliceștii, Rogobeții, Căpăstrarii și Ciobanii. Se observă că trei din acești moși au numele derivat dintr-o îndeletnicire, ceea ce ar putea să însemne că este o împărțire pe moși ceva mai tîrzie, copiind poate împărțeala pe moși a altui sat.

Curelele erau lungi, ținînd din hotar pînă în hotar, așa cum era, de pildă, la Ceptureni, unde mergeau din hotarul Obîrșiei pînă în hotarul Bălei (satele imediat vecine), trecînd, după cum se știe, și prin pădure și prin pășune și prin țarină.

Isverna „mergea" pe patru moși : Isvercenii, Surzii de pe Surduleasca, Girmencenii și Moșnenii. S-ar putea ca singura curea veche să fi fost a Moșnenilor, celelalte aparținînd unor neamuri mai „noi", copiind vechea organizare moșnenească. La început, „moșii" erau mari, lați de cîte 1 000 de stînjeni, dar cu vremea s-au „miticulat" (micșorat), de a ajuns cîte unul să aibă o curea de doi stînjeni de lată, dar „curgînd" tot pe 4 000 de stînjeni. Un întreg sistem de măsuri era în funcție, de pildă, „un drept" era egal cu opt „palme". Istoria Isvernei este destul de frămîntată și a fost notată din amintirile bătrînilor, din documente, dar și din cărți, în ceea ce se cheamă „Sindicul" (istoricul vechimii satului și bisericii), de către preotul Victor Doman, de loc din Nadanova, un sat vecin. Se știe astfel că prima așezare a fost în jurul „Peșterii", de pe dealul „Surîpi" (Sub rîpi) și pînă în Dealul Satului. Înainte vreme satul era adunat, aproape compact, pe acele locuri și era ocolit cu gard, ca să nu treacă vitele în țarină. „Poarta țarinii" era pe drumul care ieșea la dealul Surîpi, la două sălcii, și pe unde se mergea la pășunat în poiana Beletinii sau în poiana Izmenelor sau a Timnii și în poiana Porcului. Și aceste poiene au istoria lor, pentru că au fost făcute prin „arșiță", adică s-a dat foc pădurii din acele locuri și de după Clanț (vîrf), ca să-și facă loc Isvercenii de pășune, aplicîndu-se tehnica străveche de „lăzuire" a pădurii pentru a mări terenurile arabile și de pășunat. Că aceste locuri erau locuite de multă vreme o dovedește și faptul că în Peșteră s-au găsit unelte din epoca de piatră și din epoca bronzului, iar la locul numit „Pogașa cu Teiul" au fost găsite monede de argint de pe timpul lui Gordianus III (241 e.n.), așa încît așezarea medievală, pomenită pentru prima oară cu numele de Isverna într-un document al lui Ioan Corvinul de la 20 oct. 1444, prin care se întărește stăpînirea mînăstirii Tismana asupra Podenilor și Isvernei, se poate presupune că dăinuia deja de multă vreme. Într-un document aflat în posesia satului, prezentat la expoziția națională din 1906 și pierdut cu acel prilej, se menționează că în fața Domnitorului Țării Românești, Alexandru al III-lea, s-au înfrățit Nicula Moșneanu (din neamul Moșnenilor, cum se cheamă și azi o curea) cu boierul Badea Urdăreanu, acesta dînd lui Nicula toată partea sa de moșie din

https://biblioteca-digitala.ro

Isverna în schimbul „unui cal vrednic de călărie, a unei dulamale și a unei perechi de cizme", toate prețuite în aspri. Legenda spune că acel Nicula ar fi venit din Domașna din Banat. S-ar putea însă ca Urdăreanu, de baștină din Urdari-Gorj, răsplătit de domnie, ca tot neamul său vechi boieresc, pentru fapte de vitejie, cu parte din moșia moșnenească a Isvernei și Cănicii, să fi căzut la învoială cu moșnenii să le dea înapoi pămîntul strămoșesc, toată povestea nefiind decît un episod al înverșunatei lupte, dusă secole de-a rîndul, între cetele moșnenești, libere și independente, și boierii căutînd să le aservească. Pentru că lupta se continuă și mai tîrziu, fiind vie în amintirea satului împrejurarea că „înainte de 1761 isvercenii terminaseră și cu averea boierilor Urdăreni și cu averea Tismanei", reușind adică să-și răscumpere și să-și elibereze moșia. Astfel, din averea Urdărenilor, intrați cine știe prin ce silnicie (sau danie domnească, era tot una) în moșia Isvernei, a luat un sfert Lupu Surdu Ceaușu, ușier la Divanul Domnesc, iar restul a luat Nicula Moșneanu, cu Giurgi Gîrmencea și cu Lăpădat Isverceanu ; iar averea Tismanei au luat-o Țiuicanii și Rohanii intrați în moșia Isvercenilor. Iată cum cele patru neamuri de baștină ai Isvernei sînt Moșnenii, Gîrmencenii, Isvercenii (Țiuicanii și Rohanii) și Surzii, observînd însă noi că este totuși un fenomen destul de tîrziu petrecut (mijlocul secolului al XVIII-lea), posibil fiind ca aceste patru neamuri să se constituie în „moși" după modelul altor sate moșnenești mai vechi. Alte neamuri, ca Făreștii, au venit din Topleț, Ciocanii din Bogîltin, Tălpeșeștii din Cornereva, avînd deci de-a face cu un alt fenomen interesant, cel al imigrației din Banat, ilustrînd nicicînd curmata legătură și circulație între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Tot spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea vin și Stoicanii, Dunceștii, Dumitreștii și Pîrvănești din Prejna, sat apropiat, iar apoi Vueștii din Bîlvănești, tot din Mehedinți, în preajma lui 1800. Iată dar că mișcările de populație de acum două secole au fost cu precizie înregistrate și cu grijă ținute minte de memoria colectivă a satului. Se mai știe că prin Isverna a trecut și Matei-Aga din Brâncoveni, cu paharnicul Lupu Mehedințeanul, după răscoala din București, șezînd cîtva timp la unchiașul Stoican, care i-a trecut apoi peste munți la Hațeg. După ce Matei a ajuns Domn, l-a răsplătit pe unchiașul Stoican cu moșia Macului din hotarul Șurlea, făcîndu-l și spătar. Și așa istoria se îngemănează cu legenda hrănită din amintirile bătrînilor, creîndu-se tradiții ce vin să confirme organizarea teritorială a moșiei satului, născută de-a lungul vremii în condițiile luptei continue pentru stăpînirea principalului mijloc de producție al evului mediu, pămîntul. Firește că istoria adevărată este mai complicată, pentru că, iată, în Prejna vecină întîlnim între cei patru moși mari, neamuri ce mai tîrziu au plecat în Isverna, ca Stoicanii și Dunceștii, alături de Armășeasca și Gădeasca, curelele acestor patru moși din Prejna curgînd și ele peste tot hotarul, de la Rumâniori pînă la apa Cernei. La munte curelele rămîn continui, înguste și lungi, în „țarină" însă ele se împart în „delniți de adoulea", adică perpendiculare pe axul longitudinal al curelii. La Prejna era moșnenie veche, pentru că la 1864 s-au dat oamenilor numai „plațuri" de casă, nu și loturi de muncă, așa cum s-au dat în satele de clăcași.

Peste tot este vie amintirea mutării satelor, această dinamică a așezărilor fiind determinată, în trecut, de cauze social-economice, între

https://biblioteca-digitala.ro

care, mai ales, fuga de fiscalitatea excesivă și nevoia de apărare împotriva raziilor feudale interne și externe (bandele de „cîrjalii" și „pazvangii" de peste Dunăre) au jucat un rol important. Este, poate, și un aspect al formării efective a satelor trecînd de la formele risipite ale așezărilor mai mult sau mai puțin sezoniere, cum sînt „sălașele" și „conacele", la cele ceva mai adunate ale satelor permanente. Dar să nu uităm că există și fenomenul invers, cel al „roirii" din satele matcă, prea dens populate, către spațiile mai libere, pentru pășunat, ale conacelor depărtate. Istoricii și sociologii vor avea aici a-și spune cuvîntul în nu mai știm care viitor — pentru că informatorii direcți dispar, ca și urmele materiale ale haturilor și curelelor — noi mărginindu-ne a indica reperele și sensul acestor informații adiacente celor privind construcțiile specifice diverselor zone construite privite în extensiune orizontală (pe sate), dar și în etajare verticală, pe nivele de așezări: de vale, de coastă, de culme, de plai, de pășune montană.

Mutarea satelor de care vorbeam, ca și amintirea vechilor vetre am înregistrat-o și la Gornovița și la Costești, în ambele sate fiind afirmată existența primei așezări la Gogoeva, în munte, de unde mai tîrziu s-au „tras în jos", o parte din gogoeveni plecînd și la Mălărișca. Ne aflăm deci în fața dizolvării unei vechi așezări, nu știm exact pentru care motiv, care a roit în trei direcții principale. Se știe pînă azi locul numit la „Seliște" și la „Morminți", unde a fost sat și lîngă care a fost și vechiul sat al Românilor, care și el s-a strămutat, o parte, la Strîmtu. La mișcările de populație „interne" s-au adăugat și imigrările din Banat, de acolo venind, de pildă, Enășeștii — Ianoș, Ion și Pătru —, izgoniți (de ce?) de la Cuptoarele din Severin, și care au primit pămînt de la Dalve Vornicul Basarab; Drăganii au venit de la Bolvașnița și tot de acolo au venit și Băsărabii, toate aceste neamuri avînd și azi urmași numeroși în sat la Gornovița. Venirile și plecările au generat lungi certuri pentru moșie, încă la 1862 inginerul Pană Șerbănescu făcînd carte de hotărnicie între Gornenți Costești, și Prejna, arătînd proprietatea în „trupuri" mari, folosind și toponimia locală: dealul Stârmina, Gogoeva, Cuca, locul „În Pinii", de unde se tăia lemn bun pentru casele vechi cu „cheie" la capătul bîrnelor, dealul la Cucuiul Cazacului, dealul Băia, pe unde se trece cu calul la Herculane și de unde se vede strălucind Dunărea în zare, „la Bârne", unde Tudor din Vladimiri a adunat lemne pentru o biserică. Judecățile au continuat însă, între Prejna și Costești, de pildă, procesul dura și în 1952, neterminat, prin 1936 socotindu-se că era pe rol de 56 de ani. Întîmplările de demult, ca cele ale popei Nica Macu, preoțit la Vidin, ca și popa dinaintea lui Popa Trăilă, dovedind relațiile permanente cu românii de pe valea Timocului în secolul al XVIII-lea, au inspirat și un „roman" intitulat „Neamul Măculeștilor", scris de preotul Brândușanu, și în care se va fi oglindit viața locală din trecut.

Lucrurile, evident, nu sînt totdeauna prea limpezi; a trecut vreme multă, interesele diferitelor neamuri se ciocneau uneori cu violență, în judecata dintre sate mai-sus-amintită au intervenit fel de fel de mărturii, mărturisind, înainte de toate, despre apriga luptă pentru pămînt, care întuneca, uneori, dreapta judecată a oamenilor. Nu-i mai puțin adevărat că la această situație încîlcită contribuia și marea vechime a întîmplărilor, cu motivație nu prea limpede pentru urmași. Cum altfel ar putea fi

https://biblioteca-digitala.ro

judecată, de pildă, situația satului Costești în ce privește mósii și moșia, apărind că satul are două hotare? un hotar cu cinci curele mari, dar fiind a unor „străini" (se pare că cei pomeniți de noi la cătunele Costeștilor : Bazavanii, Rădulești, Gherghiești, Stăncii, — un nume lipsește —), la care oamenii din Costești erau clăcași și un alt hotar cu curele mai mărunte, cel al Rumâniorilor. Cei cinci (patru știuți de noi) au vîndut apoi din vechile lor curele, mergînd și în pădure pînă la apa Cernei în Banat, la oameni veniți mai tîrziu și care au dat numele lor curelelor : Brătulești, veniți de la Hinova, Hamzești, veniți de la Gornovița, Gogâltanii, veniți, probabil, de la vechea Gogoeva, Popești Măculani sau Măculești (din neamul cărora este și popa Nica Macu și care neam este înfățișat în romanul pomenit). De la primii cinci moși mari (doar patru știuți) a rămas numai numele, ei neavînd urmași. Clăcașii din Costești au cumpărat de la moșneni, obștea acestora desfăcîndu-se la o vreme, din cine știe ce pricină. Dar, lucru ce merită a fi subliniat, clăcașii au cumpărat tot pe curele lungi, din hotar pînă în hotar, respectînd vechea rînduială. Faptul însă că în trupul mare de moșie acești clăcași ce imitau formele juridice ale moșneniei erau „vălmași" numai la pădure și la pășune, în țarină, adică pe locurile de cultură, ei fiind împărțiți, demonstrează că ei preluaseră o formă devălmașă a obștei în proces avansat de disoluție. Ca și în alte cazuri, am notat marea circulație a oamenilor în trecut, infirmînd vechea ideie a „imobilității" și a stagnării medievale, precum și stăpînirile de pămînt în alte sate decît cel de reședință, ba chiar și „moși" nelocalnici, dovedind poate posibilitatea unor relații inter-obștești, reminiscență a străvechilor structuri de confederații de sate libere. Am mai nota că imigrările din Banat ar putea fi de fapt „reveniri" ale oltenilor emigrați în Banat în secole anterioare, ilustrînd, încă o dată, permanentele contacte între românii cis- și trans-carpatini.

Există însă și situații mai limpezi, acolo unde fluctuațiile s-au întîmplat a fi mai mici și unde cine știe ce cauze au determinat o stabilitate, chiar un conservatorism evident, vizibil și în înfățișarea satului. Așa este cazul satului Cernavîrfu care, de la prima vedere, apare ca un sat cu foarte multe case vechi, mai mult de jumătate din case fiind de tipul arhaic românesc, cu prispă parțială la două încăperi, iar acoperișurile fără coșuri înalte; tot aici se afla pomenita casă a Tătucilor și tot aici au activat unii dintre cei mai cunoscuți meșteri de case. Această trăsătură tradițională exprimată în arhitectura satului am verificat-o și în structura foarte clară a trupului de moșie, reușind să identific nu numai toți „moșii", dar și dimensiunile în stînjeni ai fiecăruia, precum și, lucru mai rar, „măsurile" moșiei, adica cotele dimensionale ale curelelor acolo unde axul lor longitudinal suferă inflexiuni. Așezarea însăși a satului este deosebit de grăitoare pentru organizarea pe moși a trupului de moșie și a vetrii satului. Mi-a rămas în minte panorama unei coaste a teritoriului sătesc cu curele moșnenești curgînd de-a curmezișul, adică din deal la vale, formînd un desen de o mare regularitate, ca vîstrele unui țol sau a unui vîlnic, de lățimi aproape egale și pe fiecare din ele fiind construit cîte „un conac", adăpost pentru vite și oameni înconjurat de una sau mai multe clăi de fîn sau de paie. Lungimea moșiei se așează

https://biblioteca-digitala.ro

pe direcția est-vest (mai precis EEN—VVS), fiind în hotar cu trupul de moșie al Buseștilor în est, cu al Gornoviței în vest, cu al Dâlmei la sud și cu al Nadanovei la nord. Forma regulată a trupului de moșie, încadrată de formele geometrice regulate ale celorlalte trupuri de moșie, ale satelor, trădează, după cum demult a afirmat Henri H. Stahl, o străveche organizare teritorială, gîndită ca ansamblu, și care poate fi socotită ca preexistînd formării statelor românești feudale. Și împărțirea interioară, pe curele, este de asemenea foarte regulată, mai multe curele intrînd în componența unui „teiu", fiecare din acestea din urmă purtînd numele unui „moș". Iată care sînt „moșii" Cernavîrfului și lărgimile lor măsurate în stînjeni (1 stînjen — 2,15 metri) la „măsura" de pe luncă, unde totalul este 992 stînjeni :

1) moșu Șeitănesc	173 stînjeni (care s-au împărțit, foarte demult, la 5 frați, cîte 31 1/2 stînjeni)
2) moșu Tătucesc	169 stînjeni
3) moșu Pârvănesc	112 stînjeni
4) moșu Drăgănesc	109 stînjeni
5) moșu Chelănesc	173 stînjeni
6) moșu Strîmteanu	173 stînjeni
7) moșu Șeitănesc	83 stînjeni.

Neamul mare al Șeităneștilor cunoaște bine împărțeala pe ultimele cinci generații, a doua fiind a celor cinci frați : Gheorghe, Radu, Iovan, Vintilă, Nicolae ; a treia : Dumitrașcu Șeitan ; a patra : Constantin Dumitrașcu Șeitan : a cincea : Dumitru Constantin Dumitrașcu Șeitan, care la 1951 mai avea frați în viață (este dat numai numele fratelui celui mai mare din fiecare generație). Cu toată regularitatea curelelor din Cernavîrfu, trebuie să observăm că vatra satului fiind așezată numai pe curelele Șeitanilor și Tătucilor, celorlalte neamuri care aveau curele ce nu treceau prin vatră, adică Pârvănești lor, Drăganilor, Chelanilor și Strâmteștilor, li s-au dat plaiuri (locuri de curte) din curelele Șeitanilor și Tătucilor. Aceasta s-a întîmplat la 1864, cu ocazia aplicării primei mari reforme agrare de la noi ; în același an s-au împroprietărit foști clăcași pe moșia lui Bălteanu, cum ar fi Guran, Vucea, Păleanu, veniți din Isverna și din alte sate. La 1900, întreaga moșie boierească a fost lichidată, punîndu-se în vînzare 50 de loturi de cîte 5 hectare fiecare, locuri de arătură pe aceeași moșie a lui C. Bălteanu-Găină, aflată în hotarul Delanț al Cernavîrfului, adăugîndu-se încă o pagină la istoria luptelor dintre cetele moșnenești și boieri pentru pămînt. Ieșirea din indiviziune a moșnenilor avusese loc destul de devreme în Cernavîrfu, întrucît la 1910, cînd a venit judecătorul pentru a face această operație, moșia era deja împărțită.

În 1951 am avut prilejul să mai văd harta exactă a trupului de moșie al Cernavîrfului, așa cum era la 1910 cînd s-a împărțit și „muntele" și „poiana" care rămăseseră pînă atunci „vălmașe". Pe plan erau trecute și cele două „măsuri" ale trupului. De la „măsura" a IV-a înainte măsurătoarea a fost făcută de dascălul Gh. Doman. Harta este un admirabil document topografic, iar descrierea hotarului mergînd pe „măsuri" este un foarte frumos document de limbă românească, dincolo de poezia căruia se străvăd și urme de organizare a vieții sociale din trecu-

https://biblioteca-digitala.ro

tul satelor românești libere. Pentru valoarea sa documentară complexă, ca și pentru farmecul literar, redăm în întregime textul hotarelor „măsurate" ale Cernavîrfului :

Măsura II: „Măsura de la ogașu francului din răcoviță pe cracu Seliștei în sus pe din vale de conacu beșliului pe poiana cu ferigă drept în boldu ăl gol".

Măsura III: „Măsura de pe ogașu vacei ăl mare drept pe boldu [3] vacei pe cracu vacei în sus în fruntea Ocoliștei pe poiana cu turugile [4] pe făsceica [5] mică peste vîrf la piva cu apă".

Măsura IV: „Din Valea Rea".

Măsura V: „Din grădina lui Negoiță din tufa de mărăcine pe poeana moșului pe la Vîrtej drept sus în culme".

Măsura VI: „Din capu bărîcei [6] pe ogașu țiganului prin prunii Tătucilor prin colțu grădinei lui Măcescu din deal drept la marginea poenei despre curături [7] drept în boldu ăl gol cu tufa în vîrf".

Măsura VII: „Măsura de la pietriș din piatră pe la casa lui M. Drăgăloiu la crovu [8] cu apă drept sus în culme la gaură" [9].

Măsura VIII: „Din slogu [10] lui P. Nedelcu prin grădina lui Nicolae Gh. Șeitan pe la colțu din Vale de casa lui Const. L. Pârvănescu drept peste ogaș [11] prin grădina lui C. T. Tătucu tăind în sus colțu grădinei lui T. Drăgoescu mergînd pe coastă drept sus în Zăbran sus în culme la vîrful al doilea de lîngă vîrfu ăl nalt".

Măsura IX: „Din slogu lui Pantelimon Tătucu de lîngă colț cel printre curelele de întorsură [12] pe dinaintea casei lui Ion C. Pârvănescu printre casa și pivnița lui Ghiță Pârvănescu la stînga de cireșul din botu cracului pe lîngă al treilea gorun din cap la apșoară drept la culme la tufa mare despre Nadanova".

Este redat în acest document un întreg univers al unor oameni ce știu fiecare cireș și fiecare gorun, care cunosc fiecare colț al grădinilor

---

[3] vîrf.
[4] buștean de copac bătrîn, tăiat.
[5] loc strîmt între bolovani.
[6] ripă, surpătură.
[7] fost loc împădurit, ars pentru a face loc agriculturii.
[8] apă, izvor.
[9] peșteră.
[10] hotarul.
[11] vale îngustă de torente.
[12] bucăți de teren („driculețe") ce se dau în compensație la curelele ce se îngustează.

https://biblioteca-digitala.ro

și micile ape curgînd printre pietre, cunoaștere transmisă din generație în generație și exprimată în limba modelată de o lungă trăire pe pămînturile de care sînt legați prin toate firele existenței și gîndirii lor. Este cunoașterea intimă a unui popor ce nu și-a părăsit nici o dată vetrele.

CREDINȚE, „ERESURI" ȘI PRACTICI EMPIRICE

În acest univers vieţuiau la un loc oameni, animale și făpturi socotite a avea puteri miraculoase, unele dintre acestea întrupate tot în animale. Un univers dominat, alături de interdicțiile juridice, de opreliști magice, ambele categorii avînd menirea de a reglementa viața comunității și a o apăra de relele ce se pot ivi din cele mai neașteptate pricini, inexplicabile în acel stadiu al cunoașterii. Iată de ce oamenii și mai ales femeile, ca depozitare ale regulilor casei și vetrei, trebuiau să observe și observau cu strictețe nenumărate indicații provenind dintr-o foarte lungă și atentă contemplare a naturii și a întîmplărilor ei, multe din prescripțiile așa-zise magice fiind în fond generalizări ale observației empirice, magia fiind și ea un fel de tehnică a intervenției în ordinea socotită supranaturală a lucrurilor, din cauza insuficientei cunoașteri. Astfel, de Sfîntu Foca și Pălie, cu trei zile înainte de Sf. Ilie, nu se mai lucra nimic, ca să nu lovească trăsnetul, frecvent, într-adevăr, în acel timp al anului. Cele trei zile se numesc „cercove", iar femeile nu coc nici pîine în ziua de Sf. Foca și nici nu se împrumută cu foc de la vecine. În aceeași zi cu Foca și Pălie este și Sfînta Marina, de veche și populară tradiție în lumea balcanică. Cele mai multe prescripții sînt legate însă de apărarea animalelor, lucru firesc pentru o populație la care creșterea vitelor constituia o ocupație de bază. Astfel, de Sf. Toader, în februarie, nu se lucrează, ca să nu se nască mînji „strîmbi", după cum tot la începutul primăverii este și un „lăsat strîmb", ca să nu se întîmple vitelor și mieilor să se „pocească", să se nască adică și „mielă și berbece" deodată. Există și o „Joie a iepelor", a doua zi după Paști, cînd iar nu lucrează femeile ca să nu se lovească caii în țapa carului. Se ține și o „Marțe încuiată", ca să nu se „încuie" vitele, după cum este și o „Marțe a trăsnetului", ca și o „Zi a ursului", cînd nu se lucrează ca să nu ia ursul vitele. Tot așa există o „Marțe a șarpelui", cînd nu se lucrează ca să nu muște șarpele vitele; nu e bine să se vorbească despre sfoară că vine șarpele și mușcă vitele și le ia mana vacilor de nu mai dau lapte. Pînă în Sîn Petru se mai ține sărbătoare o zi ca să nu vină „Clemăta vîntului" de rupe tot în cale, și în aceeași perioadă a verii sînt și „Sînzienele", cînd se adună flori pe cîmp cu rouă pe ele. Iată deci un întreg calendar, dublînd pe cel creștin, fără îndoială mult mai vechi decît acesta, celebrînd întrupări mai mult sau mai puțin fantastice, servind însă foarte pămîntescului scop al apărării avutului cu trudă agonisit, într-o activitate economică complexă, purtînd și ea pecetea acelorași vremi trecute. În satele Mehedinților, în părțile de către munte, cu deosebire în Costeștii de acum aproape trei decenii, aceste practici empirice erau îmbrăcate uneori în aura unor credințe aproape codificate, azi pe cale de dispariție.

https://biblioteca-digitala.ro

ECONOMIE LOCALĂ TRADIȚIONALĂ

Întreaga organizare juridico-economică a trupului de moșie, așa cum am încercat s-o prezentăm în paginile anterioare, ca și sistemul de credințe, mai-sus amintit, tindeau să asigure, la nivelul tehnicii timpului exploatarea principalelor resurse naturale ce stăteau la dispoziția comunităților sătești : pămîntul și animalele. Agricultura și creșterea vitelor au alcătuit în Mehedinți, pînă tîrziu în pragul vremurilor noastre, ca și în alte regiuni ale țării, cele două ocupații de bază, avînd însă o pondere diferită în una sau alta din zonele mehedințene. Astfel, în zona podișului, un loc important îl deține, alături de cultivarea ceva mai restrînsă a cerealelor și de creșterea extensivă a oilor și vitelor, lucrul la pădure și la exploatările forestiere. O economie ceva mai complexă, în sensul practicării și altor ramuri ale agriculturii, era statornicită în marea unitate naturală a piemontului Motrului, cu întinse vii și livezi de pomi fructiferi, fiind bine cunoscute podgoriile de la Corcova și Strehaia. Și pe podiș și în zona piemontană, terenurile cultivabile s-au mărit, cu vremea, ca suprafață, restrîngîndu-se tot mai mult domeniul pădurilor, prin vechile tehnici tradiționale de „lăzuire", adică de defrișare prin incendiere a pădurilor. Astăzi pădurile mai acoperă încă aproape 1/3 din suprafața totală, ocupînd mai ales culmile dealurilor, poalele acestora fiind destinate fînețelor și pășunilor. Între cereale domină porumbul, cultivat cu precădere pe văile mai largi ale Motrului și afluenților săi. În lunci, grădinile de legume și zarzavaturi au ocupat terenuri apreciabile ca suprafață.

Procesul de despădurire a fost mult mai puternic în cîmpia înaltă a Bălăciței, în ultima sută de ani. Pînă spre mijlocul secolului trecut însă această cîmpie înaltă era acoperită cu păduri mari de stejar și gorun, dovadă stînd și numeroasele case de lemn dăinuind pînă în zilele noastre. Cu vremea, culturile cerealiere, fînețele, pășunile, aflate altădată în apropierea satelor, pe văi, s-au extins considerabil, în dauna pădurilor a căror suprafață a descrescut mereu. Se mai văd însă și azi insule de stejari bătrîni, rămășiță a codrilor imenși de odinioară. Vița de vie ocupă și ea un loc destul de însemnat în economia tradițională a zonei, deși pe suprafețe fragmentate, răspîndite sub formă de loturi mici pe coastele domoale ale dealurilor însorite. Veniturile realizate din creșterea animalelor au fost, și în această zonă, importante. Să notăm, de pildă, că se practica, pentru turmele de oi, o transhumanță destul de activă, „vărătul" făcîndu-se pe pășunile munților Oslea, Parîngul și Vîlcanul, din nordul Olteniei, cale de cîteva zile bune.

Pe lîngă aceste ocupații de bază se mai practicau în Mehedinți și numeroase alte ocupații, cu caracter local sau sezonier. Se cuvine în primul rînd să amintim satele de meșteșugari, unele din ele vestite pentru producția lor de artă populară, cum sînt Nadanova pentru obiectele de fier, Glogova și Siseștii pentru frumoasa olărie nesmălțuită cu forme continuînd tradiția ceramicii romane. Țesături și cusături, folosite atît la împodobirea interiorului cît și la confecționarea pieselor de costum, se lucrează, și azi, în mai toate satele.

https://biblioteca-digitala.ro

Caracteristic pentru o economie deficitară sub raportul asigurării necesarului de produse agricole, în satele de pe podiș ca și în unele din piemontul Motrului, se înregistra în trecut un volum însemnat de plecări sezoniere la lucru. În fiecare an, pînă la 100 de bărbați din Cernavîrfu plecau la tăieri de păduri în Banat. La fel, cei din Dîlma plecau la Orșova și pe valea Cernei, precum și în Hunedoara, la Orăștie. Pe lîngă aceste plecări pe timp de vară, se înregistrau și plecări în timpul iernii; tot din Dîlma plecau spre cîmpie la Vînjuri și pînă în balta Dunării 30—40 de oameni cu „firizu mare", ca să taie ulucă. Alții, toamna, plecau în cete la culesul porumbului, făcînd munca nu pe bani, ci pe produse în natură, înapoindu-se acasă cu cîte 50—60 băniciori de porumb. Schimbul în natură se practica și cu fructele, mai ales mere, date pe porumb la cîmpie, dar și de vărarii din Șovarna-de-Sus care plecau cu carele la cîmpie și dădeau tot varul pe porumb. Tot după porumb plecau și cei ce se indeletniceau cu „bojăria", străveche ocupație și tehnică constînd în fabricarea catranului: se făcea o groapă în pămînt cam de un metru adîncime, se umplea cu „cioaie" (cioate) de pini, se dădea foc, iar rășina topită amestecată cu cenușa lemnului se scurgea într-o a doua groapă ceva mai puțin adîncă, legată de prima printr-un canal îngust (gropile se făceau pe o coastă ca să fie diferență de nivel între cele două gropi); după două zile de ars înăbușit, catranul se punea în „foale" (burdufuri de capră sau de oaie), se încărca în care sau pe cai cu tarnițe de lemn și se ducea la șes. Catranul se folosea la uns roțile carelor, la impregnat lemnele de construcție și la oblojirea, în amestec cu seu, a rănilor vitelor.

Lungile șiruri de care purtînd între deal și cîmpie produsele oferite spre schimb constituie și ele o imagine a economiei tradiționale locale, expresie a unei întregi perioade istorice aparținînd azi trecutului. Încercînd să evocăm felul așezărilor, istoria locală, credințele și cîteva din notele specifice ale economiei tradiționale am năzuit să reconstruim cadrul natural și social al satelor mehedințene, spre o mai dreaptă și mai completă înțelegere a arhitecturii populare din acea parte a țării.

HISTOIRE SOCIALE «LOCALE» EN MEHEDINȚI (ROUMANIE)
Introduction à l'étude de l'architecture populaire de Mehedinți

Résumé

Situé dans la partie ouest de l'ancienne Valachie (Țara Românească) ou, plus précisément, de la Petite Valachie (Oltenia), près des Portes de Fer sur le Danube, le département de Mehedinți peut être considéré unitaire en ce qui concerne les aspects ethnographiques, quoique le paysage géographique y est très varié (montagne, plateau, piémont, plaine). L'histoire locale des villages «libres», habités par des «moșneni» (paysans non asservis par les boyards dans le passé), est riche en informations concernant en premier lieu la structure particulière du finage. Les finages

https://biblioteca-digitala.ro

des villages «marchant par ancêtres» (sate «umblătoare pe bătrîni») se caractérisent par le partage en grandes lanières («curele»), allant d'un bout à l'autre du territoire, eux-mêmes étant taillés en minces et longues «ficelles» («sfori»), quelquefois d'une longueur qui se mesure par kilomètres, pour une largeur réduite à quelques mètres. Ces longues lanières passent à travers des zones économiques parallèles : forêt, pacage, terre de labour, foyer du village. Elles sont bornées par des arbres, des ronces, des tas de pierre, de même que les ficelles intérieures. Les clotures n'existent pas. À travers les âges, ces communautés villageoises archaïques ont eu une histoire mouvementée, qu'on peut encore retracée. L'agriculture, l'élevage, les métiers, les transports y ont des traits caractéristiques, ainsi que les croyances et les habitudes liées a un passé lointain.

https://biblioteca-digitala.ro

VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ A UNUI SUBIECT INTERNAȚIONAL: FATA RĂU MĂRITATĂ

ADRIAN FOCHI

Cu toate incontestabilele succese ale folcloristicii, atît din trecut cît mai ales din ultimii ani, nu putem spune că cercetarea și-a făcut pe deplin datoria față de un public mereu binevoitor și devotat. Au rămas astfel destule probleme neclarificate, altele numai parțial elucidate, iar altele n-au stat niciodată în atenția cercetătorilor, rămînînd — pur și simplu — necunoscute. De aceea e necesar să intensificăm eforturile noastre și să le îndrumăm de așa manieră, încît să restrîngem cît mai mult aspectele incomplet investigate și să eliminăm, cît mai curînd, petele albe care mai dăinuie în cunoașterea noastră. Desigur, generația actuală de cercetători, avînd condiții incomparabil mai bune decît au avut învățații din trecut, a adus o contribuție considerabilă în toate sectoarele cercetării, îmbogățind, lărgind și adîncind zonele de cunoaștere, înlocuind entuziasmul romantic al amatorilor cu prețuirea lucidă a valorilor estetice și umane încifrate în creația orală a poporului. În această acțiune tinde să se încadreze și studiul de față, care ia în cercetare un subiect epico-liric, neabordat pînă acum la noi în țară, poate tocmai din cauza statutului său artistic ambiguu și care urmărește să dea răspunsuri la cîteva din problemele majore ale investigației actuale. Subiectul nu e interesant prin el însuși, prin anume calități artistice excepționale, ci numai prin contextul științific pe care îl angajează. Trei sînt problemele la a căror lămurire urmează să contribuie studiul acestui subiect: 1) cum se așează versiunea românească a subiectului față de paralelele din străinătate și ce raporturi comparative se stabilesc între ce este al nostru și ce este al altora; 2) necunoscută nici în țară, nici în străinătate, e necesar ca versiunea românească să fie introdusă în circuitul științific general, cu atît mai mult cu cît interpretarea românească poartă marca foarte pronunțată a unei mari originalități creatoare; și 3) subiectul are însușirea de a lumina procesul de creație artistică în condițiile specifice ale oralității, dezvăluind mecanismele cele mai fine și mai subtile ale acestui proces. Din toate punctele de vedere deci, subiectul merită o tratare monografică și, recunoscînd toate dificultățile pe care le ridică problema, încercăm totuși abordarea subiectului, chiar dacă — din motive ce pot depăși experiența și bunăvoința noastră — rezultatele nu vor fi la înălțimea așteptărilor.

Subiectul de care ne vom ocupa s-ar putea numi convențional, „Fata rău măritată" și reprezintă versiunea românească a unui motiv, cunoscut în literatura de specialitate, după denumirea sa franceză, „La maumariée". De la început, trebuie să arătăm că, datorită condițiilor în care s-a dezvol-

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 23—40, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

tat instituţia familiei în epoca feudală, ea nu a avut — de cele mai multe ori — o bază trainică şi sănătoasă, întemeiată pe psihologia, liberă şi neîngrădită, a partenerilor, ci a suferit de pe urma tuturor complicaţiilor imaginabile de ordin economic şi special. Aceasta s-a răsfrînt, îndeobşte, asupra partenerului „mai slab", tînăra nevastă, care, în condiţiile căsătoriei patrilocale, devenea victima permanentă a soacrei şi uneori şi a bărbatului ei. Situaţia este generală în absolut toate ţările continentului şi peste tot au fost elaborate creaţii folclorice pe această temă, de cele mai multe ori în mod independent, fără să fie nevoie de îndemnuri şi modele străine, toate aceste creaţii oglindind o realitate socială proprie, cu mijloace artistice proprii. La noi, de pildă, există două tipuri ale acestui subiect : a) mama tinerei neveste îşi vizitează după căsătorie fata şi află de la aceasta suferinţele pe care le îndură în casa bărbatului său, şi b) tînăra nevastă se metamorfozează în pasăre şi zboară la mama sa, precum şi la alte rude, deplîngîndu-şi soarta nefericită. În studiul de faţă ne ocupăm numai de acest al doilea tip al subiectului, care are o mişcare epico-lirică mai evidentă.

Studiul nostru se bazează pe un număr de 80 de variante, culese de pe întreg teritoriul ţării, precum şi de la românii de peste hotare. Oferim aici lista întregului material, cu siglele vechilor provincii istorice, pentru a scoate mai bine în evidenţă unitatea remarcabilă a textului.

TRANS. 1 = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Ed. Cultura naţională, 1925, p. 8 : Crăceşti-Maramureş.
TRANS. 2 = ICED, Inf. 27.391 : Lăpuşul Românesc, Maramureş, 1966.
TRANS. 3 = ICED, Mg. 2518 c : Rogoz-Maramureş, 1963.
TRANS. 4 = ICED, Mg. 3315. Ix : Cupşeni-Maramureş, 1966.
TRANS. 5 = Virgil Medan, *Cîntece epice*, Cluj-Napoca, Comitetul jud. de cult. şi educ. socialiste, 1979, p. 671—673 : Telciu-Bistriţa Năsăud.
TRANS. 6 = Ion Muşlea, *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului*, Cluj, 1932, p. 52 (Extras din „Anuarul Arhivei de folclor:", I) : Racşa — Satu Mare.
TRANS. 7 = Vasile Scurtu, *Cercetări folclorice în Ugocea Românească* (jud. Satu Mare), „Anuarul Arhivei de folclor", 6 (1942) p. 190 : Bocicău-Satu Mare.
TRANS 8 = ICED, Fg. 7231 a : Butani-Bihor, 1931.
TRANS. 9 = Vasile Oarcea, *Poezii populare din Ţara Zarandului*, Buc., Ed. Minerva, 1972, p. 57 : Sebiş-Bihor.
TRANS. 10 = Petru Heteou, *Poesia poporala din Bihor*, Beiuş, Tip. „Doina", 1912, p. 37—38 : Abram-Bihor.
TRANS. 11 = Virgil Medan, *op. cit.*, p. 682—683 : Mociu-Cluj, 1975.
TRANS. 12 = I. U. Jarnik — A. Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, ediţia A. Fochi, Buc., Ed. Academiei R.S.R., 1968, p. 656 : Lupu-Alba, 1863.
TRANS. 13 = Vasile Bologa, *Poezii poporale din Ardeal. O mie de bucăţi culese între anii 1880—1905*, Sibiu, f.ed.= 1936, p. 43—44 : Geoagiu de Sus-Alba.
TRANS. 14 = ICED, 8907d : Floreşti-Alba, 1940.
TRANS. 15 = Eugen Nicoară şi Vasile Netea, *Mureş, Mureş, apă lină, Literatură populară din regiunea Mureşului de Sus*, vol. I, Reghin, Ed. „Astra", 1936, p. 28—30 : neloc.
TRANS. 16 = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, ediţia M. Croicu, Buc., Ed. Minerva, 1970, p. 179—180 : Vîlcele-Covasna.
TRANS. 17 = Ovid Densuşianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Buc., Ed. p. literatură, 1966, p. 32—33 : Densuş-Hunedoara.
TRANS. 18 = Aureliu Millea, *Poezii populare din Mărginime (Sibiu) în anii 1878—1880*, în vol. : *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1962, vol. II, p. 301—302 : neloc.
TRANS. 19 = I. U. Jarnik — A. Bîrseanu, *op. cit.*, p. 269 : neloc., 1863.
TRANS. 20 = Ilarion Cocişiu, *Folclorul muzical din Tîrnava Mare*, în vol. : *Monografia judeţului Tîrnava Mare*, Sighişoara, Tip. Miron Neagu, [1913], Fg. 5380c : Bîrghiş-Sibiu, 1935.

https://biblioteca-digitala.ro

TRANS. 21 = Ion Pop-Reteganul, *Trandafiri și viorele. Poezii populare culese și ordinate de ...* ed. a II-a augmentată, Gherla, Ed. „Aurora", 1891, p. 129—130: Săcădate-Sibiu.
TRANS. 22 = Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, Buc., Tipografia Corpului Didactic C. Ispășescu și G. Brătănescu, 1900, vol. I, p. 791: Ocna Sibiului—Sibiu, culegere de Christea N. Țapu.
TRANS. 23 = ICED, Fg. 7641b: Porumbacu de Jos-Sibiu, 1939.
TRANS. 24 = Gheorghe Cernea, *Comori din Ardeal. Poezii populare*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1969, vol. IV, p. 37—38: Mateiaș-Brașov.
TRANS. 25 = Ioan Șerb și Domițian Cesereanu, *Folclor din Țara Zarandului*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1962, vol. I, p. 46: neloc.
TRANS. 26 = V[iciu] Alesiu: *Poezii populare*, „Convorbiri literare", 22(1888—1889), p. 926: neloc.
TRANS. 27 = Gheorghe Cernea, *Poezii populare din sudul Ardealului. (Târnava)*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1962, vol. II, p. 15: neloc.
TRANS. 28 = Iustin Ilieșiu, *Poezii și basme populare din munții Rodnei*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc.= Ed. p. literatură, 1967, vol. III, p. 80: neloc.
TRANS. 29 = I. U. Jarnik — A. Bîrseanu, *op. cit.*, p. 656: neloc.
TRANS. 30 = Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1962, vol. I, p. 161—162: neloc.
BAN. 1 = Emil Petrovici, *Folclor din valea Almăjului (Banat)*, „Anuarul Arhivei de folclor", 3 (1935), p. 71: Rudăria — Caraș-Severin.
BAN. 2 = Ioan Epure, *Poezii și cîntece poporale din Banat*, ed. a III-a, Brașov, Ed. N. Ciurcu, 1913, p. 44—45: Oravița—Caraș-Severin.
BAN. 3 = *Folclor literar*, Timișoara, Facultatea de filologie, 1968, vol. II, p. 465—466: Sasca Montană-Caraș Severin.
BAN. 4 = Emilian Novacovici, *Cîntece de dragoste culese din gura poporului român din Răcășdia, comit. Caraș-Severin*, „Tribuna poporului", Arad, 5 (1901), nr. 30/136. Răcășdia-Caraș Severin.
BAN. 5 = Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Bănatul răsăritean*, în vol.: *Folclor din Oltenia și Muntenia*, Buc., Ed. p. literatură, 1967, vol. I, p. 88—89: Bunea Mică-Timiș.
BAN. 6 = Nichifor Mihuță, *Folclor din Banat*, în vol.: *Folclor din Transilvania*, Buc., Ed. p. literatură, 1962, vol. II, p. 492: neloc.
BAN. 7 = *Ibidem*, p. 491: neloc.
OLT. 1 = „Izvorașul", 14 (1935) p. 230: Dîlbocița-Mehedinți.
OLT. 2 = ICED, Mg. 1985e: Lupșa de Sus-Mehedinți, 1961.
OLT. 3 = ICED, Mg. 1942a: Lupșa de Sus-Mehedinți, 1961.
OLT. 4 = ICED, Inf. 8493: Isverna-Mehedinți, 1940.
OLT. 5 = ICED, Mg. 3094, IIg: Cireșu-Mehedinți, 1966.
OLT. 6 = ICED, Mg. 1236 1: Șișești-Mehedinți, 1957.
OLT. 7 = Mihail Gregorian, *op. cit.*, p. 48: Godeanu-Mehedinți.
OLT. 8 = *Ibidem*, p. 59—60: Podeni-Mehedinți.
OLT. 9 = Ion Nijloveanu, *Poezii populare de pe Argeș și Olt*, în vol.: *Folclor din Oltenia și Muntenia*, Buc., Ed. p. literatură, 1969, vol. IV, p. 746—747: Țînțăreni-Gorj.
OLT. 10 = Vasile Cărăbiș, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, în vol.: Folclor din Oltenia și Muntenia, Buc., Ed. p. literatură, 1968, vol. III, p. 687—688: Fintinele-Gorj.
OLT. 11 = C. Mohanu, *Fîntîna dorului. Poezii populare din Țara Loviștei*, Buc., Ed. Minerva, 1975, p. 471; Găujani-Vîlcea.
OLT. 12 = *Ibidem*, p. 470—471: Bumbuiești-Vîlcea.
OLT. 13 = ICED, Mg. 3767 v i: Bratovoești Titești-Vîlcea, 1969.
OLT. 14 = Teodor Bălășel, *Versuri populare*, Craiova, Ed. „Ramuri"= vol. III, cărticica 1, p. 32—34: Ștefănești-Vîlcea.
OLT. 15 = Vasile Cărăbiș, *Șiraguri de mărgăritare. Folclor poetic*, Craiova, Întreprinderea Poligrafică Oltenia, 1967, p. 98—99: Fintinele-Dolj.
OLT. 16. = ICED, Inf. 13.863: Rudari-Dolj, 1951.
MUNT. 1 = Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 827—828: Lerești-Argeș, culegere de C. Rădulescu-Codin.
MUNT. 2 = Al. Istrătescu, *Lirica populară din Argeș*, „Grai și Suflet", VI (1934), fasc. 1—2, p. 20—21: Stroești-Argeș.
MUNT. 3 = ICED, Mg. 514 m: Nucșoara-Argeș, 1955.
MUNT. 4 = Ion Nijloveanu, *op. cit.*, p. 745—746: Slatina-Olt.
MUNT. 5 = Gr. Crețu, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, în vol.: *Folclor din Oltenia și Muntenia*, Buc., Ed. Minerva, 1970, vol. V, p. 457—458: Breaza-Prahova.
MUNT. 6 = *Ibidem*, p. 456: Filipești de Tîrg-Prahova.

https://biblioteca-digitala.ro

MUNT. 7 = ICED, Mg. 3148 g: Gura Teghii-Buzău, 1966.
DOBR. 1 = Aurel Munteanu. *Flori de nufăr, Culegere de folclor literar din județul Tulcea*, Tulcea, Casa corpului didactic, 1973, p. 163: C. A. Rosetti-Tulcea.
DOBR. 2 = *Antologie de literatură populară. Poezia*, Buc., Ed. Academiei R.S.R., 1953, vol. I, p. 149—150: Coiun Punar-Tulcea, 1906.
MOLD. 1 = Ion Diaconu, *Ținutul Vrancei. Etnografie, folclor, dialectologie*, Buc., Ed. p. literatură, 1969, vol. II, p. 289—290: Hăulișca-Vrancea.
MOLD. 2. = I. Oprișan, *Folclor din Moldova-de-Jos*, în vol.: *Folclor din Moldova*, Buc., Ed. p. literatură, 1969, vol. II, p. 242: Vădeni-Galați.
MOLD. 3 = ICED, Fg. 3352a: Tătărușî Porceni-Iași, 1932.
MOLD. 4 = Alexandru Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete de-ale poporului*. Din viața poporului român, Buc., Inst. de Arte Grafice „Progresul" Ploiești, 1909, p. 157: Tătărușî-Iași.
MOLD. 5 = Elena Didia Odorica Sevastos, *Cîntece moldovenești*, Iași, Tip. Națională, 1888, p. 28—30. Republicat de Tache Papahagi, *Flori din lirica populară. Doine și strigături*, Buc., Socec, 1936, p. 53—54 și în: *Poezia lirică populară*, Buc., Ed. p. literatură, 1967, p. 201—202.
MOLD. 6 = Mihai Costăchescu, *Cîntece populare românești*, în vol.: *Folclor din Moldova*, Buc., Ed. p. literatură, 1969, vol. I, p. 349—350: Goiești Lungani-Iași.
MOLD. 7 = *Ibidem*, p. 354—355: Roșcani-Iași.
MOLD. 8 = Mihail Canianu, *Poezii populare*, Iași, Ed. Șaraga, 1888, nr. 228: Drăgușeni-Neamț?
MOLD 9 = M. Eminescu, *Literatură populară*, ed. D. Murăraşu, Buc., Ed. Minerva, 1977, p. 41: neloc.
BUC. 1 = Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 136—138: Uidești-Suceava.
BUC. 2 = ICED, Fg. 4225h: Botoșana-Suceava, 1934.
BUC. 3 = ICED, Mg. 1177 1: Fundu Moldovei-Suceava, 1957.
EXT. 1 = *Folclor din părțile Codrilor*, Chișinău, Ed. Știința, 1973, p. 259: Chirianca-raion Strășeni, R.S.S. Moldovenească.
EXT. 2 = M. G. Savina și I. D. Ciobanu, *Folclor moldovenesc*, Chișinău, Ed. de Stat a Moldovei, 1956, p. 66: Biești, raion Chiperceni, R.S.S. Moldovenească.
EXT. 3 = Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, Buc., Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, S-sor Ion St. Rasidescu, 1906, p. 10—11: Biserica Albă, R.S.S. Ucraineană (Extras din Analele Academiei Române).
EXT. 4 = Gábor Lükö, *Creația populară și muzica*, în vol.: *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria*, Budapesta, Asociația maghiară de etnografie, 1975, p. 46: R. P. Ungaria.
EXT. 5 = G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, tom. II (inedit), ediția Ion Muslea, Buc., Ed. Academiei R.S.R., 1966, p. 70: Straja-R. S. F. Iugoslavia.
EXT. 6 = Cristea Sandu Timoc, *Cîntece bătrînești și doine*, Buc., Ed. p. literatură, 1967, p. 450: Chirimbeg, raion Vidin, R. P. Bulgaria.

Pentru prezentarea mai succintă a subiectului, recurgem — după practica obișnuită — la segmentarea textului, în funcție de conținutul piesei. Distingem astfel 8 segmente sau idei poetice (teme) mai importante, pe care le denumim convențional cu literele de A—H. Deoarece, peste tot, cîntecul ne oferă o alternativă, segmentele care o determină le notăm cu aceleași litere, dar mici (a—h).

1. Primul segment, ca de obicei în folclorul nostru, pune în dezbatere problema esențială a cîntecului. Formula **A** are următorul cuprins:

Tînără m-am măritat,
Soacră rea am căpătat (TRANS. 16, 18, 20; OLT. 12; MOLD. 1,2; EXT. 4).

Ceea ce arată că subiectul are ca temă raportul dintre noră și soacră, fenomen foarte des întîlnit în creația folclorică românească. Uneori, distihul de mai sus e precedat de un vers invocativ de tipul *„frunză verde"*: (TRANS. 1, 19, 28; EXT. 1), iar alteori de un început de imprecație: *Ardă-l focul măritat* (TRANS. 11) la adresa măritișului sau la adresa mamei

https://biblioteca-digitala.ro

care a măritat-o cu sila : *Măicuță-i avea păcat* (TRANS. 4, 5, 15). Cîte o dată apare și caracterizarea negativă a bărbatului : *Rea soacră și rău bărbat* (TRANS. 14, 15, 23, 24, 27 ; OLT, 5, 12, 13, 14 ; DOBR. 1).Numeroase sînt și cazurile cînd discursul este la perfectul simplu, chiar în regiuni unde utilizarea lui e mai puțin obișnuită : *Tînără mă măritai/Rea soacră îmi căpătai* (TRANS. 9, 10, 13, 17, 21, 25, 26, 30 ; BAN. 1, 3, 5, 6 ; OLT. 5, 10, 14, 15, 16 ; DOBR. 2 ; MOLD. 9 ; EXT. 6). Exemplele ocazionale nu le-am trecut aici. Unul merită totuși să fie menționat : *Soacra rea, bărbatul rău,/Vai de măritatul meu* (TRANS. 20).

Formula **a** e mai puțin răspîndită, numai în regiunile din exteriorul Carpaților, e mai amplă și mai realizată artistic :

Frunză verde trei molizi
Singură-am fost la părinți
Ca lumina între sfinți.
Părinții-au avut avere,
Eu le-am fost de mîngîiere.
Părinții s-au îndurat,
Pe mine m-au măritat
Prin negri străini m-au dat,
Sus la munți, la alte curți,
La părinți necunoscuți (MUNT. 6).

Fragmentul își află paralele, aproape stabile (MOLD. 7 ; OLT.1), dar de obicei pasajul e redus (MOLD. 3, 4, 5, 6, 7, 8 ; BUC.1 ; OLT. 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 ; MUNT. 1, 6). Remarcabil de semnalat e faptul că în acest punct incipitul textului se bifurcă ; în zonele intercarpatice întîlnim formula **A**, în cele pericarpatice, formula **a**.

2. Cel de-al doilea segment este condiționat de primul și vine în continuarea ideii, pe care o reia și o nuanțează. Astfel, segmentul **B** o caracterizează în continuare pe soacră : *Iasă-afară ca și-o pară./Tună-n casă, ca și-o coasă/Și tot dă cu pumnun-n masă,/ Mă mustră că nu-s frumoasă* (TRANS. 13). Lărgită sau contrasă, formula apare și în : (TRANS. 16, 17, 9, 19, 26, 28, 29 ; 30 ; BAN. 6 ; DOBR. 1, 2 ; MOLD. 9 ; EXT. 5, 6), ceea ce arată că are o circulație generalizată în țară. Dealtfel, formula provine dintr-un cîntec liric independent sau dintr-o strigătură satirică, pentru care exemplul clasic este cel din Ion Creangă :

Soacră, soacră, poamă acră!
De te-ai coace cît te-ai coace,
Dulce tot nu te-ai mai face ...
De te-ai coace toată toamna,
Ești mai acră decît coarna;
De te-ai coace-un an și-o vară,
Tot ești acră și amară,
Ieși afară ca o pară,
Intri-n casă ca o coasă,
Șezi în unghi ca un junghi'' [1].

[1] Ion Creangă, *Opere*, ediția G. Călinescu, Buc., Ed. de Stat p. literatură și artă, 1954, p. 120–121.

https://biblioteca-digitala.ro

Cîntecul nostru păstrează numai unele din ideile poetice ale acestuia, în speță finalul cu rimele interioare, deci partea mai bine fixată în expresie. Dar deoarece conflictul soacră/noră nu este numai o chestiune de poezie, ci o constantă comportamentală, întîlnim și o prelungire și întărire a ideii : *Că dă-n mine ca și-n cîne./ Da-n cîne dă num-o dată, /De mine rupe-o lopată* (TRANS. 25). Cu variații, mai mari sau mai mici, o întîlnim și în TRANS. 4, 6, 8, 9, 10, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 30 ; OLT. 12, 13, 15 ; MOLD. 2. Alternativa b duce mai departe ideea înstrăinării : *Părinții se pun la masă,/ Eu le stau slugă în casă./ Cînd dau să mă pun și eu,/ Părinții se uită rău./ Cînd să iau o-mbucătură, / Lacrimile-ajung în gură ;/ Cînd să iau a doua oară,/ Ajung lacrimile-n poală* (BUC. 1). Cu variații, ideea mai apare și în : MOLD. 3, 4, 5, 7, 8, ceea ce pare să fie o soluție artistică oarecum tipică pentru această provincie. Pentru problema înstrăinării fetei prin căsătorie, a se vedea excelentul studiu al lui Ovidiu Papadima[2]. Dacă stăm să comparăm alternativele, constatăm că la baza cîntecului stă conflictul soacră/noră și numai în subsidiar apare și motivul înstrăinării. Suferințele tinerei neveste nu vin din partea soțului, ci a soacrei ; fapt ce trebuie reținut ca o trăsătură specială a versiunii românești.

3. Și al treilea segment se realizează în două alternative. În prima, C, se cuprinde ideea că femeia pleacă, din proprie inițiativă, la secerat, probabil, spre a scăpa de veșnicile reproșuri de acasă și pentru a-și cîștiga printr-o muncă grea o oarecare simpatie din partea socrilor. Exprimarea nu este destul de unitară, dar rima conferă pasajului un anume grad de stabilitate : *Luai secera la brîu :* TRANS. 13, 24, 25 ; OLT. 12 ; DOBR. 1 ; *Mă dusei să secer grîu :* TRANS. 13. Ușoare variații sînt de semnalat la ambele versuri : *Pusei secera la brîu :* OLT. 10 ; MOLD. 1, 2, TRANS. 6, 19 și *Mă dusei în deal la grîu :* TRANS. 24 ; *Mă duc la tăiat de grîu :* TRANS. 30 ; *Și-ncepui să secer grîu :* TRANS. 25 ; *Și ieșii în deal la grîu :* MOLD. 1 ; *Și plecai în deal la grîu :* OLT. 12 ; MOLD. 2 ; *Și m-am dus să secer grîu :* OLT. 15 ; EXT. 1. De obicei, ideea se continuă cu imaginea muncii în trei etape, folosindu-se procedeul sau schema epică a triplicării, după Axel Olrik :

Secerai pînă la prînz
Tot cu milă și cu plîns,
Secerai pîn-la amiaz
Tot cu ciudă și năcaz,
Secerai pîn-la chindie
Tot cu ciudă, cu minie (BAN. 5)

Secerat-am pîn-la prînz
Tot cu lacrimi și cu plîns,
Secerat-am pîn-la amiaz
Tot cu lacrimi pe obraz,
Secerat-am pîn la-ojină
Tot cu lacrimi din inimă
(TRANS. 20).

Situații asemănătoare, deși cu variații nesemnificative și la : MOLD. 1 și OLT. 12. În aproape totalitatea variantelor bănățene, apare o idee nouă, ce numai întîmplător apare și într-alte părți : secerînd, femeia se

[2] Ovidiu Papadima, *Poezia populară a înstrăinării și dorului*, în „Limbă și literatură", 7 (1963), p. 323–345.

https://biblioteca-digitala.ro

taie la un deget (EXT. 5, 6 ; BAN. 3, 4, 5, 7). O singură dată, ideea apare în Transilvania (TRANS. 11).

Cea de-a doua soluție a acestui moment este trimiterea norei la secerat de către soacră, în chip de pedeapsă sau de răzbunare. Pasajul sună astfel :

Mă mină la secerat (TRANS. 15; BAN. 1, 3, 5; EXT. 4, 5, 6).
Singură făr' de bărbat (TRANS. 15; BAN. 1, 3, 5, 7; EXT. 2, 4, 5, 6).

Trimiterile arată că această interpretare se întîlnește mai ales în exemplele de peste hotare : Bulgaria, Ungaria și R.S.S. Moldovenească, iar în țară mai ales în Banat. Cîteva mici derogări de la schemele de mai sus nu pot constitui o grupă unitară care să necesite o prezentare specială. Reținem un singur exemplu, care ne trimite iarăși la stocul de formule călătoare :

Secerară zi de vară,
Zi de vară pînă-n seară (OLT. 11).

4. Segmentul **D** are și el două interpretări : **D** și **d**. În primul caz, nora vede cum alte soacre vin cu de mîncare la nurorile lor, numai la ea nu vine nimenea, ca și cînd nici n-ar exista pentru familie. Transcriem aici fragmentul cel mai amplu, menționînd că în toate celelalte variante asistăm la o sistematică reducere a lui, pînă la ultima expresie posibilă :

Mă uit pe cărări cu flori
Cum vin soacre la nurori.
Toate soacrele venea
Să-și vadă nurorile.
Num-a mea soacră nu vine,
Nu știu rău-i, o nu-i bine,
Ori n-are grijă de mine (TRANS. 30).

Situația aceasta se întîlnește în variantele : TRANS. 1, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 23, 26, 28, 29. În var. TRANS. 5, nevasta, spre a nu face de rîs familia în care a intrat, simulează că ar fi mîncat și ea : se așează pe jos să se odihnească și ca lumea cealaltă să creadă că a prînzit și ea.

Lucrul se petrece de două ori, așa că nu este o simplă întîmplare, ci repetiția urmărește intensificarea ideii. În alternativa a doua, întîlnim situația opusă : soacra vine cu demîncarea, însă i-o aduce cu ostilitate și zgîrcenie. Astfel, vine încruntată, ca o pară (TRANS. 24), îi aduce *mai mult mămăligă goală* (DOBR. 2), *cu o pîine subțioară* (MOLD. 2), *c-o lingură de păpară* (TRANS. 27), *Și c-o lingură de zamă* (OLT. 12). În cîteva cazuri, apar ambele soluții, în succesiune imediată (TRANS. 4, 9, 21, 25 ; OLT. 11), ceea ce nu are darul de a lămuri lucrurile.

5. Acest segment din desfășurarea cîntecului îi conferă individualitatea poetică proprie, fiind punctul său central. El cunoaște formulări diferite, după cum tînăra nevastă se metamorfozează în pasăre și zboară la mamă-sa, sau trimite mamei sale un mesaj prin intermediul unei păsări. Prima situație o marcăm — consecvenți cu sistemul adoptat pînă aici —

https://biblioteca-digitala.ro

cu E, iar a doua, cu e. Prima situație, E, ține de transformarea voluntară a fetei în pasăre :

Dac-am văzt lucru de-așa,
Mă făcui o păsărea
Și zburai la malcă-mea,
Fulg de pasăre măiastră
Zburai la maică-n fereastră (TRANS. 19).

Dac-am văzut că-i așa
M-am făcut o păsărea
Și m-am dus la maica mea
Și-am început a cînta (OLT. 10).

Soluția se mai întîlnește în TRANS. 6, 12, 13, 18, 24 ; OLT. 9. Într-un caz, intrăm în plină atmosferă de basm : femeia se dă peste cap și se preface în pasăre, după un procedeu magic frecvent întîlnit în povești (TRANS. 29). Cea de-a doua interpretare anulează inițiativa de metamorfozare a fetei, punînd-o pe seama divinității. Deși e mai puțin răspîndită, prezintă un grad mai înalt de fixitate formulară : *Dumnezeu, de mila mea, / Mă făcu o păsărea* (BAN. 5 ; OLT. 1, 7, 8 ; MUNT. 6. ; MOLD. 3, 4, 5, 7, 8 ; BUC. 1). Numai versul al doilea cunoaște o mică variație lexicală ; schimbă pe *păsărea* în *rîndunea* (OLT. 9). A treia interpretare cuprinde numai dorința nevestei de a se preschimba în pasăre. Nu asistăm la transformarea propriu-zisă, dar din dialogul cu mama aflăm că fata s-a metamorfozat totuși în pasăre. Interesant e faptul că ambele exemple ce cunosc această interpretare se întîlnesc la marginile extreme ale teritoriului de limbă românească : (EXT. 1) și (EXT. 4). Lucrul nu trebuie să ne surprindă, deoarece fragmentul reprezintă o prelucrare ad-hoc a unui cîntec liric, care exprimă dorința tînărului (fată sau fecior) de a fi preschimbat, de obicei, într-o pasăre, spre a-și vizita părinții de care s-a înstrăinat sau partenerul de dragoste de care e, accidental, despărțit. Exemplele sînt extrem de numeroase și răspîndite pe întreg teritoriul locuit de români, încît se poate spune că este un motiv tipic pentru lirica noastră folclorică, iar inserția acestui element în cîntecul de care ne ocupăm s-a putut efectua independent și spontan în cele două regiuni atît de depărtate unde îl aflăm atestat. Oferim pentru documentare, un exemplu caracteristic, ce are numeroase analogii cu textul de care ne ocupăm :

Fă-mă, Doamne, ce mi-i face,
Fă-mă pasăre măiastră,
Să zbor la maica-n fereastră,
Să văd lucru ce lucrează.
Maica coasă la lumină
Și din inimă suspină,
Că mă știi că sînt străină.
Eu bătui cu aripa,
Stinsei maicii lumina.
Maica dete-a blăstăma
Pe cine-a stins lumina
Și maica din grai grăia:

— Ce rîndu-i d-aesta rînd,
C-afară vîntu nu bate,
Lumina-n casă nu arde;
Afară ploaie nu ploaie,
Lumina-n casă se moaie;
Afară neaua nu ninge,
Lumina-n casă se stinge.
Eu grăii de la fereastră:
— Nu mă, maică, blăstăma,
Eu is, maică, fiica ta
Și vezi, maică, și vezi, dragă,
Cum îi rău fără lumină
Așa-i și-n țară străină [3].

[3] Petre Ugliș-Delapecica, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*, Buc., Ed. p. literatură, 1968, p. 117—118.

https://biblioteca-digitala.ro

Acesta nu e singurul exemplu de acest fel, dar nu putem stărui mai mult asupra chestiunii. El reprezintă însă, desigur, un anumit stadiu de creaţie prin care a trecut cîntecul nostru şi exemplifică — în modul cel mai elocvent — practica şi tehnica oralităţii. Se creează, nu din cuvinte izolate şi singulare, ci din îmbinări tradiţionale de cuvinte, din formule preexistente, prefabricate, experimentîndu-se diferite soluţii individuale (în cadrul diferitelor variante), pînă se ajunge la soluţia reuşită, care se impune, prin coerenţă şi frumuseţe.

Trecem acum la soluţia a doua a acestei teme (e). În această situaţie lipseşte metamorfozarea nevestei în pasăre, deşi pasărea nu e absentă. Interpretarea e însă diferită. Conform altui canon al liricii noastre populare, tînăra nevastă trimite mamei sale veşti, prin intermediul unei păsări, care apare întîmplător. Notăm aici două exemple, unul din Transilvania şi altul din Banat, menţionînd că numai în aceste două provincii se întîlneşte soluţia despre care vorbim :

Da, zine-o mîndră turturea,
Să pune pe brazda mea:
— Hei, tu, mîndro turturea,
De eşti tu din ţara mea
Eu ţ-aş scri-o cărticea
Să o dai la mama mea (TRANS. 1).

Vine-o mică turturea
Şi se suie pe copiţea
Şi plînge de mila mea.
— Taci tu, mică turturea,
Nu plînge de mila mea,
Du-te tu la maică-mea
Şi spune-i tu ei aşa (BAN. 7).

Îndeobşte, femeia transmite mamei rugămintea de a-i aduna hainele din „fetie", de a le duce la o cruce de drum şi de a le da acolo foc, pentru ca şi alte mame să înveţe din suferinţa ei, cum să-şi mărite fetele (TRANS. 1, 17 ; BAN. 1, 3, 4, 7). Nu e vorba aici de un capriciu individual, ci de o tentativă locală de a da cîntecului o formă definitivă, utilizînd un clişeu liric foarte răspîndit. În cîteva exemple bănăţene, în care se povestea că fata şi-a tăiat degetul cu secera, mamei i se cere :

Să-n trămiată un petecel
Să mi leg la degeţel,
Să-n trămiată-o cîrpuşoară
Să mă leg să nu mă doară (BAN. 1; variat:
BAN. 3, 4; EXT. 5).

Pasărea ca mesager e un motiv poetic atît de răspîndit, încît ar fi fastidios să mai stăruim asupra lui. Merită a fi însă reţinut faptul că, în numeroase cazuri, el este asociat cu rugămintea arderii hainelor, într-o compunere care circulă intens şi independent[4].

Nu e vorba, aşadar, de fenomene întîmplătoare, ci tema **E e**, aşa cum apare în cîntecul nostru, provine dintr-un întreg complex liric extrem de răspîndit, adaptat perfect la context, ca proporţie şi ca funcţie.

6. Segmentul acesta se caracterizează prin următoarea particularitate : mama nu-şi recunoaşte fiica, sub noua ei înfăţişare, şi o alungă. Dar şi aici deosebim două modalităţi de expresie. Prima, **F**, sună astfel :

— Hiş pasăre de-acolea,
Că doar nu eşti fiica mea.
C-am şi eu o fiică-n lume
Şi nu-i mai auz de nume (TRANS. 19).

[4] I. U. Jarník — A. Bîrseanu, *op. cit.*, p. 269—270; Gh. Cernea, *Comori din Ardeal*, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu mici și nesemnificative modificări lexicale, dar cu aceleași perechi de rime, care îi conferă o anume fizionomie și fixitate, formula se întîlnește în Transilvania (TRANS, 12, 13, 19, 24), într-un exemplu extern (EXT. 1) și într-un caz din Oltenia (OLT. 15).

Cea de-a doua interpretare, f, cuprinde ideea de disculpare a mamei, față de responsabilitatea de a-și fi măritat fata în străini :

— Hîșio, hîșio, păsărea
Că nu ești tu fata mea.
Că eu o fat-am avut
Și și-a luat ce i-a plăcut (BAN. 5).

O mai întîlnim și în Oltenia (OLT. 8, 9). La injoncțiunea mamei pasărea răspunde cu glas omenesc, se face recunoscută și își deplînge soarta nefericită, textul încheindu-se uneori chiar pe această secvență dialogată. Nu se poate însă vorbi despre o formulă unică de răspuns ; interpreții au aici ocazia să-și etaleze propria nefericire, de aceea momentul e foarte divers realizat. Transcriem cîteva exemple pentru pitorescul situațiilor și pentru relevarea tendințelor individuale de inovare :

— Taci, maică, nu mă-ntreba,
Uită-te la fața mea
Că-i neagră ca căldarea
Și galbenă ca ceara,
Și neagră ca și-un cărbune
Și n-am cătă cine spune (TRANS. 25).

— Maică, stai, nu mă goni,
Că eu am a-ți povesti
Cum trăiesc cu străinii (MUNT. 6).

*

— Maică, nu mă huciui,
Eu ți-s fata de departe,
Neagră de străinătate (MOLD. 6).

7. Tribulațiile fetei nu se opresc însă aici. Nerecunoscută de mamă și alungată de la casa părintească, nefericită se duce zburînd la naș̦a ei, căreia îi reproșează faptul că a cununat-o. De obicei, aceste texte se încheie cu un blestem, cum se vede din exemplul de mai jos :

— Nănașă, dragă nănașă,
Mîna de ți-ar fi secat,
Cînd m-ai dus la cununat,
Cînd mi-ai pus cununa-n cap.
Nu ți-aș mai fi zis pe nume
Cînd m-ai dus să mă cunune (TRANS. 18).

Uneori, naș̦a răspunde cu o formulă foarte des întîlnită în blestemele la adresa naș̦ilor care și-au nenorocit finii :

Taci fină, nu blăstăma,
Că nu-i a noastră vina,
Că cununa-a fost la mine
Și ochii au fost la tine
Să te fi uitat mai bine (TRANS. 13).

Un exemplu aproape asemănător în TRANS. 19. Această formulă o însemnăm cu **G**, spre deosebire de formula a doua, **g**, în care fata se duce — după ce pleacă de la mamă — la sora ei, cu care angajează o discuție

https://biblioteca-digitala.ro

identică. Este de fapt repetarea identică a dialogului dintre mamă şi fată, pus de astă dată în gura celor două surori, de aceea nu mai reproducem segmentul, ci ne mărginim să facem trimitere la variantele corespunzătoare (TRANS. 12, 19 ; MUNT. 5). În două cazuri, în locul sorei apare fratele, cu care se poartă acelaşi dialog, în limitele formulei **f** : *Ieu o soră am avut/ Şi s-o dus un' i-a plăcut* (BAN. 5) ; *Că eu o soră am avut/ Şi şi-a luat ce i-a plăcut* (OLT. 9).

8. Dar pentru că în folclor funcţionează aşa-numita „lege a acţiunii tripartite"[5], fata îşi continuă drumul şi a treia oară, mergînd după mamă şi naşă, sau după mamă şi soră, la o a treia persoană, care poate fi : preotul, fratele şi, în disperare de cauză, însăşi soacra de la care a plecat. Prima situaţie, însemnată cu **H**, arată astfel :

Mă dusei pîn-la popa,
La popa într-o fereastră
Şi popa scria la masă.
Eu prinsei a blăstăma:
— Nu da, Doamne, popii bine
Nici pe anul care vine
Că legă mutul de mine (TRANS. 13).

Şi acest segment prezintă atingeri cu un grup de cîntece lirice în care tînărul căsătorit se adresează preotului spre a-l descununa şi i se răspunde totdeauna că „descununarea" nu mai e posibilă, din cauza jurămîntului depus la căsătorie[6].

Cînd se întoarce la soacră (segmentul **h**) asistăm la soluţia disperării : nora capitulează în faţa ireversibilului situaţiei. Ea îi cere soacrei să-i panseze degetul rănit la secerat (BAN. 5) ; îi cere ceva de mîncare, purtînd cu ea o discuţie încordată (TRANS. 30). Cu resemnarea tinerei neveste, exprimată sau nu, se încheie cîntecul, dar uneori mai întîlnim şi unele elemente de contaminare, venite tot dinspre domeniul liricii (ofensarea soţului fălos, dar în fond om de nimica) : TRANS. 9 ; caracterizarea casei socrilor ca fiind bogată pe din afară, dar otrăvită, pe dinăuntru : BAN.1 ; blestem la adresa mamei care a măritat-o după un tîlhar : OLT. 11, motiv ce ne trimite spre epică[7] ; blestem la adresa mamei, care mai bine nu ar fi născut-o (MUNT. 4) ; precum şi alte improvizaţii întîmplătoare, mai puţin interesante, dar care ne trimit mereu înspre alte cunoscute şi adeseori banale materiale lirice (TRANS. 15).

După operaţia de analiză tematică a materialului trebuie să procedăm la operaţia inversă, de sinteză, pentru a dobîndi o viziune de ansamblu asupra textului. Pentru aceasta, întocmim aici tabelul cu morfologia tematică a versiunii româneşti, în aşa fel încît să putem, în final, extrage constantele şi variabilele sale.

---

[5] Definită de Axel Olrik. Vezi Ovidiu Birlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Buc., Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, 1976, p. 229.

[6] Bologa, *op. cit.*, p. 93; Horia Teculescu, *Pe Mureş şi pe Tîrnave. Flori înrourate (Doine şi strigături)*, Sighişoara, Tip. Miron Neagu, 1920, p. 169.

[7] Al. I. Amzulescu, *Balade populare româneşti*, Buc., Ed. p. literatură, 1964, vol. I, p. 218, nr. 294 : „Fata măritată după hoţ", subiect bine individualizat, care se află şi în folclorul maghiar. Vezi pentru aceasta, *Balade populare maghiare*, în versiunea românească a lui Petre Şaitiş, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1975, p. 100, 102 (2 variante).

https://biblioteca-digitala.ro

TRANS. 1 : ABCDe
TRANS. 2 : EG
TRANS. 3 : CDEG
TRANS. 4 : ABCDdEFG
TRANS. 5 : AcDDh
TRANS. 6 : ABCDE
TRANS. 7 : A c h
TRANS. 8 : BCDE
TRANS. 9 : AB
TRANS. 10 : ABCDd
TRANS. 11 : ACE
TRANS. 12 : A cDFg
TRANS. 13 : ABCDEFGH
TRANS. 14 : ABCDEF
TRANS. 15 : A cDEFG
TRANS. 16 : AC h
TRANS. 17 : ABCDe
TRANS. 18 : ABCdEeG
TRANS. 19 : ABCDEFG
TRANS. 20 : ABCd
TRANS. 21 : ABCDEF
TRANS. 22 : ab E
TRANS. 23 : ABCDdEF
TRANS. 24 : ABCdEF
TRANS. 25 : ABC E
TRANS. 26 : ABcDe
TRANS. 27 : ABCDd
TRANS. 28 : ABCD
TRANS. 29 : ABCDEFG
TRANS. 30 : ABCD h
BAN. 1 : A c e
BAN. 2 : ab E
BAN. 3 : A c e
BAN. 4 : Ce
BAN. 5 : A c Ef h
BAN. 6 : AB
BAN. 7 : BCDe
OLT. 1 : ab E
OLT. 2 : aBCDE
OLT. 3 : aBCDEf
OLT. 4 : ab Ef
OLT. 5 : A c Ef
OLT. 6 : a Ef
OLT. 7 : a E
OLT. 8 : ab Ef
OLT. 9 : a Ef h
OLT. 10 : ABCDEF
OLT. 11 : BcDd
OLT. 12 : ABCd
OLT. 13 : ABCdEFGh
OLT. 14 : A cDEf
OLT. 15 : ABCDEF
OLT. 16 : A cDEf h
MUNT. 1 : ab E
MUNT. 2 : CD F
MUNT. 3 : b Ef
MUNT. 4 : E
MUNT. 5 : Eg
MUNT. 6 : ab E
MUNT. 7 : E
DOBR. 1 : ABCd
DOBR. 2 : ABCd
MOLD. 1 : A Cd
MOLD. 2 : ABCd
MOLD. 3 : ab E
MOLD. 4 : ab E
MOLD. 5 : a eF
MOLD. 6 : ab E
MOLD. 7 : ab E
MOLD. 8 : ab E
MOLD. 9 : AB
BUC. 1 : ab E
BUC. 2 : A CDE G
BUC. 3 : EF
EXT. 1 : A cDEF
EXT. 2 : A c h
EXT. 3 : A cDEFG
EXT. 4 : A c
EXT. 5 : Bc
EXT. 6 : ABc

Tabelul de mai sus scoate în evidență următoarele trăsături :

a) Dacă ne referim la integritatea tematică a textului, observăm că din tot stocul de variante, numai două sînt întregi, cuprind adică întreaga suită a celor 8 teme ; e vorba de variantele TRANS. 13 și OLT. 13. Celelalte variante prezintă un grad mai mare sau mai mic de fragmentarism, față de schema întocmită mai sus. Lipsurile tematice se ridică pînă la 48%, ceea ce ne poate duce la concluzia că textul — la data culegerii sale — se afla într-un profund proces de destrămare. Se poate totuși face o observație pertinentă : variantele transilvănene sînt cele mai stabile ; variantele din Moldova și Muntenia sînt, în general, defective ; materialul oltenesc se află la mijloc, între ambele tendințe.

b) Tematica principală, notată cu litere mari, e pretutindeni prezentă ; ea asigură fizionomia particulară a cîntecului, de aceea nu poate lipsi din nici o variantă, cît de fragmentară să fie. Ea aparține în esență cîntecului, îi definește personalitatea artistică, se comportă efectiv ca un element de bază. Alternativa secundară, notată cu litere mici, apare și ea peste tot, dar mai ales în părțile din afara Carpaților. Ceea ce trebuie reținut însă e faptul că această soluție nu poate forma singură cîntecul, ci numai în proporție variabilă cu tematica principală.

c) Caracteristica versiunii românești a subiectului este conflictul dintre soacră și noră, pe care nu-l aflăm și la alte popoare care au cultivat subiectul. Este aceasta deci o trăsătură ce trebuie reținută, pentru operația de comparare de mai tîrziu. Tematica de înstrăinare este secundară și nerelevantă pentru text. Dar față de schema întocmită de *A. Van Gennep* pentru riturile de trecere, stadiul, pe care el l-a numit „de agregație", adică de receptare a noului membru al familiei nu funcționează corect [8],

[8] Arnold Van Gennep, *Le folklore du Dauphiné (Isère)*, Paris, Librairie Orientale et Américaine, 1932, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro

întrucît acest stadiu nu aparţine exclusiv ritului, fiind un simplu moment festiv al acestuia, ci ţine de toată viaţa de după ceremonia nupţială. Putem presupune că alternativa secundară nu aparţine, de fapt, în mod generic, cîntecului.

d) Absolut toate elementele care compun această tematică secundară îşi află paralele în domeniul liricii populare, toate provin din acest domeniu, după ce au cunoscut o prelucrare şi şlefuire care să le facă apte pentru inserţie, fără a stingheri — prin episodic — liniaritatea compoziţiei. Aceasta poate presupune numai două situaţii : fie că tematica textului provine efectiv din lirică, unde însă nu a încetat să circule cu intensitate şi uneori cu mari dezvoltări în cazul mai tuturor segmentelor semnalate ; fie că aceste segmente s-au desprins din acest cîntec, emancipîndu-se funcţional, dobîndind un statut artistic propriu şi avînd o circulaţie independentă.

e) Cîntecul „fetei rău măritată" are la români o bază tematică şi funcţională foarte largă : are rădăcini sau ramuri întinse în cea mai caracteristică bază a liricii noastre ; el s-a dezvoltat, probabil, organic şi direct, din esenţa propriei noastre experienţe artistice, nu a avut nevoie de îndemnuri şi modele străine. Realitatea socială pe care o acoperă exista la noi, de aceea absolut tot ceea ce se găseşte în acest cîntec se întîlneşte, în cantităţi mult mai mari şi în forme mult mai dezvoltate şi independente artistic, peste tot în folclorul nostru.

f) Cu toate că se constată alternarea celor două tematici (conflictul soacră/noră şi „neagregarea familiară"), cu toate cotele sale variabile, nu sîntem îndreptăţiţi să vorbim despre o despicare a cîntecului în două tipuri diferite. Prima situaţie este, de fapt, un conflict psihologic ; cea de-a doua reprezintă un conflict social ; în primul caz, textele au o mai mare mişcare epică, putînd fi considerate epico-lirice ; în cazul al doilea avem un simplu monolog liric (o plîngere la pers. I a indicativului) şi s-ar părea că definiţia textului ar fi lirico-epică. Întrepătrunderile tematice sînt de aşa natură încît nimic nu ne îndreptăţeşte să admitem despărţirea textului în două tipuri. Dealtfel şi întrepătrunderile regionale nu ne duc înspre o asemenea interpretare. Trebuie să conchidem că ne aflăm în faţa unei text care, pe măsură ce se îndepărtează de vatra sa transilvăneană, suferă o serie de modificări tematice, care ţin de complexul folcloric local şi de eventuale tradiţii locale, dar fără a se desface în formule artistice cu alte valori şi alte semnificaţii.

g) Cît priveşte constantele cîntecului, trebuie să arătăm că temele care îi conferă personalitatea artistică sînt primele 5 (A—E). Ele întrunesc cel mai mare procentaj de participare la alcătuirea cîntecului, punctul culminant al întregii compoziţii fiind — de fapt — metamorfozarea nevestei în pasăre. În aceste 5 teme se condensează semnificaţia însăşi a cîntecului. Celelalte teme sînt iterative, cu scopuri evident de întărire a ideii principale şi pot deci lipsi în proporţii facultative. Sînt desigur de reţinut textele în care apare triplicarea epică — structură tipică pentru narăţiunea folclorică — dar şi textele unde repetiţia nu este numai o simplă aglomerare de lucruri asemenea, ci aduce un spor semantic, prin realizarea unui klimax cît mai plin de expresie : plîngere, blestem, cerere de descununare.

https://biblioteca-digitala.ro

h) Mai trebuie să arătăm aici că improvizaţia aduce adeseori în interiorul cîntecului nostru şi o sumă de elemente aleatorii. Am numărat 55 de asemenea cazuri, asupra cărora nu putem stărui, spre a nu da o importanţă exagerată unor intervenţii accidentale. Trebuie să arătăm doar că toate provin — ca formule călătoare — din domeniul liricii. Numai 3 din aceste amănunte întîmplătoare au o oarecare stabilitate şi poate încearcă să se fixeze, fără a fi reuşit pînă acum. Acestea sînt formulele cu : arderea hainelor din fetie între hotare, întîlnită în 8 variante (TRANS. 1, 17, 26 ; BAN. 1, 2, 3, 7 ; MUNT. 1), cu micul accident de muncă, tăierea degetului, cunoscută de asemenea în 9 variante (TRANS. 7, 11 ; BAN. 1,3, 4,5 ; OLT. 5 ; EXT. 5, 6), sau cu cupletul : *Cînd fusei la mama fată* (BAN. 7 ; MUNT. 2, 4). Mai menţionăm că uneori cîntecul se încheie cu secvenţe ad-hoc, pe care nu le-am mai reţinut (TRANS, 10, 20, 30 ; BAN. 5 ; OLT. 2, 11 ; DOBR. 2 ; MOLD. 1 ; EXT. 2,3).

i) Ultima problemă pe care trebuie s-o mai discutăm în acest context se referă la funcţia cîntecului. Datorită caracterului de monolog liric, el poate fi cîntat de oricine se află într-o situaţie asemănătoare cu cea relatată în text ; el oferă cîntăreţei posibilitatea să se identifice cu eroina cîntecului. Din acest punct de vedere, el îndeplineşte o funcţie de „catharsis". Dar lucrurile nu se limitează la atît. Din două informaţii, pe care le deţinem de la culegători de cea mai mare încredere, ştim că acest cîntec avea şi o funcţie ceremonială în cadrul ritualului de nuntă. Astfel, *Gheorghe Cernea*, în comentariul său la acest text, scrie următoarele : „Odinioară, în comuna Mateiaş-Rupea, era obiceiul ca atunci cînd mireasa se reîntorcea de la cununie să intre în pivniţă, urmată de fetele din sat, care cîntau în grup acest cîntec. În acest timp, mireasa plîngea cu hohote, temîndu-se ca nu cumva şi ea să fie fără noroc în căsătorie (TRANS. 24). *Alexandru Vasiliu* din Tătăruşi-Iaşi, fără a face o menţiune specială asupra faptului, introduce piesa în capitolul de „Cîntece la nunţi" (MOLD. 4). Ştiind că la noi există obiceiul de a se cînta anumite texte epice la nunţi, care devin obligatorii, „ca un moment ritual" [9], nu sîntem surprinşi să vedem că acest text, referitor la situaţia tinerei neveste, să se *fi cîntat cvasi-ritual la nuntă* sîntem în cazul unei obişnuinţe mai largi şi mai generale.

Subiectul se întîlneşte la mai multe popoare europene, unde situaţia socială a femeii a cunoscut aspecte similare. Pentru popoarele romanice, studiul a fost întocmit în 1933 de *Rudolf Dähne* [10], care — bine înţeles — la data aceea nu cunoştea şi existenţa unei versiuni româneşti. El studiază numai versiunile italiană, provensală şi franceză, făcînd şi o menţiune la o versiune anglosaxonă. El distinge 3 grupe de cîntece bine individualizate : a) cîntece vesele şi umoristice ; b) cîntece grotești şi caricaturale, şi c) cîntece serioase, triste (tratamentul brutal impus de soţ, dificultăţile creşterii copiilor, soţul beţiv şi cartofor) [11]. Precum se vede, cîntecul românesc nu are nici o legătură tematică cu materialele romanice paralele.

[9] Al. I. Amzulescu, *op. cit.*, vol. I, p. 74. Pentru Transilvania avem informaţia interesantă a lui Dumitru Pop, *Folclor din zona Codrului*, Baia Mare, Comitetul de cultură şi educaţie socialistă a judeţului Maramureş, 1978, p. 43, care menţionează cîntarea la nunţi a baladei „La fîntînă la-o cetate".

[10] Rudolf Dähne, *Die Lieder der Maumariée seit dem Mittelalter*, Halle (Saale), Buchdruckerei Heinrich Jhon, 1933, 143 [—147] p.

[11] *Ibidem*, p. 21—22.

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar în cazul cîntecelor triste, amărăciunea nevestei nu provine din raportul soţ/soţie, ci din raportul soacră/noră. În acest fel, putem afirma că versiunea românească a cîntecului s-a născut şi dezvoltat în mod independent faţă de versiunile romanice occidentale. Raportul genetic dintre versiunile occidentale nu ne interesează de asemenea, dar menţionăm că paternitatea creaţiei au revendicat-o atît francezii cît şi italienii.

Pentru noi sînt importante versiunile slave de nord, deoarece prezintă şi unele similitudini tematice, ca şi unele funcţionale, care trebuie departajate cu grijă şi discutate în mod adecvat, întrucît versiunea românească e complet necunoscută de învăţaţii acelor popoare. Necunoaşterea aceasta a dus la numeroase şi grave erori interpretative. Cea mai gravă dintre ele este atribuirea situaţiei din cîntec instituţiei paleoslave a „familiei mari". Or, această instituţie nu a existat la nici unul din popoarele romanice care au tratat subiectul (acesta se putea naşte şi în afara acestei instituţii), iar cîntecul nu există la popoare care au cunoscut instituţia, fie popoarele sud-slave sau altele islamice (cîntecul nu este deci legat de această formă de familie şi de existenţa ei). Deci, din capul locului trebuie să respingem teoria după care între acest cîntec şi instituţia familiei mari ar fi o relaţie de condiţionare obligatorie [12].

Dintre versiunile nord-slave ne interesează, în primul rînd, cele slovace şi ucrainene, întrucît cu aceste popoare am avut largi suprafeţe de contact, fie pe teritoriul ţării noastre [13], fie pe teritoriul ţărilor lor (vezi pentru aceasta variantele externe ale cîntecului nostru). Pentru caracterizarea versiunilor cehe şi slovace ne servim de catalogul epicii întocmit de Marta Šrámková [14], pentru tematica familiară, unde se dă următoarea schemă cumulativă pentru cele 157 de variante cehoslovace. Schema autoarei cuprinde 3 momente esenţiale : „I. O mamă îşi mărită fata în străinătate (weit weg vom Vaterhaus) şi îi dă poruncă să nu revină niciodată la casa părintească ; II. Fata se metamorfozează în pasăre, zboară acasă şi se aşază în grădină : sora (sau mama) alungă păsărica, spre a nu le rupe trandafirul sau crinul ; III. Fata se plînge că bărbatul o trezeşte din somn cu bastonul şi cu ocara şi compară situaţia ei de acum cu purtarea drăgăstoasă de odinioară a mamei sale. Mama şi fata plîng împreună asupra soartei sale nefericite". În unele variante, mama îi permite fetei să vină acasă abia după un anume răstimp (7 ani, 7 săptămîni, 7 ceasuri) [15].

Dar indiferent ce alte variaţii ar mai putea interveni, datorită oralităţii, diferenţa dintre versiunea română şi cea slovacă (sau cehoslovacă)

---

[12] Jiří, Horák, *Slovenské ľudové balady*, Bratislava, Slovenské Vydavatel'stvo krásnej literatúry, 1956, p. 19.

[13] Vezi, de pildă, numeroasele aşezări de „tăuţi" din ţara noastră, menţionate de Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Buc., Ed. Academiei, 1963, p. 289. Pentru alte relaţii cu cehii şi slovacii, vezi lucrarea, mai veche dar încă utilizabilă, a lui Mihail P. Dan, *Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, Tip. „Progresul", 1944. Relaţiile lingvistice au fost studiate recent de Teodora Alexandru, *Semantica şi întrebuinţarea locuţională a unor termeni de origine românească în graiurile slovace şi cehe din Moravia*, în „Studii şi cercetări de lingvistică", 27 (1976), p. 409—415.

[14] Marta Šrámková, *Katalog českých lidových balad*, Praga, f.ed., 1970, nr. 26, p. 145—152.

[15] Ján Kollár, *Národnie spievanky*, Bratislava, Slovenské Vydavatel'stvo Krásnej Literatúry, 1953, vol. II, p. 13—14.

https://biblioteca-digitala.ro

este fundamentală. Un singur element comun există între ele, anume metamorfozarea fetei în pasăre; toate celelalte elemente sînt divergente. La români, mama nu-i interzice fetei să vină acasă în vizită, nici nu-i fixează un termen; fata vine de obicei la fereastră, nu în grădină; plîngerea fetei este, în situaţiile caracteristice, din cauza soacrei şi nu din cauza purtării rele a soţului. Deşi ideea versiunilor este identică (suferinţa tinerei neveste în cadrul noii sale familii), modul în care a fost prelucrat subiectul şi materialul utilizat la prelucrarea sa este atît de diferit, încît trebuie să postulăm geneza independentă a celor două versuri. Sîntem numai în prezenţa unui fenomen de paralelism cultural, bazat pe o realitate socială comună; nu se poate vorbi de influenţă. Pentru edificare, oferim traducerea unui fragment din varianta considerată tipică de *Marta Šrámková*.

Şi-a măritat mama
Fata cea mai mare
Departe de sine.
Şi-atunci cînd a dat-o,
I-a dat şi poruncă,
Să nu mai se-ntoarcă.
Pasăre se face,
Chiar privighetoare
Şi zboară la mama.
La streaşină şade,
Chiar lîngă fereastră
Pe-un măceş în floare.
Fata cea mai mică
Sta lîngă fereastră
Şi-o alungă-ncolo:
— Hiş, privighetoare,
Mică, cîntătoare,
Să nu-mi rupi măceşul.
— Bine-ţi este ţie,
Surioară dragă,
Ca să şezi la mama
. . . . . .

Pentru materialul ucrainean nu dispunem de un catalog de subiecte sau de motive, de aceea procesul de comparare trebuie să urmeze o altă cale. Dispunem de un studiu mai vechi, dar bine documentat al lui *Filaret M. Kolessa*[16], în care autorul analizează 67 de variante ucrainene, pe care le dispune în 3 grupe principale: grupa A (17 variante), mama îşi mărită fata departe de sine şi îi interzice s-o viziteze; grupa B (18 variante), mama o sileşte pe fată să se mărite cu un bărbat pe care aceasta nu-l iubeşte, permiţîndu-i să vină s-o viziteze; grupa C (32 variante), textele se încheie cu reproş la adresa străinătăţii şi a socrilor răi. Dacă privim cu atenţie clasificarea lui *Kolessa*, observăm că între materialul ucrainean şi cel slovac există o sumă de apropieri tematice mai mari decît ar exista faţă de cel românesc. Cunoaştem însă două variante ucraineane culese de pe teritoriul ţării noastre, în anii din urmă, şi acestea au pentru procesul de comparare o importanţă mai mare. Oferim traducerea uneia din ele, menţionînd că cea de-a doua e aproape identică.

Şi-a măritat fata mama,
Într-o ţară-ndepărtată.
Cum o dete, cum îl spuse:
— Nu veni acasă, fată. [17]

---

[16] Filaret M. Kolessa: *Фолклористичні праці*, Kiev, Naukova dumka, 1970, p. 109—163.

[17] I. Rebuşapcă, *Народни співанки*, Buc., Kriterion, 1969, p. 147—148, din Pădureni-Timiş. Ca de-a doua variantă, culeasă de acelaşi cercetător, a fost publicată în vol.: *Відгомони віків*, Buc., Kriterion, 1974, p. 54—55 şi e din Bistra Vişeului-Maramureş.

https://biblioteca-digitala.ro

În continuare, fata se dă peste cap și se preface în cuc sur și, venind acasă, e alungată, iar cîntecul se termină cu jelania fetei. În cazul că mama fixează un termen pentru vizita fetei, avem un exemplu elocvent cules de *Gnatiuk*, în același studiu al lui *F. Kolessa* și unde mama îi permite să vină acasă după 7 zile, 7 săptămîni, 7 luni și 7 ani [18].

În alte cazuri, e vorba numai de 7 ani[19]. Dar fata nu poate suporta atîta chin și se întoarce acasă, prefăcută în pasăre, după un an numai.

Dar termenul de interdicție apropie sensibil versiunea ucraineană de cea slovacă. Am menționat varianta lui Kollár, dar întîlnim ceva asemănător și în *Jiři Horák*[20]. Deci se vede încă o dată că versiunile slave de nord sînt mai apropiate între ele decît de versiunea românească. Și variantele culese de *I. Rebușapcă* din țară de la noi nu trădează vreo apropiere de versiunea corespunzătoare românească : textele se diferențiază categoric, urmînd tradiții proprii și norme artistice proprii. O variantă poloneză transcrisă de același *Kolessa* manifestă aceleași însușiri, așa că putem afirma că la slavii de nord și de est cîntecul cunoaște o unitate remarcabilă, deosebindu-se în mod egal și constant de materialul corespunzător românesc. La slavii de răsărit, după mărturia lui *I.I. Zemțovski*, subiectul cunoaște o dezvoltare în continuare : pe pasăre (cuc) o „ascultă trei frați ai săi, dar nu știu că e sora lor și vor să-l împuște. Însă mama, și uneori fratele cel mai mic, ghicesc că în cucul întristat este ruda lor"[21].

O ultimă chestiune mai trebuie discutată înainte de a încheia și anume așa-zisul caracter ritual al cîntecului românesc, caracter pe care îl întîlnim — într-o oarecare proporție și nu peste tot — și la slavii de nord. Dar și în acest caz, nu credem că poate fi neapărat vorba de vreo influență reciprocă. Am arătat că la români cîntarea unor cîntece epice la nunți, cu o anume obligativitate ceremonială, este un fenomen mult mai larg și mai obișnuit, așa că nu credem într-o influență exterioară.

Există incontestabil elemente de comunitate culturală română și nord-slavă, așa cum există și una cu slavii de sud. Am enumărat altădată subiectele comune și nu mai revenim[22]. Comunitățile culturale de acest fel nu presupun numaidecît influențe și împrumuturi, ci paralelisme, de cele mai multe ori independente. Numai cercetări exhaustive ar putea elucida niște relații atît de fine și de subtile. În momentul de față sîntem încă foarte departe de așa ceva și nu este permis să ne încredințăm hazardului. E cu atît mai prudent să procedăm prin analize succesive, cu cît este prea bine cunoscut amplul schimb etnic ce s-a produs în evul de mijloc, cînd Carpații în întregimea lor au constituit o arie de cultură valahă.

---

[18] Filaret M. Kolessa; *op. cit.*, p. 116.

[19] Ia. F. Golovațkii, *Народные песни Галицкой и Угорской Руси*, Moscova, V Universitetskoi Tipografii, 1878, vol. I, p. 193—194; vol. II, p. 703.

[20] Jiři Horák, *op. cit.*, p. 97—98.

[21] I. I. Zemțovski, *Баллада о дочке-птащке*, în „Русский фольклор", 8(1963), p. 144.

[22] Adrian Fochi, *Originalité et interférences*, în „Revue roumaine", 31 (1977), nr. 1, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

LA VERSION ROUMAINE D'UN SUJET INTERNATIONAL : «LA MAUMARIÉE»

Résumé

La richesse et la variété du folklore roumain sont telles que beaucoup de sujets n'ont pas encore été pris à l'étude ; certains parmi eux restent encore inconnus du monde des spécialistes même. Evidemment, on fait des efforts pour remplir les lacunes dans ce domaine. Ces dernières années nous avons acquis des vues plus proches de la réalité, mais là-dessus il nous reste encore beaucoup à faire. Parmi les sujets de ce genre est celui de la jeune fille qui s'est mariée mal — sujet connu dans l'Occident romain grâce à la compétente monographie de Rudolf Dähne (1933) et qui est fréquemment rencontré chez les peuples slaves du Nord.

Penché sur l'étude de ce sujet, l'auteur réussit à identifier, chez les Roumains, un nombre de 80 variantes — chiffre qui mérite de retenir l'attention des chercheurs. Du point de vue géographique on peut soutenir que le centre de circulation du texte fut la Transylvanie, d'où ensuite il irradia aux alentours, dans tous les autres territoires habités par les Roumains. L'auteur procède à la segmentation du texte et à l'analyse des formules d'expression, en faisant la constatation que, bien que chacune de ces formules représente aussi une version poétique, l'on ne saurait tout de même parler de deux types du sujet chez les Roumains. La deuxième étape de la recherche est la réalisation de la synthèse artistique ; l'auteur y parvient à définir le texte dans sa totalité, en nous offrant également un tableau synoptique de la structure de toutes les variantes.

Dans la troisième partie de son étude, l'auteur met en parallèle les matériaux roumain, slovaque et ukrainien, essayant d'en détacher les traits spécifiques de chaque version, et en même temps, le rapport existant entre toutes ces versions. Bien que ces trois versions ayent un élément compositionnel commun (la métamorphose de la jeune fille en oiseau et son retour à la maison maternelle), ainsi qu'un élément fonctionnel lui aussi commun (l'emploi du chant dans le cadre rituel des noces), les différences artistiques qu'elles accusent sont tellement grandes, que l'on ne saurait parler d'une influence de l'une à l'autre. Chaque version est génétiquement indépendante ; leurs côtés communs s'expliquent du fait qu'elles reflètent une réalité sociale presque identique, relevant d'une zone de convergence culturelle (la zone des Carpates du Nord).

https://biblioteca-digitala.ro

DOCUMENTE POLISEMICE*

PAUL SIMIONESCU

Documentul de oralitate a constituit şi continuă, firește, să constituie predilectul material, baza informaţională propriu-zisă în orice investigaţie etnografică, folcloristică, în unele investigaţii lingvistice etc., chiar dacă acesta — ca document — a fost cîndva, la un moment dat, fixat prin înscrisuri (ca în exemplele literaturii folclorice, atlaselor lingvistice, monografiilor etnografice, generalizărilor etnologice). Investigaţiilor istoriografice le-au fost, în schimb, proprii, în exclusivitate, documentele luate în accepţia lor tradiţională de înscrisuri (indiferent de natura lor : documente oficiale de cancelarie, memorialistică, notaţii rezultate din unele observaţii directe etc.). Delimitarea aceasta strictă privind pe de o parte documentele cu care operează cercetarea istoriografică, iar pe de altă parte documentele cu care operează cercetarea etnologică este relativă şi deseori fragilă. Mai întîi pentru faptul că adesea documentele, ca înscrisuri, proveneau la rîndul lor din contactul direct pe care îl ofereau — în împrejurări diferite — impresiile culese prin mărturii orale, mai apoi pentru că aceste mărturii orale au constituit, în istoriografia antichităţii şi a evului mediu, surse primordiale, aşa după cum astăzi ele constituie surse primordiale pentru cercetarea aşa-numitelor popoare „retardate".

Cercetările etnologice au fost, în genere, mai receptive — în raport cu cercetările istoriografice — culegînd adeseori semnificaţii şi informaţii din conţinutul documentelor înscrisuri.

Critica documentelor specifice — prin indicarea minuţioasă a traseului pe care îl are de străbătut atît analiza, cît şi sinteza rezultată din confruntarea lor — reprezintă un punct cardinal al oricărei metodologii ştiinţifice (privind, în primul rînd, cercetările de ordin istoriografic şi, prin extensiune, orice cercetare în domeniul ştiinţelor umaniste).

Concluziile celor două bine cunoscute lucrări, devenite, spre sfîrşitul veacului trecut, adevărate manifeste ale pozitivismului ştiinţific (prima, semnată de Ch. V. Langlois şi Ch. Seignobos, sub titlul *Introduction aux études historiques*; cea de-a doua, semnată de Ernst Bernheim, sub titlul *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*), deşi vizau în exclusivitate cîmpul investigaţiilor istoriografice, puteau fi preluate oricînd — cum s-a şi întîmplat dealtfel — în sfera altor preocupări şi orientări ale ştiinţelor umaniste.

---

* Studiu publicat în limba engleză, sub titlul *Polysemic documents*, în „Ethnologica", II (1979), p. 28—40.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 41—54, Bucureşti, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

Oricum, indiferent de posibilitatea extinderii unor indicaţii metodologice ce vizau iniţial preocupările şi investigaţiile istoriografice spre alte orizonturi ştiinţifice, mai mult sau mai puţin tangente acestora, direcţia şcolii pozitiviste marca subliniat distincţia: documente specifice fiecărui domeniu. A închipui — pînă în zilele noastre — posibilitatea interferării unui document etnografic sau folcloric în lanţul documentelor cu care opera sau operează o anume cercetare istoriografică constituia, şi constituie adeseori şi astăzi, o adevărată erezie.

Pentru acea direcţie pozitivistă care renunţa la căutarea sau determinarea principiilor, a noţiunilor fundamentale, epistemologia însemna, cu deosebire, pe de o parte simpla coordonare a rezultatelor sau concluziilor detaşate de ştiinţele speciale; iar pe de altă parte, dezvăluirea procedeelor sau metodelor de gîndire aşa cum se găsesc ele cristalizate în investigaţia ştiinţelor particulare.

Dincolo de indicaţiile stricte, rezultate ca tehnică a prelucrării şi tratării documentelor specifice, direcţia filosofiei pozitiviste remarca — din suita consecinţelor posibile — sensul constituirii ansamblului de realităţi (echivalate ansamblurilor de documente convergente acestora) ca ansambluri ordonate ale unei ştiinţe universale care ar trebui să sincronizeze, să sintetizeze şi să ierarhizeze eforturile ştiinţelor particulare (a ceea ce Auguste Comte denumea *sinteză obiectivă*). Dar aceste ansambluri de cunoştinţe distincte trebuiau tratate şi înţelese prin ele însele, prin natura propriilor lor documente.

Circumscrierea strictă a cercetării la categorii restrînse limitate — realitatea socială privită în compartimentări de sine stătătoare — precum şi transformarea informaţiilor asupra domeniilor respective în informaţii ale erudiţiei în sine au constituit, desigur, consecinţele cele mai apăsătoare ale acestei direcţii filozofice. Prima consecinţă impunea izolarea oricărei discipline sau orientări ştiinţifice (ideea unui fapt social total sau lectura interdisciplinară fiind imposibil de conceput în atari perspective de înţelegere); a doua consecinţă viza caracterul erudiţiei în sine şi pentru sine (fiecărui detaliu i se conferea o pondere egală în contextul datelor comunicate).

În acelaşi cadru explicativ — inspirat de spiritul orientării şi metodologiei pozitiviste — s-au conturat şi marea majoritate a investigaţiilor care vizau, într-un fel sau altul, realităţile de civilizaţie şi cultură tradiţională; etnografia şi folcloristica asumîndu-şi, adeseori, doar acele direcţii de cercetare care exprimau mai mult sau mai puţin stricta înregistrare şi clasificare corectă a documentelor specifice.

Selectarea, evaluarea, compartimentarea şi ierarhizarea documentelor specifice acreditau, direct sau indirect, ideea — atît în cercetarea datelor culturilor tradiţionale, cît şi în cercetarea istoriografică — că orice aspect al realităţii cunoscute prin intermediul documentului specific se poate constitui sau substitui prin sine cu valoare explicativă, în sensul supoziţiei lapidare, dar atît de expresive, „antything is evidence which is used as evidence"[1].

„First, positivism rejects metaphysics on the ground that the questions with which metaphysics is concerned presuppose a mistaken belief

[1] R. G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford, The University Press, 1951, p. 280.

https://biblioteca-digitala.ro

that we can discover principles of explanation or interpretation which are more ultimate than those which are directly derived from observation and from generalizations concerning observations. For positivists, any attempt to pass from the realm of „phenomena" to a more ultimate reality is a hopeless and unjustifiable enterprise, no matter how deeply rooted the urge to do so may be"[2].

Firește, există un substanțial spor de cunoștințe peste care nu se poate trece de fel (chiar dacă este rezervat unor domenii mai mult sau mai puțin restrînse), impus de recomandările, tratamentul și perspectivele epistemologiei pozitiviste. Gradul acesta sporit de științificitate rezulta din ceea ce îndeobște numim erudiție propriu-zisă — din erudiția pe care unii o considerau, metaforic vorbind, «orgie binefăcătoare »[3] — și care presupunea oricum îmbogățirea nelimitată a orizontului ideativ.

Cu toate acestea, necesitatea adîncirii cunoștințelor dobîndite prin regăsirea unui făgaș explicativ se observa chiar și la unii dintre corifeii amintiți ai direcției pozitiviste, din momentul în care Ch. V. Langlois preciza: „la recherche et la discussion des faits, sans autre dessein que l'exactitude, n'ont jamais été qu'une partie du problème scientifique. *Savoir n'est rien. Il faut comprendre.* Les intelligences bien constituées n'ont pas de besoin plus impérieux que celui de chercher la raison des phénomènes et de les relier par des explications générales"[4].

Indiferent de definițiile propuse pentru delimitarea cîmpului ideativ al etnoistoriei, o concluzie se impunea de la sine: domeniul se subordonează tuturor acelor încercări teoretice și metodologice contemporane care sugerează — direct sau indirect — raporturi interdisciplinare. Atari orientări sau perspective de convergentă cuprindere au devenit tot mai accentuate în suita investigațiilor din vremea noastră; ele s-au constituit sub impresia că cercetărilor „tradiționale" (limitate printr-o distorsiune) le scăpau anume aspecte, domenii, accente sau coloraturi, mai mult sau mai puțin revelatorii, cu deosebire celor ce se aplecau asupra fenomenelor, realităților sociale.

În acest context se înscriu, în mod firesc, și cercetările propuse de abordarea etnoistorică: orientare științifică relativ recentă, dacă luăm în considerare punctele de reper propuse de o cronologie ușor de înțeles (definirea și circulația conceptului ca atare, apariția unor publicații periodice de profil — „Ethnohistory" în Statele Unite: „Journal of African History" în Marea Britanie; „Cahiers d'études africaines" în Franța — și a unor studii structurate pe atari considerente teoretice și metodologice novatoare).

Pentru unii cercetători, cadrul tematic al acestei noi orientări științifice ar delimita, cu precădere, acele unități sociale (privite în trecutul lor) care nu dispun, sau dispun insuficient, de surse documentare specifice investigațiilor istorice.

Nu e mai puțin adevărat însă că perspectivele de cuprindere ale etnoistoriei s-au extins și asupra comunităților sociale unde înregistrarea

---

[2] Maurice Mandelbaum, *History, man, reason. A study in nineteenthcentury thought*, Baltimore, London, The Johns Hopkins University Press, 1977, p. 10.

[3] Henri Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Paris, Felix Alcan, 1933, p. 21.

[4] În „Revue de Synth. hist.", 1902, déc., p. 374; cf. Henri Berr, *La synthèse en histoire. Son rapport avec la synthèse générale*, Paris, Editions Albin Michel, 1953, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

documentelor istorice a fost posibilă (deşi adeseori, pentru serii întregi de aspecte, documentele istorice au fost considerate ca insuficiente). Dar o lectură a documentelor de factură etnografică, folclorică sau din domeniul studiului artei populare în semnificaţii paraetnologice presupune, implicit, o relativă detaşare de „eveniment" (înţelegînd că orice investigaţie istoriografică este oricum mai apropiată de ideea succesiunii în timp).

Ar fi, dintr-un anume punct de vedere, determinarea acelui sistem de referinţe, vizînd cadrul a două coordonate distincte : fluiditatea evenimentelor *(Geschehen; der geschichlichen Bewegung)* şi realitatea în sine, considerată în fiecare moment, limitată, împietrită *(Gebilde aus Leben)*[5].

Prin asimilarea explicativă a unor documente de oralitate, specifice etnologiei, în cadrul investigaţiilor de ordin istoriografic, se remarcă o reprofilare a înţelesurilor şi adeseori a tematicii acesteia.

„...Les historiens prennent une attitude plus sociologique en même temps élargissant le champ de leur intérêt en incluant des parties du monde sur lesquelles nous ne disposons que de peu de documentation ; les anthropologues, de leur côté, tournent de plus en plus leurs regards vers le temps obscur que, pour beaucoup d'entre eux masquait jusqu'ici le vif éclat du présent"[6].

Dificultăţile sporesc cu atît mai mult cu cît punctul de plecare al analizei remarcă deosebirea fundamentală dintre comunitatea tradiţională, care trăieşte covîrşită de reveria unui alt timp (al timpului mitologic — in illo tempore — cînd evenimentele esenţiale au fost consumate odată pentru totdeauna şi astăzi trebuie doar „retrăite") şi comunitatea socială implicată în curgerea liniară a unor evenimente a căror succesiune formează însuşi fundalul oricăror explicaţii de ordin istoriografic[7].

În atari perspective diferenţiate de înţelegere, atît „evenimentul", cît şi „comportamentul social" au cu totul alte semnificaţii. Orice comunitate tradiţională trăieşte şi retrăieşte prin participare — în decorul curgerii obişnuite a timpului — o altă împlinire, împlinire prin care timpul şi existenţa propriu-zisă au o valoare minimă. Dacă pentru omul comunităţilor arhaice sau tradiţionale existenţa istorică este — mai mult sau mai puţin — o irealitate[8], atunci se poate înţelege de bună seamă avertismentul după care : „L'un des dangers que l'histoire fait courir à l'ethno-histoire est que les historiens ne transfèrent trop facilement aux sociétés exotiques les hypothèses qu'ils formulent sur leurs propres sociétés"[9].

În completarea celor remarcate se înscrie şi ideea acelei mitologii trăite, despre care amintea (urmare a îndelungatei sale experienţe de teren)

---

[5] Cf. Hans Freyer, *Sociologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*, apud Al. Elian, *Histoire et sociologie d'après Nicolas Iorga*, în „Revue Roumaine d'Histoire", IV (1965), nr. 6, p. 1091—1100.

[6] *Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines.* Deuxième partie. Tome premier : *Sciences anthropologiques et historiques ....*, sous la direction de Jacques Havet. Préface de Amadou-Mathar M'Bow, Paris, La Haye, New York, Mouton Editeur, 1978, p. 94 (UNESCO).

[7] Mircea Eliade, *Le mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétition*, Paris, Gallimard, 1949; idem, *Mythes, rêves et mystères*, Paris, Gallimard, 1957; idem, *Naissance mythique. Essai sur quelques types d'initiation*, Paris, Gallimard, 1959.

[8] Idem, *Images et symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Gallimard, 1952, p. 87.

[9] *Tendances principales de la recherche* ... p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro

și Bronislaw Malinowski. Observînd că fiecărui context de civilizație — tradițională — , obiceiurilor, credințelor, ideilor, obiectelor materiale chiar, le corespundeau anume rosturi, ca elemente de neînlocuit ale unui ansamblu explicativ, funcțional, el făcea să se înțeleagă astfel rolul „participărilor" sau „trăirilor" în cadrul contextului cultural specific.

Pentru comunitățile tradiționale (unde mitologiile nu se povestesc, ci se trăiesc prin fiecare gest sau act împlinit) se înscriau și observațiile binecunoscutei sale lucrări *Myth in Primitive Psychology:*

„The myth in a primitive society, i.e., in its original living form, is not a mere tale told but a reality lived. It is not in the nature of an invention such as we read in our novels today, but living reality, believed to have occurred in primordial times and to be influencing ever afterwards the world and the destinies of men... These stories are not kept alive by vain curiosity, neither as tales that have been invented nor again as tales that are true. For the natives on the contrary they are the assertion of an original, greater, and more important reality through which the present life, fate, and work of mankind are governed, and the knowledge of which provides men on the one hand with motives for ritual and moral acts, on the other with directions for tehir performance"[10].

Firește, o anume schimbare, o anume deplasare de semnificații chiar și în lumea acestor mitologii trăite, e posibil de remarcat. Această demitificare în timp reprezintă trecerea spre alte explicitări (ca în trecerea de la o structură ideativă la o alta, ca nou nivel de înțelegere). „Certes, même dans les cultures archaïques il arrivait qu'un mythe fût vidé de signification religieuse et devînt légende... mais d'autres mythes demeuraient en vigueur..."[11].

Considerînd natura realităților cu care operează investigația etnologică ca fiind profund diferențiată de natura proprie a datelor și fenomenelor — în genere, a realităților — prin care operează investigația istoriografică, am remarca, din seria convergențelor și divergențelor posibile, că : divergențele vizează, cu deosebire, planul sau nivelul conștiinței (a conștiinței sociale, firește, etnologiei fiindu-i rezervat acel cîmp neîngrădit al inconștientului colectiv) ; convergențele se impun din ideea de bază că totul — în viața socială — are sens, semnificație (Bedeudung), adesea și valoare (Gültigkeit).

Referințe teoretice vizînd nivelul sau planul conștiinței sociale sub care trebuie înțelese diferențiat realitățile etnologice de cele ce intră în perspectiva abordării istoriografice se regăsesc, de exemplu, pentru cercetări mai recente, atît la C.G. Jung și M. Eliade, cît mai cu seamă la Cl. Lévi-Strauss, care notează printre altele :

„Ne propunem să arătăm că deosebirea fundamentală dintre ele [istorie și etnologie] nu este nici obiectul, nici scopul, nici metoda, dar că — avînd același obiect, care este viața socială, același scop, care este o mai bună înțelegere a omului și o metodă în care dozajul procedeelor de cercetare variază — ele se deosebesc mai ales prin alegerea perspectivelor

---

[10] Cf. C. G. Jung and C. Kerényi, *Essays on a Science of Mythology. The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis.* Translated by R. F. C. Hull, Princeton, Bollingen Paperbacks, 1973, p. 5.

[11] Mircea Eliade, *Aspects du mythe,* Paris, Gallimard, 1963, p. 138—139.

https://biblioteca-digitala.ro

complementare : istoria organizîndu-şi datele în raport cu expresiile conştiente, etnologia în raport cu condiţiile inconştiente ale vieţii sociale"[12].

Şi pentru alţi etnologi de mare prestigiu, cu o cuprinzătoare contribuţie ştiinţifică (fără nici o aluzie marginală orientărilor psihanaliste), ca în cazul lui E.B. Tylor şi F. Boas, inconştientul colectiv în judecarea şi înţelegerea adecvată a unor serii de cunoştinţe, credinţe, prescripţii morale, prescripţii artistice, obişnuinţe, practici ale comunităţilor tradiţionale rămîne decisiv.

Chiar în cazul interpretărilor pe care le face subiectul anchetat — precizează E.B. Tylor — acestea trebuie considerate ca simple raţionalizări sau elaborări secundare ; raţiunile inconştiente rămîn oricum foarte îndepărtate de cele invocate ca justificatoare[13].

Grade de adîncime ale conştiinţei colective — într-un anume sens vorbind — se regăsesc şi în unele orientări metodologice şi teoretice ale istoriografiei contemporane, istoriografie care se vrea tot mai mult marginală evenimentului istoric propriu-zis.

„L'histoire se situe à des paliers différents, je dirais volontiers trois paliers, mais c'est façon de parler, en simplifiant beaucoup. C'est dix, cent paliers qu'il faudrait mettre en cause, dix, cent durées diverses. En surface, une histoire événementielle s'inscrit dans le temps court : c'est une micro-histoire. A mi-pente, une histoire conjoncturelle suit un rythme plus large et plus lent... Au delà de ce «récitatif» de la conjoncture, l'histoire structurale, ou de longue durée... elle est à la limite du mouvant et de l'immobile et, par ses valeurs longtemps fixes, elle fait figure d'invariant vis-à-vis des autres histoires..."[14].

Oricum, indiferent de adîncimea interceptării fenomenelor şi datelor — propuse unei explicitări şi corelaţii posibile — scopul rămîne acelaşi : de a înţelege ceea ce, în fond, reprezintă cu mult mai mult decît restabilirea în sine a înserierilor de evenimente[15] (presupunînd că ar exista un consens privind acele „fapte", „evenimente", „procese" istorice ; dacă nu cumva orice manifestare a vieţii sociale poate fi considerată ca fapt istoric)[16].

Privite corelativ, pare evident faptul că investigaţia etnologică este cu mult mai apropiată tensiunii pe care o reclamă apropierea de acele realităţi ale vieţii sociale care se înscriu — în parte sau în totalitate — în zone abisale ale conştiinţei colective ; în timp ce investigaţia istoriografică, oricît s-ar desprinde de ceea ce numim îndeobşte istorie evenimenţială, istorie serială, istorie cantitativă etc., ea îşi păstrează mai îndeaproape referinţele cu care operează acea realitate luminoasă a conştiinţei sociale (istoriografia trebuind să mărturisească numai asupra trecutului — *was eigentlich geschehen ist* — accentul căzînd cu deosebire pe ideea de schim-

---

[12] Claude Lévi-Strauss, *Anthropologia structurală*. Traducere din limba franceză de I. Pecher, Bucureşti, Edit. politică, 1978, p. 28.

[13] E. B. Tylor, *Primitive Culture*, vol. I, London, 1871, p. 1 : cf. Claude Lévi-Strauss, *Anthropologia structurală*, p. 29.

[14] Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion, 1969, p. 112.

[15] H. I. Marrou, *ibidem*, p. 49.

[16] Adam Schaff, *Les faits historiques et leur sélection*, în „Diogène", 1970, nr. 69, p. 99—122.

https://biblioteca-digitala.ro

bare, atît pentru planul cazurilor în sine, cît şi pentru planul structurilor propriu-zise)[17].

Aşa cum observa odinioară Marcel Mauss, dincolo de orice fapt social trebuie regăsită nu numai istoria propriu-zisă, trebuie redescoperite şi puse în lumină totodată toate acele realităţi (tradiţii, mentalităţi, obiceiuri, limbă etc.) care deschid calea înţelegerii *faptului social total.*

„Il doit faire coïncider la dimension proprement sociologique avec ses multiples aspects synchroniques ; la dimension historique, ou diachronique ; et enfin la dimension physio-psychologique ... Il y a donc beaucoup plus, dans *la notion du fait social total* qu'une recommandation à l'adresse des enquêteurs, pour qu'ils ne manquent pas de mettre en rapport les techniques agricoles et le rituel, ou la construction du canot, la forme de l'agglomération familiale et les règles de distribution des produits..."[18].

Etnoistoria, ca direcţie de cercetare ştiinţifică rezultată din convergenţă interdisciplinară (prin lectura documentelor etnologice în cîmpul investigaţiilor istoriografice şi prin lectura documentelor istorice în cîmpul investigaţiilor etnologice, încercînd o cuprinzătoare caracterizare) constituie una dintre căile posibile înţelegerii integratoare, globale a realităţilor sociale. În acest sens se înscriu desigur şi observaţiile :

„Il apparaît actuellement de plus en plus clairement que ce qui n'a pas été dit dans les textes peut encore se trouver dans la terre ou dans l'esprit et le comportement des hommes vivants. Inséparables l'une de l'autre lorsqu'il s'agit de comprendre la vie des sociétés, préhistoire et ethnologie ne peuvent tendre qu'à se lier de plus en plus étroitement à l'histoire"[19].

Firește, o cunoaştere integratoare, globală a oricăror micro- sau macrounităţi sociale nu presupune simpla juxtapunere sau enumerare — într-un sens sau altul — a diferitelor capitole tematice (preluate din cercetările diferitelor discipline sau orientări ştiinţifice) ; o astfel de cunoaştere ar presupune reprinderea tuturor acestor informaţii — din cîmpuri ideative diferenţiate — într-un sens explicativ superior[20].

Reamintind unele definiţii propuse — pe parcursul ultimelor decenii — cercetărilor etnoistorice, încercăm nu numai refacerea traseului de dezbateri teoretice şi metodologice ; încercăm totodată, într-un anume context explicativ, reanalizarea suportului epistemologic care stă la baza acestei orientări ştiinţifice.

Pentru Erminie W. Voegelin, etnoistoria însemna, înainte de toate : „the study of identities, locations, contacts, movements, numbers, and cultural activities of primitive peoples from the earliest written records concerning them, onward in point of time"[21]. Philip Dark evidenţia, printre altele ; „a) An analysis of the present-day culture of an ethnic group may

---

[17] Pierre Vilar, *Histoire marxiste, histoire en construction*, în *Faire de l'histoire*, vol. I *Nouveaux problèmes*. Sous la direction de Jacques Le Goff et Pierre Nora, Paris, Gallimard, 1974, p. 186.

[18] Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie* précédé d'une introduction ... [par Claude Lévi-Strauss], Paris, Presses Universitaires, 1966, p. XXV, XXVII.

[19] André Leroi-Gourhan, *L'histoire sans textes*, în *L'histoire et ses méthodes*, Paris, Encyclopédie de la Pléiade, 1961, p. 240.

[20] Raymond Aron, *Dimensions de la conscience historique*, Paris, Plon, 1961, p. 110.

[21] *An Ethnohistorian's viewpoint*, în „Ethnohistory", I (1954), nr. 1, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro

shed light on ist past... b) The ethnohistorian has to construct a picture of things as they really were and of events as they really happened; c) The ethnohistorians is faced with making inferences about facts which have a location in time and space. He has — continuă autorul citîndu-l pe Collingwood — to study events not accessible to our observation, and to study these events inferentially, arguing to them from something else which is accessible to our observation..."[22].

James C. Olson ține să remarce, printre altele, că o atare abordare de ordin etnoistoric vizează atît trecutul, mai îndepărtat sau mai puțin îndepărtat, cît și prezentul unei anume comunități etnice : „... to be sure, the values of inter-disciplinary research are not confined to the remote past, the recent past, or the present. They are valid for all periods"[23].

Gene Weltfisch nota, de asemenea, observația exactă că „A synthesis of the results of comparative ethnology, archaeology, linguistics, and the ethnic interpretation of recorded history... makes it possible to bring to bear on our question considerable sector of modern scientific thought... I would propose that the term ethnohistory encompass the study of ethnic groups in their continuity over time from the present as far back as we can identifity them, and that the techniques of anthropology, coupled with ethnic interpretation of written historical records should furnish the intelleotual instruments for the study"[24].

Perspectivele cercetării aculturației prin intermediul abordărilor etnoistorice sînt relevate de C.A. Valentine, care notează printre altele :

„For the historically oriented anthropologist interested in contact and acculturation, ethnohistory has two important aspects. First, the value of historical documents as a source of data highly relevant to these interests is recognized. The systematic exploatation of this resource, in conjunction with ethnographic investigation and any other forms of field research found useful in dialing with a particular problem, constitutes an ethnohistorical method. Secondly, the use of such an integrating method leads to a culture — historical description which portrays the development of one or more ethnic groups through time. Such a portrayal may be termed an ethnohistory. In the field of contact and acculturation, however, the major concern is not with ethnohistory as an autonomus discipline. The principal interest of analysts of contact histories is rather in employing both ethnohistorical techniques and the results produced by these techniques in order to understand more fully the process of acculturation as such"[25].

Concluziile lui Richard M. Dorson privesc îndeaproape posibila interferență a documentelor folclorice și istorice. Pentru el : „Folk traditions furnish one useful source for the ethnohistorian. Folk history then becomes a part of ethnohistory. Such folk traditions are not to be used in place of, but in conjunction with, more conventional historical documents"[26].

---

[22] *Methods of synthesis in Ethnohistory*, ibidem, IV (1957), nr. 3, p. 231—232.
[23] *Some reflections on historical method and Indian history*, ibidem, V (1968), nr. 1, p. 55.
[24] *The question of ethnic identity, an ethnohistorical approach*, ibidem, VI (1959), nr. 4, p. 335.
[25] *Uses of Ethnohistory in an acculturation study*, ibidem, VII (1960), nr. 1, p. 2—3.
[26] *Ethnohistory and ethnic folklore*, ibidem, VIII (1961), nr. 1, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

Marcînd subliniat diferenţierea dintre investigaţia istoriografică şi investigaţia etnologică, pe criteriul opoziţiei bipolare sincronic-diacronic, William C. Sturtevant consideră coordonatele teoretice ale orientării etnoistorice tocmai din perspectiva asimilării celor două criterii ale disjuncţiei tradiţionale :

„Historians, archaeologists, and some ethnologists share an interest in diachronic, historical explanations, while other ethnologists and (descriptive) linguists favor synchronic, structural explanations. These are two different but complementary ways of understanding any cultural or social phenomenon. It is possible to concentrate on one type... more complete understanding results from the use of both synchronic and diachronic explanations. Ethnohistory is one of the means for bringing the two together"[27]. În acelaşi sens se pot detaşa şi referinţele lui Charles Hudson sau Robert M. Carmack :

„...the distinction between diachronic and synchronic breaks down, and the way is paved for more appropriate ways of conceptualizing social structure, social process, and social change"[28]. „Their application can lead to the kind of synthesis of synchronic and diachronic structure — functional studies which is now considered to be essential for further progress in social and cultural analysis"[29].

Perspective ale cercetărilor etnoistorice, cu referire directă la viaţa americană contemporană, se regăsesc în studiile semnate de Henry F. Dobyns, *Ethnohistory and contemporary United States social problems*[30] şi Robert C. Euler, *Ethnohistory in the United States*[31].

De un interes deosebit pentru a înţelege mai cu seamă sensul sub care au fost abordate unele investigaţii etnoistorice sînt şi studiile semnate de Sandra L. Orellana, *Ethnohistorical and archaeological boundaries of the Tzutujil Maya*[32] („Archaeological data concerning immediate pre-Conquest habitation pattern...is correlated with data obtained from sixteenth century documents and modern ethnography"); Bruce G. Trigger[33], *Brecht and ethnohistory* („My choice was not an arbitrary one. The idea of analysing a situation in terms of interest groups, and treating individuals as representatives of such groups, is as vital to Brecht's idea of epic theatre as it is to the kind of history I have chosen to write"); Joan B. Townsend, *Mercantilism and societal change : an ethnohistoric examination of some essential variables*[34] („Ethnohistoric data are used to examine aspects of Russian-American Company mercantilism in Alaska and implications of socio-cultural change studies").

Pentru a avea o imagine cît mai completă a profilului compozit pe fundalul căruia s-au înscris recente studii de factură etnoistorică, remarcăm şi unele contribuţii grupate — din sfera preocupărilor istoriografiei italiene — într-un volum consacrat integral unei atari direcţii de

---

[27] *Antropology, history and ethnohistory*, ibidem, XIII (1966), nr. 1—2, p. 3.
[28] *Folk history and ethnohistory*, ibidem, p. 67.
[29] *Ethnography and ethnohistory; their application in middle American studies*, ibidem, XVIII (19671), nr. 2, p. 134.
[30] Ibidem, XIX (1972), p. 1—12.
[31] Ibidem, p. 201—207.
[32] Ibidem, XX (1973), p. 125—142.
[33] Ibidem, XXII (1975), p. 51—56.
[34] Ibidem, p. 21—32.

https://biblioteca-digitala.ro

cercetare : Terence O. Ranger, *Memorie personali e sperienza popolare nell'Africa Centro-Orientale*[35] („Il problema di usare le fonti orali per compilare una più ampia storia sociale piuttosto che una limitata storia politica è particolarmente importante per lo studio del periodo coloniale in Africa") ; Paul Thompson, *Storia orale e storia della classe operaria*[36] („La realità e complessa e poliedrica, ed è un titolo di merito della storia orale il riuscire a ricreare l'originale molteplicità delle prospettive meglio e più fedelmente di ogni altro metodo") ; G. Levi, L. Passerini, L. Scaraffia, *Vita quotidiana in un quartiere operaio di Torino*[37] ; Silvio Fronzoni, *Fonti orali e ricerche sul lavoro contadino : l'esperienza di un museo*[38] („Questa è la direzione nella quale vogliamo muoverci. Un progetto di storia locale che prevede l'uso di fonti orali") ; Joseph Goy, *Storie di vita e Etnoistoria : per un archivio orale della Francia contemporanea*[39] („L'analisi dei primi elementi autobiografici raccolti permette fin d'ora di affermare che certi termi vengono privilegiati dalla memoria collettiva") ; Alessandro Triulzi, *Storia dell'Africa e fonti orali*[40] („In realità le fonti orali hanno sui documenti scritti, nel caso di società tradizionali, il vantaggio capitale di essere espressione diretta degli stessi gruppi di cui tratta di fare la storia...").

Toate acestea, fără a aminti seria atitor monografii constituite din confruntarea și suprapunerea diverselor surse documentare — documente de oralitate și documente înscrisuri. Dintre ele am remarca totuși pe aceea semnată de R.T. Zuidema, *Etnologia e storia. Cuzco e le strutture dell'impero Inca*[41], pentru că analizele sale vizează perspective etnoistorice într-o prezentare insolită, de factură structuralistă. Este ceea ce l-a îndemnat pe prefațatorul cărții, Nathan Wachtel, să spună dealtfel, printre altele : „Il libro...illustra questo progresso metodologico. La società inca constituisce di per sé un esempio privilegiato, perché si tratta di una società che non conosce la scrittura, e quindi in un certo senso «primitiva», ma nello stesso tempo creatrice di una cultura particolarmente viva... In pratica Z. applica un metodo complesso, fondato sull'uso e lo sfruttamento di diversi tipi di fonti : le cronache spagnole e indigene, i documenti d'archivio, le osservazioni etnologiche attuali, è anche l'archeologia. Ma l'originalità dell'opera appare evidente sul piano teorico : la problematica ...si inspira alla teoria generale strutturalista come l'ha elaborata Lévi-Strauss"[42].

În sfîrșit, pentru a contura, fie și în linii mari, cadrul metodologic și epistemologic al noii direcții științifice de cercetare, trebuie amintite și paginile excelentei monografii — adevărat manifest programatic — rezervată integral analizei tradițiilor orale, ca specii aparte de surse istorice.

---

[35] „Quaderni Storici", XII (1977), fasc. II, p. 359—402.
[36] Ibidem, p. 403—432.
[37] Ibidem, p. 433—449.
[38] Ibidem, p. 450—463.
[39] Ibidem, p. 464—469.
[40] Ibidem, p. 470—479.
[41] Edizione Italiana a cura di Antonio Marazzi, Firenze, Giulio Einaudi, 1971. XXXII + + 304 p.
[42] Ibidem, p. XV.

https://biblioteca-digitala.ro

Temele principale pe care Jan Vansina[43] le propune meditației (în sensul considerentelor subliniate chiar în prefața cărții) vizează, în linii mari: *Oral tradition and historical methodology*; *Tradition as a chain of testimonies*; *Understanding the testimony*; *The testimony as a mirage of reality*; *The evaluation of testimonies*; *Historical knowledge*; *The interpretation of history*.

Convergența interdisciplinară a investigației etnoistorice presupune — așa cum rezultă de fapt și prin opiniile amintite mai sus — lectura și înscrierea unor documente etnologice în cîmpul explicitărilor istoriografice, și, invers, din lectura și înserierea unor documente istorice în cîmpul explicitărilor etnologice. Acesta ar fi modelul — redat foarte simplificat, dealtfel — al corelației posibile, corelație care ar acoperi sfera de preocupări a diferențelor specifice rezultată din raportul: etnoistorie (pe de o parte) și istoriografie și etnologie (pe de altă parte). Oricum, o atare perspectivă de abordare presupune în primul rînd un nou suport epistemologic, căci ideea în sine a admisibilității unor documente nespecifice cîmpului de cercetări etnologice sau istoriografice constituie o insolită poziție metodologică (dacă ne referim mai cu seamă la binecunoscutele recomandări de factură pozitivistă).

O lectură însă a documentelor etnologice în cîmpul realităților cu care operează investigația istoriografică presupune mai adeseori — și acest lucru, credem, nu a fost observat întotdeauna — o anume decriptare, o anume analiză hermeneutică. Aceasta, deoarece multe dintre realitățile etnologice (cele care vizează obiceiuri, tradiții, mitologii etc. în primul rînd) presupun „discursuri" polivalente, cu alte cuvinte, „discursuri" capabile de a prezenta mai multe relații de referință în același timp. Cu atît mai mult cu cît realitățile de ordin etnologic sînt sau trebuiesc înțelese prin intermediul sistemelor (ca atare, conferirea unui sens rezultă nu din realitatea privită izolat, în sine, cu sens sau semnificație proprie, ci din raportul impus de alte realități sau fenomene omologate structurii).

Scrutînd posibila tangență a acelor două modalități de cuprindere și explicitare a realităților etnologice — pe de o parte calea analizelor structuraliste, pe de altă parte calea analizelor hermeneutice — considerăm că punctul de vedere, exprimat relativ recent de Mircea Eliade, reprezintă cheia înțelegerii unui astfel de raport, chiar dacă rîndurile sale privesc cu deosebire realitățile pe care le asimilează, cu precădere, orice istorie a religiilor.

„Pour ma part, à mes debuts au moins, je pensais que, pour y voir clair dans cet océan de faits, de figures, de rites, l'historien des religions devait en son domaine chercher «la plante originale», l'image primordiale ... En somme le «structuralisme» qui me semble fécond est celui qui consiste à s'interroger sur l'essence d'un ensemble de phénomènes, sur l'ordre primordial qui fond leur sens. J'admire beaucoup en ce sens Lévi-Strauss, mais, dans la mesure où elle exclut l'herméneutique, je ne puis guère tirer parti de sa méthode. Un historien des religions, et quelles que soient ses opinions — du marxisme au psychologisme — pense en effet

[43] *Oral tradition. A study in Historical Methodology.* Translated by H. M. Wright, London, Penguin University books, 1973. XIV + 226 p.

https://biblioteca-digitala.ro

que son premier devoir est de saisir la signification originelle d'un phénomène sacré et d'en interpréter l'histoire. Je ne vois donc pas ce qu'un historien des religions peut faire du «structuralisme» à la façon de Lévi-Strauss"[44].

Transferul unui document de oralitate (obicei, tradiţie, mit etc.) pentru descifrarea unor semnificaţii de ordin istoriografic presupune, în primul rînd, analiza hermeneutică (analiza sensurilor pe care le poate releva un atare document).

Numai în atari condiţii ne putem desprinde — de exemplu —, de implicaţiile strict literare (ale unui document de oralitate), singurele sau aproape singurele implicaţii luate în considerare, cu deosebire cînd aceste documente au fost prinse în explicitări paraetnologice. Şi toate semnificaţiile ce apar într-o analiză hermeneutică poartă pecetea validităţii lor, în sensul celor mărturisite, direct sau indirect, de Mircea Eliade. Polivalenţa semnificaţiilor posibile ale unui document de oralitate (ca expresie a unei realităţi etnologice privită în sine) recomandă o precaută alegere atunci cînd transferul înţelegerii se face în cîmpul de idei şi realităţi cu care operează îndeobşte investigaţia istoriografică. În acest sens s-ar putea vorbi de o anume hermeneutică, mai apropiată problemelor pe care le reclamă analizele interdisciplinare.

Polisemia — multiplicitatea semnificaţiilor relevate de un document de oralitate — unor realităţi de ordin etnologic implică recunoaşterea unor serii întregi de sensuri grupate în unul şi acelaşi document, în una şi aceeaşi realitate (ca de exemplu : sens religios, istoric, cultural, psihologic, sociologic etc.).

Orice fenomen sau realitate din sfera preocupărilor etnologice poate fi deci simultan şi fenomen sau realitate din sfera preocupărilor culturale, istorice, religioase etc. Analiza hermeneutică chemată să descifreze aceste sensuri face posibilă o anume receptare a documentelor de oralitate în cadrul preocupărilor istoriografice. De aceea cercetarea etnoistorică presupune mai mult decît un simplu şi automat transfer de lectură a documentelor.

Unele din cercetările lui Mircea Eliade conturează tocmai un astfel de demers. Ele se înscriu ca model de înţelegere în abordarea unor atari supoziţii teoretice. Parte din referinţele cuprinse într-una din lucrările sale[45] sînt, de exemplu, desprinse din interceptarea unor documente istorice (fragmente de cronică privind vînătoarea „rituală" a voievodului Dragoş şi unele fragmente desprinse din opera memorialistică a lui Bandinus) într-o explicitare cu semnificaţii adîncite chiar pentru cîmpul de idei al istoriografiei propriu-zise.

În acelaşi sens se pot înscrie de bună seamă şi excelentele sale analize privind Căluşarii — dansuri cathartice (*The Călușari — Cathartic Dancers*[46]), analize pe care urmează — după cunoştinţa noastră — să le

---

[44] Mircea Eliade, *L'épreuve du labirinth. Entretiens avec Claude Henri Rocquet*, Paris, Pierre Belfond, 1978, p. 162—163.

[45] Idem, *De Zalmoxis à Gengis-Khan. Études comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Paris, Payot, 1970. 252 p.

[46] Idem, *Occultism, Witchraft, and Cultural Fashions. Essays in Comparative Religions*, Chicago, University Press, 1967, p. 78—85, 129—130; vezi şi *Notes in the Călușari*, în „The Gaster Festschrift. Journal of the Ancient Near Eastern Society of Columbia University", V (1973), p. 115—122.

https://biblioteca-digitala.ro

dezvolte într-un volum anume ce va fi publicat ulterior. Pentru acel prilej autorul își propune să revină și asupra altor semnificații din repertoriul larg al unor realități etnologice specifice țării noastre (cum ar, fi, de pildă, repertoriul Colindelor și al sărbătorilor de iarnă, mitologiile morții și riturile funerare, unele scenarii inițiatice în ceremonialele grupărilor tinerești, specifice societăților rurale) cu semnificații adînci în istoria spațiului carpato-dunărean.

Descifrarea semnificațiilor pe care le poate exprima conținutul polisemic al unor documente constituie o operațiune specific hermeneutică; lectura înțelesurilor unor documente etnologice în sfera preocupărilor istoriografice (ca în unele cercetări etnoistorice) presupune, la rîndul ei, analiza hermeneutică (cu deosebire în urmărirea acelor forme degradate, corupte care fac să se piardă sensul primordial, originar).

Implicațiile pe care le presupune orice analiză a documentelor — din perspectivă etnoistorică — fac posibile noi înțelesuri, nebănuite, în mentalitatea și spiritul cercetărilor și metodologiei tradiționale. Desigur, atari transferuri de documente — sau de semnificații ale unor documente — presupun un fond bogat de cunoștințe și „abilitate" în mînuirea lor; posibile primejdii pîndesc la tot pasul. Nu pare deloc deplasată o observație ca aceasta:

„Les historiens, habitués à traiter les témoignages écrits avec une attention scrupuleuse et un scepticisme systématique, risquent d'être induits en erreur par les documents non écrits auxquels ils ont maintenant recours, alors que les anthropologues, producteurs traditionnels de documents primaires, vont s'attaquer maladroitement à des sources secondaires. Mais cela va plus loin; en effet, l'anthropologue, de même que l'historien, doit apprendre à rassembler, à trier et à interpréter les nouveaux types de documents primaires non écrits"[47].

Dincolo de toate acestea, documentele etnologice sînt singurele care ne dau posibilitatea de a pătrunde în zone noi ale cunoașterii.

„Credem că materialele folclorice și etnografice pot sluji o astfel de cunoaștere (adică acea cunoaștere unde nu pătrund celelalte instrumente de investigație). Cu alte cuvinte, nu șovăim să acordăm acestor manifestări ale sufletului popular sau ale așa-numitei «mentalități primitive» valoarea pe care o au majoritatea faptelor ce alcătuiesc experiența umană în genere"[48].

Pornind de la caracterul și necesitatea pluridimensională a cunoașterii, precum și de la necesitatea exploatării oricăror surse informaționale, în ideea restabilirii imaginilor cît mai veridice ale trecutului îndepărtat sau apropiat, etnoistoria se înscrie în seria acelor eforturi în care primează ideea de globalitate, structură semnificativă, interdependență, interdisciplinaritate și, cu deosebire, ideea relevării polisemiei unor documente specifice.

---

[47] *Tendances principales de la recherche...*, p. 95.

[48] Mircea Eliade, *Folclorul ca instrument de cunoaștere*, în „Revista fundațiilor", 1937, nr. 4, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

DOCUMENTS POLYSÉMIQUES

Résumé

Selon les différences spécifiques de chaque catégorie de documents (documents historiques et documents avec lesquels opère généralement la recherche ethnologique), l'étude vise certains problèmes situés en marge du statut épistémologique de l'ethnohistoire.

Cette nouvelle direction de recherche scientifique issue d'une convergence interdisciplinaire (réalisée soit par la lecture des documents ethnologiques dans le domaine des investigations historiographiques, soit par l'inclusion de sujets spécifiques à l'ethnologie — habitat, costume, mentalités, croyances, traditions, etc. — dans le domaine des recherches historiques) représente une voie possible de la compréhension intégratrice, totale des réalités sociales.

La polysémie, pluralité des significations relevées par les documents ethnologiques (dans leur caractère spécifique — ethnologique, folklorique, d'art populaire —) implique la reconnaissance de toute une série de sens groupés dans un seul et même contenu, une seule et même réalité communiquée.

Cependant, le décryptage de ces significations suppose — comme il résulte d'ailleurs du contexte de l'étude — l'analyse spécifiquement *herméneutique*, analyse imposée par le caractère même et la nécessité pluridimensionnelle de la connaissance.

https://biblioteca-digitala.ro

POTENȚIALUL EXPRESIV AL DANSULUI POPULAR

ANDREI BUCȘAN

Problema *expresivității* oricărui fapt artistic — în afară de raritatea încercărilor de rezolvare teoretică pe planul general al creației — rămîne intactă, neformulată, neintuită și adeseori chiar neabordată, în fiecare domeniu în parte. Nu este greu de presupus că în coreologie — fiică mai tînără a științelor sociale de esență artistică — nu am întîlnit nici o preocupare de acest gen. Dar *expresivitatea* există fără îndoială, în toate cazurile, de o substanță înrudită. Cum se poate însă defini expresivitatea dansului popular? Răspunsul nu poate fi dat decît la sfîrșitul unui studiu special; în cazul de față ne mulțumim să semnalăm unele indicii precise, ipoteze și concluzii personale.

Expresivitatea dansului popular nu o definim deci de la început; dar pentru a o înțelege trebuie să-i limităm cadrul teoretic. Pentru aceasta o vom considera ca un fenomen dezlegat de două relații, fundamentale desigur, dar care nu ilustrează esența fenomenului:

a) relația ocazie/dans — ceea ce s-ar putea desemna printr-un termen lapidar ca *moment* folcloric;

b) relația dans/interpreți—echivalabil definitoriu prin termenul *manieră de interpretare* (stil).

Ne dăm seama că în contextul general cele două aspecte citate nu se pot izola de manifestarea dansului popular ca fenomen social în primul rînd și artistic în cele din urmă, ele reprezentînd integrarea *faptelor folclorice* în *viața comunității*. Deci, nu se poate face abstracție de aceste aspecte, cărora le vom păstra locul cuvenit în cercetarea socioculturală a dansului popular. Dar ne dăm seama că substanța acestuia constă în elementele lui specifice și în combinarea lor cu mijloace de asemenea specifice. Putem folosi numeroase analogii pornind din domeniul practic și ajungînd la cel folcloric care ne interesează în primul rînd. Astfel, calitățile tehnice ale unei mașini (de orice fel) nu depind nici de ocazia în care ea este utilizată și nici de cel care o mînuiește, ele fiind legate de *procesul de fabricație*[1]; valoarea textului unei balade este independentă și de ocazia folclorică la care este cîntată, ca și de măiestria interpretului ocazional, ea putînd fi atribuită numai procesului de creație al piesei respective[2].

Desigur, nu ne putem închipui afirmațiile de mai sus drept o pledoarie pentru izolarea faptului artistic folcloric de contextul său social. Dim-

[1] Există însă, desigur, în acest proces un factor intențional care o poate destina unei anumite ocazii sau unui practician dinainte desemnat, dar între fenomene nu trebuie să se perpetueze o confuzie.

[2] Deși domeniile sînt total diferite, observația precedentă rămîne valabilă.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 55—64 București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

potrivă, vom sublinia că între „polii" teoretici semnalați și „zona" de concentrație maximă a aspectelor specifice întîlnim „arii" intermediare care pot fi caracteristice ca punți de trecere de la viața socială la specific coregrafic și de la acesta din urmă la interpretarea umană[3]. În primul caz, ocazia de joc poate determina *funcția* și tema coregrafică; în cel de-al doilea, *caracterul* dansului poate atrage și un anumit *stil* de execuție. Reluăm problema din acest punct, cu specificarea că vom folosi totuși în primul rînd zona „centrală", legată mai profund de structura organică a faptului coregrafic, drept trambulină de lansare a cercetării. De pe această poziție vom încerca să analizăm domeniile expresive, mijloacele și procedeele de expresie, pentru a reconstitui categoriile și, poate, chiar supracategoriile finale.

A. DOMENIILE EXPRESIVE

Pentru a realiza clasificarea acestora nu trebuie să mergem prea departe în stabilirea categoriilor principale. Acestea nu pot fi separate de *aspectele* coregrafice, constatate de noi cu alte ocazii. Totuși, pentru că unele diferențe există, nu vom aminti diversele determinări efectuate succesiv, ci vom enunța diviziunile care se potrivesc capitolului de față.

O altă precizare privește analiza internă. De data aceasta, chiar dacă urmăm un fir cunoscut, vom pune accentul, cum este și firesc, pe încărcătura expresivă. Exemplele vor fi mai elocvente; ele ne vor putea demonstra *sursa structurală*, *ilustrarea plastică* și *finalitatea artistică*, deci *intenția*, *expresia* și *impresia*.

1. *Complexul expresiv funcțional-tematic* constituie puntea spirituală care leagă dansul pe de o parte de cadrul general social-folcloric, pe de altă parte de conținutul lui concret morfosincretic.

a) *Funcția* îi determină impulsul primar și totodată sensul organic. Ea poate fi *de relații* (relațională), *de exhibiție* (exhibițională), *distractivă*, *specială* (ritual-ceremonială). Fiecare din aceste categorii are o pondere expresivă deosebită.

b) *Tema* înseamnă legătura dintre *ideea inițială* a dansului, deci intenția artistică, și *ilustrarea* ei concretă. Ea poate fi pur *nominală*, *textuală* (ilustrată prin cuvinte), *morfologică* (exprimată prin aspectele pur coregrafice) sau de-a dreptul *figurativă*. Este de altfel și ordinea ascendentă a valenței expresive.

2. *Complexul expresiv morfologic* cuprinde toate aspectele specifice dansului și care îi conferă o individualitate artistică aparte, diferențiindu-l de muzică, literatură și artele plastice propriu-zise[4].

a) Aspectele *de ansamblu* reprezintă cel mai pregnant ideea de legătură colectivă, comunitară. Astfel *formația* de joc: în cerc închis, cerc deschis, sau coloană, grup mic, perechi, monom și solistic capătă valențe expresive deosebite, pe categoriile citate[5]. Același lucru se poate spune și despre *aspectul componenței pe sexe: bărbătească, femeiască, mixtă*, sau al *ținutei: de mînă, de umeri, de talie, laterală, frontală* sau *liberă*.

---

[3] Deci, în ultimă analiză, o revenire la viața socială.

[4] Amintim că dansul este tot o artă plastică, în mișcare.

[5] *Formația* este dealtfel criteriul major pe care l-am folosit pentru clasificarea morfologică a dansurilor populare, avînd în vedere caracterul său de aspect *colectiv*.

https://biblioteca-digitala.ro

b) Aspectele *mișcării generale* și anume: *desfășurarea în spațiu* a formației, în diferite direcții, precum și *tempo*-ul, de diferite grade, al execuției, potențează de asemeni diferit aspectul geometric al *formației* care altfel ar părea static.

c) *Compoziția* se bazează pe două aspecte principale: *construcția* figurilor, mergînd de la *simplu* la *complex*, de la monomotivic la polimotivic, și *succesiunea* lor care evoluează între două tendințe extreme: forma *fixă* și forma *liberă*, cu diferite grade intermediare. Totul ni se înfățișează astfel ca o formă realizată arhitectonic dar în continuă mișcare.

d) *Structura* cinetică și e) *structura ritmică*, privite atît în analiză cît și în sinteză, constituie pilonii pe care se reazimă toată construcția dansului. Pașii *simpli*, de plimbare, pașii *bătuți pe sol* sau *în călcîie*, *încrucișați*, *săriți*, precum și așa-zisele *ponturi* (bătăi cu palma pe picior) ș.a. se axează pe ritmuri diverse de tip *spondeo-dipiric*, *anapestic*, *dactilic*[6], *sincopat*, *asimetric*, creînd nenumărate posibilități estetice. Combinațiile interne de valori simple, celule, motive și figuri pe bază cineticoritmică ne duc mai departe la fenomenele cunoscute sub numele de *eterocinetism* și *poliritmie* și desigur la instaurarea unor ambianțe expresive deosebite.

3. *Complexul sincretic* definește în primul rînd raportul dansului cu melodia și textul care îl însoțesc, ca formă de îmbinare, în funcție de însăși factura lor: melodie *vocală* sau *instrumentală*, text *cîntat*, *semicîntat*, *strigat* sau *recitat*. De asemenea este interesantă pentru noi și *suprapunerea dimensională* a fragmentelor coregrafice, melodice și literare, în funcție de *concordanța* sau *neconcordanța* lor, ultimul fenomen fiind deosebit de pregnant în folclorul românesc. În sfîrșit, *acțiunea dramatică*, atunci cînd există, în combinație cu dansul, melodia și textul, înseamnă un aport în plus pe scara valorilor expresive ale folclorului coregrafic românesc.

4. Fiecare dintre aspectele *menționate*, luate izolat sau grupate în cele 3 serii pe care le-am intuit, ne furnizează interesante elemente de clasificare și ne vor ajuta la definitivarea analizei a ceea ce ne preocupă în momentul de față. Desigur că diferențele care există între o funcție și alta, între formația de cerc sau cea de perechi, între pașii de plimbare și pașii bătuți, între ritmul anapestic și cel sincopat, ca să dăm numai cîteva exemple, sînt percepute cu ușurință de orice privitor care poate să-și dea seama că există între acestea diferențe nu numai morfologice, structurale etc., dar și de natură expresivă. Dar specialistul trebuie să meargă mai departe. Pînă acum am stabilit — ca să spunem așa — *potențialul material* al dansului în cele 3 grupe de aspecte. Subiectul nostru este însă mai larg și implică în primul rînd *sin'eza* celor de mai sus; este ceea ce am numit într-un studiu anterior *caracterul* dansului, considerat ca rezultanta tuturor celorlalte aspecte, care se îmbină pentru a imprima o atmosferă proprie întregului fenomen. Am stabilit atunci, în urma unei analize tipologice, categoriile principale calitative ale acestui aspect sintetic. Le-am denumit prin calificative astfel: caracter *neutru*, *liric*, *erotic*, *vesel*, *comic*, *grotesc*, *obscen*, *de virtuozitate*, *războinic*, *incantativ*. Ceva mai tîrziu, vom porni de pe această treaptă pentru a atinge ținta noastră.

[6] Amintim cuvintele lui M. Eminescu „săltărețele dactile" *(Scrisoarea I)*.

https://biblioteca-digitala.ro

B. VALENȚELE EXPRESIVE

Am urmărit într-o formă rezumativă ceea ce dansul popular ne oferă în aspectele lui particulare, constatînd de fiecare dată tendințe, interpretări și rezultate care ne-au făcut să întrevedem orizontul bogat al expresivității dansului nostru popular. Ne rămîne să parcurgem ultimii pași în această privință, abordînd realizarea progresivă a unei *sinteze*, care pornind de la elemente va ajunge la tipuri de expresivitate. Este o încercare temerară, avînd în vedere raritatea unor asemenea studii nu numai în coreologie dar și în domeniile înrudite; sperăm însă că vom putea planta primele jaloane pe acest drum.

Revenim în cele ce urmează la premisele noastre formulate încă din primele pagini ale acestui capitol. Ținem să amintim că am condiționat realizarea estetică de trei factori, pe care îi putem considera în linie ascendentă. Am vorbit atunci de *sursa structurală*, *ilustrarea plastică* și *finalizarea artistică* a oricărui proces de acest gen. Într-o formă lapidară, am exprimat acestea prin tripticul: *intenție* — ca punct de plecare funcțional-tematic [7] — *expresie* — ca mijloace folosite — și *impresie* — ca rezultat creat atît în subconștientul „insiderilor" cît și în conștiința „outsiderilor". Pe această linie ne vom angaja de acum încolo eforturile noastre, interpretînd oarecum diferit considerentele anterioare.

1. *Valențele cantitative* indică măsura în care sînt folosite diferitele elemente coregrafice pentru a ne furniza impresia finală a realizării artistice. Ele constituie scări valabile pentru toate aspectele dansului, de ordin funcțional-tematic, morfologic sau sincretic[8].

a) *Gradele de intensitate* pot fi notate la fel ca în domeniul stilistic deci, în ordine ascendentă: *redus*, *atenuat*, *mediu*, *accentuat*, *puternic*. Această gradație este perfect inteligibilă mai ales în aspectele mișcării generale (desfășurare în spațiu, tempo) și ale structurii ritmico-cinetice. Dar ea se poate intui și pentru celelalte aspecte. De exemplu, formația în linie, bărbătească, cu ținuta de umeri, prezintă o intensitate mai puternică decît cea în cerc închis, mixtă sau femeiască, cu ținuta de mînă: succesiunea liberă este în general mai puternică decît cea uniformă etc. Totuși, nu putem să mergem prea departe cu aceste considerente, deoarece intensitatea, ca factor expresiv, reiese din sinteza elementelor unui dans. Numai după ce aceasta a fost detectată în ansamblul ei, putem sublinia faptele particulare care o determină.

b) *Gradele de complexitate* țin de organizarea jocului, și reies, de asemenea, foarte clar din majoritatea aspectelor. Fără îndoială că între execuția individuală, în perechi sau în grup (restrîns sau nelimitat), între construcția simplă sau complexă, între structura cinetico-ritmică monomotivică și polimotivică[9]) există o gamă întreagă de nuanțe, care se poate reda prin aceeași gradație și cu aceiași termeni ca și în cazul anterior al

---

[7] Ceea ce nu contrazice termenul de sursă structurală, funcția și tema avînd și ele o bază structurală.

[8] Aspectele interpretative nu intră în discuție deoarece *caracterul* dansului reiese, ca și expresivitatea, din sinteza celorlalte aspecte, iar *stilul* aparține interpreților înșiși.

[9] Putere expresivă au însă și valorile elementare, ca și celulele (cinetice și ritmice); să ne gîndim numai la *augmentul* care încheie unele figuri de *Brîu*, sau la pasul *vîrf-toc* introductiv care creează accentele în contratimp, precum și la sincopele ritmice însoțite de pași bătuți, la același dans.

https://biblioteca-digitala.ro

intensității. Atragem și aici atenția asupra preeminenței pe care trebuie să o acordăm sintezei elementelor față de analiza faptelor particulare.

2. *Valențele calitative* sînt mai greu de definit. În caracterizarea lor intră o oarecare parte de subiectivitate. În orice caz, ele nu pot fi determinate cu precizia care stă la baza clasificărilor morfo-sincretice sau funcțional-tematice. De aceea aprecierile noastre se vor rezuma la denumiri abstracte care vor reda doar *impresia generală* pe care ne-o furnizează dansul sau tipul respectiv. Vom utiliza deci termeni ca: *echilibru*, *sobrietate*, *vioiciune*, *fantezie*, *exuberanță*, *forță*, *plasticitate* ș.a. care vor desemna finalitatea expresivă a calității dansului.

C. TIPURILE DE EXPRESIE

În cele ce urmează expunem categoriile expresive care se conturează din analiza materialului. Pentru aceasta am pornit de la relația *caracter-expresivitate*. Cele zece diviziuni categoriale ale *caracterului* coregrafic, considerat ca o sinteză a tuturor aspectelor lui, au constituit — și credem că n-am greșit — punctul de plecare pentru definirea tipurilor expresive. Nu le-am păstrat totdeauna întocmai; uneori, cînd ni s-a părut adecvat, am contopit două categorii într-una singură. Exemplele vor fi însă mai elocvente.

1. TIPUL EXPRESIV NEUTRU

— Funcție relațională, cu temă neutră.

— Desfășurare în cercuri mari mixte, de mînă sau în perechi; formă compozițională și structurală mai mult simplă. Melodii cantabile; strigături și texte cîntate comune. Intensitate și complexitate de grad atenuat-mijlociu.

— Impresie generală: echilibru, sobrietate, oarecare vioiciune.

— Exemple: *Hora mare*, *Hora în două părți*, *Ciobănașul*.

2. TIPUL EXPRESIV LIRICO-EROTIC

— Funcție relațională, cu temă morfologică de relații.

— Desfășurare mai mult în perechi; structură cinetică adeseori dezvoltată sau complexă, bazată pe pași de plimbare, învîrtiri și piruete pe sub mînă; ritm adeseori sincopat. Melodii cantabile, strigături cu un puternic substrat erotic. Intensitate și complexitate de grad mijlociu-accentuat.

— Impresie generală: echilibru, vioiciune, fantezie.

— Exemple: *Breaza*, *Învîrtita*, *Purtata*, *Hațegana*.

3. TIPUL EXPRESIV DE VIRTUOZITATE

— Funcție exhibițională, cu temă morfologică de virtuozitate.

— Desfășurare în cerc deschis, coloană, monom, sau solistic; mai mult bărbătesc, cu ținuta de umeri sau de mijloc; compoziție și structură cinetico-ritmică complexă; pași bătuți pe sol și în călcîie, încrucișați, săriți, în unele subtipuri bătăi cu palma pe picior etc.; ritm adeseori sincopat. Melodii cu valori situate pe trepte apropiate, mai puțin cantabile;

https://biblioteca-digitala.ro

strigături de comandă sau legate de execuția jocului. Intensitate și complexitate de grad accentuat — puternic; execuție viguroasă, uneori cu elemente atletice și chiar acrobatice.

— Impresie generală: fantezie, exuberanță, forță.

— Exemple: *Brîul, jocurile fecioreşti, jocurile căluşereşti, unele jocuri solistice.*

4. TIPUL EXPRESIV VESEL-COMIC

— Funcție și temă distractivă.

— Desfășurarea în cercuri mari mixte și perechi. Compoziție și structură cinetică simplă; unele mișcări figurative; ritm uneori asimetric. Melodii săltărețe; strigături de comandă sau legate de execuția jocului. Intensitate mijlocie; complexitate atenuată sau redusă.

— Impresie generală: vioiciune, fantezie.

— Exemple: *Învîrtita, Muşamaua, Rața.*

5. TIPUL EXPRESIV GROTESC-OBSCEN

— Funcție și temă distractivă, poate cu substrat ritual.

— Solistic, bisolistic, polisolistic; compoziție simplă; mișcări predominant figurative, uneori cu tendință sau chiar cu mimică obscenă; ritm uneori asimetric. Melodii săltărețe; unele strigături legate de temă; acțiune dramatică și pantomimică bine conturată, uneori cu costumație specială. Intensitate accentuată — puternică; complexitate mijlocie.

— Impresie generală: vioiciune, fantezie, exuberanță, plasticitate.

— Exemple: *Ariciul, Capra, Țigăneasca.*

6. TIPUL EXPRESIV INCANTATIV

— Funcție și temă cu substrat ritual, mai atenuat.

— Desfășurare în monom sau solistică; structură cinetico-ritmică variabilă; mișcări de virtuozitate și figurative, cu gesturi simbolice. Uneori texte adecvate; acțiune dramatică bine conturată, cu sens ritual; costumație specială; măști, travestiuri, accesorii speciale. Intensitate și complexitate de grad accentuat — puternic.

— Impresie generală: fantezie, exuberanță, forță, plasticitate.

— Exemple: *Drăgaica, Călușul, Ursul, Capra (Brezaia)* etc.

După cum se vede, am lăsat deoparte posibilitatea unui tip „războinic". Într-adevăr, acesta nu există în dansul românesc decît sub forma unor „enclave" funcționale, contopite în general în tipurile 3 *(de virtuozitate)* și 6 *(incantativ*[10]*)*.

În cele de mai sus am prezentat ceea ce am considerat că se constituie în forme conturate aparte, ca niște veritabile *nuclee* expresive, perfect individualizate. Dar alături de acestea întîlnim și forme combinate între cele 6 tipuri. Teoretic, aceste combinații sînt în număr de cel puțin 13;

[10] Totuși, un dans de tip războinic se pare că există la aromâni. De asemenea, în jocul călușarilor există asemenea momente, în care se „întrec" două cete care se întîlnesc pe drum; asemenea „întreceri" se soldau uneori cu conflicte sîngeroase.

https://biblioteca-digitala.ro

nu toate au însă aceeași valență expresivă. Ne mulțumim să citățm două din aceste forme intermediare, care ni s-au părut mai pregnante.

a) La unele jocuri ardelenești în perechi, partenerii evoluează diferit; pe cînd femeia păstrează pașii simpli de plimbare sau cel mult efectuează piruete pe sub mîna ridicată a bărbatului, acesta execută tot felul de figuri complicate, lovindu-și segmentele picioarelor cu mîna rămasă liberă. În acest mod, calităților de *forță* și *virtuozitatee tehnică* li se opun cele de *rafinament* și *delicateță* ale femeii; ca și cum fiecare ar vrea să-și cucerească partenerul prin calitățile specifice. Este clar că avem de-a face cu o formă intermediară, combinată între tipurile 2 *(lirico-erotic)* și 3 (de *virtuozitate*), caracteristicile lor păstrîndu-se în această simbioză.

b) Tot astfel se poate vorbi de o combinație între tipurile 1 *(neutru)* și 6 *(incantativ)* în cursul *Horelor ceremoniale* (de nuntă) sau al *Horei Călușului* (rit de fertilitate și prosperitate), jucate cu toată lumea prezentă. Exemplele se pot înmulți; ceea ce am vrut să subliniem însă este marea varietate de posibilități expresive ale dansului popular românesc.

c) În sfîrșit, adăugăm că tipurile determinate nu sînt și nu pot fi ele însele unitare; ar fi contrar principiilor de clasificare utilizate în orice domeniu științific. Pînă acum am detectat la fiecare tip cîte 2—4 subtipuri diferite, pe bază fie morfologică, fie funcțional-tematică. O nouă analizăva duce la definitivarea observațiilor noastre și în această privință.

D. UNELE CONSIDERENTE FINALE

Am urmărit, desigur în linii mari, categoriile de aspecte coregrafice care, luate izolat sau în sinteză, ne-au furnizat o multitudine de *valori expresive*, cristalizate, în cele din urmă, în 6 *tipuri* principale expresive, alături de care întrevedem o mare cantitate de subtipuri, ca și de tipuri intermediare. Nici nu se putea să fie altfel deoarece numai din punct de vedere morfologic clasificarea noastră a reușit să identifice existența a 55 tipuri diferite, ordonate mai departe în 17 grupe și 6 mari clase coregrafice. Era firesc deci ca o asemenea bogăție și varietate să se reflecte și pe planul expresivității prin puternica diversitate de elemente, aspecte și tipuri constatate. Este ceea ce am numit potențialul expresiv al dansului popular românesc. Înainte de a încheia, să ne oprim însă puțin, pentru a încerca să definim ceea ce poate însemna specificul național în acest domeniu.

1. *Potențialul expresiv dominant* este mai greu de detectat și definit, datorită marii varietăți a aspectelor coregrafice românești, în ce privește formația, compoziția, structura, sincretismul etc. Din această cauză și în lipsa unor studii speciale ne este imposibil să observăm în detaliu această problemă. Totuși, un indiciu ne este furnizat prin însăși existența categoriilor expresive pe care le-am enunțat, și a căror ordine de importanță corespunde, se înțelege de la sine, cu aceea a aspectelor care le ilustrează. În cele ce urmează, ne mulțumim să atragem atenția asupra elementelor mai pregnante ale expresivității dansului popular, în raport de cauzalitate, adică pornind de la baza propriu-zis coregrafică și ajungînd pînă la efectele expresive[11].

[11] Facem abstracție de aspectele funcțional-tematice, care sînt mai puțin pregnante. Este destul să menționăm că în dansul popular românesc predomină funcțiile relaționale și exhibiționale și temele morfologice corespunzătoare acestora.

https://biblioteca-digitala.ro

a) *Aspectele morfo-sincretice* sînt cele care ne interesează aici în primul rînd, ele fiind purtătoare principale ale substanței dansului. Făcînd deci abstracție de varietatea amintită, ne vom rezuma la cîteva trăsături caracteristice, creatoare ale impulsului expresiv.

— *Forma* de ansamblu a majorității dansurilor noastre populare este *cercul*, în diferitele lui înfățișări : închis, deschis, în spirală. Aceasta nu guvernează doar geometria grupurilor mari sau mici înlănțuite, ci se impune adeseori și jocurilor de perechi sau în monom. Poate că această formă simbolizează o legătură comunitară, sau (cum au vrut unii) armonia dimensională a corpurilor cerești ; nu putem afirma nimic, dar în orice caz ea atrage o ilustrare expresivă particulară.

— *Desfășurarea* în spațiu pare să ofere acest complement dinamic formei statice. Ea se efectuează pe *linia cercului*, de obicei spre dreapta, în sensul deplasării corpurilor cerești. Adeseori ea este întreruptă prin mișcări executate pe loc, adică în jurul unui punct fix, ceea ce produce (mai ales în cazul unei exacerbări de virtuozitate) variații de mare efect estetic.

— *Compoziția*, în aspectele ei externe, arată două tendințe, care deși nu sînt majoritare își pun profund amprenta pe factura dansului românesc. Pe de o parte, întîlnim într-un mare număr de cazuri figuri cu construcție complexă, polimotivică ; pe de altă parte, acestea sînt grupate într-o succesiune mobilă[12], uneori chiar liberă. Și într-un caz și în celălalt fenomenul denotă un grad de inventivitate deosebit, ceea ce presupune și procedee expresive neobișnuite.

— *Structura cinetică* cunoaște desigur o mare varietate de posibilități ; dar nu despre aceasta vrem să vorbim, ci mai degrabă despre *eterocinetismul* și *policinetismul* care se ivește în cursul dansului datorită multiplicării la maximum a formulelor cinetice prin improvizație, fapt care se petrece într-un mare număr de cazuri[13].

— *structura ritmică* cuprinde cîteva note specifice poporului nostru, între care motivele *sincopate*, desigur cu valențe expresive puternice. Dar și aici vom pune accentul pe improvizație, creatoare de *eteroritmie* și *poliritmie* atît între dansatori cît și între aceștia și muzicanți[14]. Inventivitatea își spune deci cuvîntul și în domeniul structural.

— *Sincretismul*, dealtfel, accentuează puternic această trăsătură pregnantă a dansului nostru popular, care ne furnizează atîtea combinații ritmico-cinetice între dans, muzică și text. La acest capitol vom aminti și *suprapunerea neconcordantă* a fragmentelor coregrafice, muzicale și literare, care prin schimbările permanente de accente ne creează percepții mereu noi pe scara expresivă. În sfîrșit, vom aminti și *textele de joc*, în special *strigăturile* — gen prin excelență românesc, care contribuie în mare măsură (acolo unde există) la realizarea ambianței expresive a jocului.

În cele de mai sus am amintit numai cîteva din notele caracteristice ale dansului popular românesc. Le-am considerat cele mai pregnante și totodată cele mai susceptibile de a ne suscita impresii estetice de înaltă factură. Fără a încerca corelații exclusive, vom păși acum la expunerea a ceea ce pare a fi specificul expresiv românesc.

---

[12] Adică reglementată prin bunul plac al conducătorului de joc.

[13] Atragem încă o dată atenția că nu este vorba de maniera de interpretare, ci de posibilitățile dansului însuși.

[14] Vom reveni, dealtfel, la problema improvizației.

https://biblioteca-digitala.ro

b) *Coordonatele expresive* sînt în strînsă legătură cu aspectele caracteristice citate și, desigur, și cu categoriile pe care le-am definit. Ca și la punctul precedent, ne vom strădui să extragem, din multitudinea de posibilități, ceea ce considerăm că este de primă însemnătate pentru caracterizarea, din acest punct de vedere, a folclorului nostru coregrafic. Să reluăm deci analiza, pe grupele de valențe pe care le cunoaștem.

— *Valențele cantitative* ne oferă în primul rînd o ușoară creștere a *intensității*, a cărei variabilitate se situează ceva mai insistent în partea ascendentă a tabloului, pe linia mediu—accentuat—puternic. Mult mai vizibilă este însă tendința spre *complexitate*. Nu ne gîndim numai la construcția adeseori complexă a figurilor, ci la multiplele combinații de ordinul desfășurării în spațiu al structurii ritmico-cinetice, al aspectelor sincretice etc., asupra cărora nu mai insistăm deoarece au fost tratate la capitolele respective subliniem însă încă o dată efectele lor estetice.

— *Valențele calitative* am văzut că sînt mai greu de detectat cu precizie. Totuși, reluînd fiecare tip morfologic clasificat mai sus[15] am reușit să aplicăm etichetele de calitate conform normelor pe care le-am enunțat anterior.

O a doua operație a constat în stabilirea unui procentaj al notelor acordate. Rezultatele ne-au arătat că în dansul popular românesc predomină, în ordine, *fantezia*, *exuberanța*, *vioiciunea* și *forța*. Este dealtfel ceea ce iese în evidență la o privire cît de sumară asupra folclorului nostru coregrafic.

2. Unele probleme nerezolvate se impun atenției noastre pentru a fi abordate în viitor, pe temeiul celor de mai sus.

În primul rînd, nu am putut extinde cercetările noastre asupra dialectelor coregrafice românești. Fără îndoială acestea ne-ar prezenta aspecte expresive întrucîtva diferite, după cum rezultă din însuși specificul lor coregrafic divers. Deocamdată am obținut numai o imagine generală. După experiența noastră de pînă acum, s-ar părea că trăsăturile pe care le-am considerat mai pregnante s-ar potrivi în primul rînd dialectului carpatic, cu numeroase contingențe în celelalte dialecte. Cercetări viitoare vor încerca să elucideze această problemă.

În al doilea rînd, ne-a lipsit, de asemenea, posibilitatea de a trata acest subiect din punct de vedere comparativ. Studiile de acest fel lipsesc, iar cunoștințele noastre asupra dansurilor populare europene și asiatice mai apropiate de noi sînt destul de precare pentru a ne oferi unele certitudini. Recurgînd iarăși la experiența noastră, putem afirma că există unele asemănări cu popoarele balcanice dar și cu cele central-europene și esteuropene. Cîteva informații ne lasă să înțelegem un fond expresiv comun cu popoarele occidentale, în special din Peninsula Iberică și Insulele Britanice. Să nu ne grăbim însă, și să lăsăm investigațiile viitoare să-și spună cuvîntul.

În concluzie, considerăm că dansul popular românesc, indiferent de contingențele care i se pot găsi, ni se înfățișează ca avînd o puternică personalitate proprie și din acest punct de vedere, manifestînd un potențial expresiv ieșit din comun.

---

[15] Vezi A. Bucșan, *Specificul dansului popular românesc*, Buc., Ed. Acad. R.S.R., 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

LE POTENTIEL EXPRESSIF DE LA DANSE POPULAIRE ROUMAINE

Résumé

Dans cette étude on se propose de définir l'expressivité de la danse populaire roumaine. On souligne les domaines expressifs : a) *fonctionnel-thématique*; b) *morphologique* (considéré comme fondamental pour faire ressortir la danse en tant que phénomène artistique particulier); c) *synchrétique* (concernant la relation de la danse avec les autres manifestations artistiques).

On étudie ensuite les valences expressives : a) *quantitatives* (degrés d'intensité et complexité); b) *qualitatives*.

On établit 6 types expressifs, à partir du caractère de la danse, à savoir : a) *neutre*; b) *lyrico-érotique;* c) *de virtuosité;* d) *gai-comique;* e) *grotesque-obscène;* f) *incantatif*.

En conclusion, on décrit les traits du potentiel expressif dominant-spécialement dans le domaine morphosynchrétique — et les coordonnées expressives en synthèse, en soulignant, de ce point de vue aussi, la puissante individualité de la danse populaire roumaine.

https://biblioteca-digitala.ro

TEXT ȘI CONTEXT ÎN URĂTURA DE AN NOU

STANCA CIOBANU

Faptul că textul de urătură de An Nou — cu un nume generic „Plugușor" — este funcțional înscris categoriei mai ample în constituenți a textelor de urare pe care le practică contextul vieții folclorice este un adevăr prin sine. Dar ce anume — în forma și conținutul lui — îi argumentează acest statut pozițional și ce anume — în aceleași coordonate — îl particularizează față de confrații categoriali este de remarcat din lectura însăși a textelor de definit.

În structura narativă — pentru că toate au o astfel de structură — a textelor de urare se operează secvențional o numire calitativ diferită a intenționalității însăși a textului, adoptînd bivalența numirii directe — a urării propriu-zise — prin formule precise și de mare fixitate și a numirii de perifrază pînă la alegorie și simbol — a urării disimulate, printr-o secvență sau șir secvențional construit în așa fel încît, redus la idee, acesta să implice, să conțină urarea însăși. Aceste numiri coexistă prin alăturarea întotdeauna, avînd ca marcă inițială — de obicei — o formulă introductivă de conectare protocolară a acțiunii de numire a urării.

Înainte de a vedea cum și prin ce anume se verifică cele spuse pe textele de „Plugușor", să acordăm spațiul unei paranteze unor texte de înrudire funcțională care — toate — oferă modelul ternar de strategie a numirii lor funcționale prin structura care le ordonează secvențele.

Există o categorie a urării în lirica noastră populară, o categorie căreia i se integrează toate textele legate de ceremonialuri consacrate obținerii unei stări superioare calitativ, față de starea existentă în realitatea imediată. În toată această desfășurare există un protocol precis al cadrului, al acțiunilor, protocol care — prin supunerea la el — determină parametri îndeplinirii urării. Textul este și el o interdicție, o condiție necesară și obligatorie pentru ca încrederea în starea de bine să fie deplină.

Acestea sînt argumente pentru a încadra în aceeași categorie obiceiuri și texte de descîntec, de colinde și plugușor, de cunună, de paparudă și caloian, obiceiuri de la naștere și căsătorie. Toate se constituie într-un mediator destinat să îmbunătățească o stare prezentă, să mijlocească o stare calitativă superioară.

Textele de urare însoțitoare a tuturor acestor ceremonialuri au o structură identică, corespunzătoare identității lor funcționale. Cele trei secvențe : invocație sau adresare, alegorie sau conținut epic, urare propriu-zisă, sînt constituente ale tuturor acestor texte.

1) Invocația sau adresarea este cea care stabilește un contact, care atrage atenția unor forțe protectoare sau a celui căruia i se comunică

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 65—75, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

urarea. Refrenul este cel care îndeplinește acest rol în colindă ; „Domnului bun", „Leroileo, dragoleo", „Ziori de ziori", „Lerumi Doamne", „Dai Domnului Doamne", „Domnului și-a nost domn" etc. În textele de paparudă și caloian formula este : „Paparudă — rudă", — „Caloiene — iene, Caloiene — iene/, du-te-n cer și cere...", „Iene, Iene, Caloiene,/ du-mi-te la Dumnezeu,/ Și te roagă tot mereu...". Repetarea adresării are rolul de insistare, de persuadare, corespunzător funcției ei ; cazul este similar și în textele discutate anterior, unde formula de adresare sau invocare se repetă în cursul rostirii întregii urări. În textele care însoțesc obiceiurile la naștere sînt adresări ca „Haide liuliu, puiule,/Puiule, puiuțule", „Haida liuliu, draga mamii/, Draga mamii, puica mamii". În oratia de nuntă : „Bună seara, bună seara,/ cinstiți boieri pămîntești/, Și sfetnici împărătești...". Invocația există pretutindeni în descîntec, ca de exemplu : „Doamne ajută, doamne,/ Vineri zi de post,/ Cădelnița lui Hristos,/ Rogu-mă cu toți sfinții,/ Cu toți îngerii,/ Cu rugăciune rugată,/ Cum se roagă lumea toată/ Doamne ajută, Doamne,/ Și mă iartă,/ Doamne, ajută descîntecului meu...".

2) Urmează în textele de urare o secvență de conținut epic, alegoric. Narațiunea, prin cuprinderea ei în text, se supune funcției, menirii ceremonialului, creionîndu-se în felul acesta o imagine a stării de bine finale. În colindele de băiat alegoria vizează lauda voiniciei, a curajului eroului în lupta cu leul, de pildă : „Luai urma leului,/ Și-o luai și-o aflai,/ Colea-ncoaci, colea-ncoleare,/ Colea-n vîrful munților, / Sub poalele brazilor./ Găsii leul adormitu,/ Adormit, nepomenitu.../ Ci-am venit să ne luptăm,/ Să ne-alegem de viteji./ Se luară, se luptară,/ Zi de vară pînă-n seară...". În colindele de fată se face o laudă a frumusetii fizice, a hărniciei ; „...Da pe tin', Mărie hăi,/ Cine mi te-a-mpodobit/Așa mîndru și gătit/, Cu argint pînă-n pămînt/ Și cu aur pînă-n brîu ?/ Doi părinți cari te-au băiat,/ 'n lapte dulce te-o scăldat,/ Flori de măr te-o-nfășurat,/ Să fii dragă pruncilor...". O descriere a belșugului dorit este conținutul narativ al colindelor de gospodari : „Pe-o gură de vale/ Soarele răsare/ Și vine spre voi/ O turmă de oi/.. Și mai vin spre voi/ Herghelii de cai...". De un tablou similar este vorba în cîntecele de cunună, unde scenele se referă la secerat și la făcutul clăilor : „Holdă mare-am secerat.../ Secerat-o fetele,/ Holdă ca peretele./ Fetele o secerat,/ Feciorii clăi o-nșirat ;/ Ș-o pus clăile șirage/ Ca cătanele-n părage/ Ș-o pus claie lîngă claie/ Ca cătanele-n bătaie./ De unde cununa vine/ Rămîne țarină plină...". Paparuda și caloianul cuprind în secvența narativă tot o imagine sporită dimensionar a abundenței de ploaie : „Să deschiză porțile,/ Să sloboază ploile,/ să curgă ca gîrlele,/ zilele,/ și nopțile" sau „să dea drumul cerului,/ ca să curgă ploile,/ ploile ca gîrlele,/ nopțile și zilele". În unele texte de urare care se adresează copilului, care țin deci de obiceiurile la naștere, secvența epică amintește de imaginea — element al urării — din colindele de băiat : „Din găoază de răgoz,/ A ieșit ist făt-frumos/ Și cere scufă și salbă/ Să se ducă-n lumea albă,/ Cere cal de călărie/ Ca să treacă de pustie ; / Și mai cere un cal breaz/ Că-i fecior de om viteaz". Oratia de nuntă transpune în plan alegoric ceremonialul nunții, cu alaiul împărătesc plecat la vînătoare, căutarea căprioarei și găsirea ei etc. Partea narativă a descîntecului se înscrie funcțional aceleiași secvențe. Ea se referă la procesul îmbolnăvirii, pe care-l imaginează, pentru ca pe aceeași cale, prin refacerea inversă a

https://biblioteca-digitala.ro

întîmplării, să se poată determina vindecarea : „Cutare, / Pleacă pe cale, / Pe cărare,/ Se-ntîlni cu strigoii şi strigoaicele,/ Cu pocitorii şi cu pocitoarele,/ Sîngele i l-o beut,/ Carnea i-o mîncat,/ Potcă în cap i-o pus..."

Am identificat secvenţa de conţinut epic a tuturor acestor texte, am considerat-o funcţional unitară — ca imagine ideală a binelui solicitat, deci ca numire indirectă a urării.

3) O ultimă secvenţă, fixare precisă a secvenţei anterioare, este urarea propriu-zisă sau numirea directă a ei, pe care o regăsim în toate textele de care ne-am ocupat : în colindă : „Ce e-n casă să trăiască,/ Ce e-afară să sporească" sau „Unde-i N. cea frumoasă/ Ea să-mi fie sănătoasă,/ Ea să-şi facă voia bună/ Cu alesu-şi dimpreună!" ; la cunună : „Să trăiţi, gazde, trăiţi,/ Întru mulţi ani fericiţi./ Să hiţi gazde cu noroc,/ Ca sămînţa-n busuioc ;/ Să hiţi, gazde, la o viaţă,/ Ca sămînţa-n mîntă creaţă!" ; în texte de paparudă şi caloian : „Să crească grînele.../ Să crească legumele.../ Să dea drumul roadelor.../ Ca să fie-mbelşugată/ Ţara toată, lumea toată !" ; la naştere : „...mare să se facă/ Să crească,/ Să-mbătrînească,/ Pe lume să vecuiască !" ; la căsătorie : „Casa aceasta ce se face/ Fie făcută pe pace,/ Şi pe loc,/ Cu noroc,/ Pe viaţă/ Cu dulceaţă..." ; descîntec : „Şi cutare / Să rămînă curat,/ Şi luminat,/ Ca sfînta maică ce l-o lăsat !".

Dacă am încerca o explicaţie a necesităţii de numire complexă — directă şi disimulată — a urării în toate aceste texte, am apela la contextul lor real de manifestare. Urarea intervine acolo unde contextul este marcat de un impas sau de o criză a continuităţii unui flux existenţial firesc. Atunci cînd acest impas se produce — prin ciclul de parcurs obişnuit al trecerii de timp (obiceiuri de an nou, sărbători de iarnă, ciclul muncilor de peste an), prin accidente aritmetice ale timpului în acţiunea lui benefică (rituri de secetă), prin ciclul existenţial întreg marcat periodic pentru individ sau pentru grupul social restrîns al familiei (obiceiuri din viaţa familială) sau prin accidente de înlăturat ale individului (descîntece) — el trebuie, în primul rînd, recunoscut, deci numit şi este ceea ce realizează — în text — formula conectivă iniţială. În al doilea rînd, el trebuie rezolvat, rezolvat prin reparare, dar şi prin asigurarea de durabilitate a reparării. Textul are putinţa de a numi aceste acţiuni-funcţii prin urarea reparatorie şi prin urarea sistemului simulabil al unei situaţii paralele descrise ca rezolvabilă. Atunci cînd această rezolvare e numită cu un adaos calitativ exprimat de componenta alegorică a textului, înseamnă că rezolvarea este nu numai asigurată, dar odată cu depăşirea stării de criză se sugerează revenirea, dar nu la starea premergătoare crizei, ci la una sporită în conţinutul ei pozitiv. Depăşirea crizei înseamnă în felul acesta şi o probă a putinţei de spor calitativ care întăreşte — în text — conţinutul urării, de la urarea de bine redobîndit la urarea de mai bine de dobîndit.

Textele de „Pluguşor", cu ampla lor desfăşurare narativă, şi ne vom opri asupra celor ce excelează sub acest aspect, — acele „manuale de agricultură tradiţională", cum au fost numite textele de urare care acordă spaţiu întins descrierii operaţiilor de muncă agrară — sînt ilustrarea însăşi a acestei îmbinări de structură narativă cu motivaţia ei funcţională precisă şi precis exprimată.

https://biblioteca-digitala.ro

Contextul real care reclamă rostirea urării de „Plugușor" este trecerea de la un an la altul, de la o perioadă de vegetație la alta, de la un ciclu încheiat în activitatea de muncă a cîmpului la un ciclu a cărei deschidere se anunță acum. Această trecere este însăși criza de rezolvat, iar ceea ce trebuie să-i urmeze este un conținut sporit al realității anterioare, între aceste momente situîndu-se ca punct-graniță evenimentele exacte ale sărbătoririi de an nou. Textele de „Plugușor" nu omit în deschiderea lor numirea precizării temporale și a manifestării globale care implică și acțiunea de urare prin „Plugușor". La fel, ele nu se încheie înainte de a cuprinde urarea directă cu un conținut omogen cuprinsului narativ — urare de spor, de belșug, de rodnicie ca rezultate ale ciclului agrar care se deschide. Acestea vor fi probate atunci cînd ele — în preajma încă a unui an următor — se vor înscrie la rîndul lor unei perioade trecute, care va fi constatată în viitoarea criză de marcare a unui nou ciclu și așa mai departe. În felul acesta urarea este concisă și exactă; ea se referă la un spațiu precis al activității agrare, și la un timp precis și limitat, al noului an, de la întîmpinarea și pînă la încheierea lui.

Acestea pot fi și determinantele constanței și exactității de referință a amplului conținut narativ, care se constituie ca macrosecvență mediană în structura textelor.

Legătura secvențelor marginale — introductivă și finală — cu aceasta mediană nu este numai de ordin structural, ca respectare a modelului general al textului de urare, ci ea este de o coerență sporită prin susținuta comunicare de conținut, exprimat fie prin „numire", fie prin „disimulare", dar el fiind ca obiect numit același.

Secvența introductivă numește contextul (în determinările lui de timp : „Seara lui...", „Anul Nou...", de spațiu : „la gospodăria dumneavoastră", „la fereastră...", de actanți — cei ce primesc urarea și cei ce o adresează), iar secvența finală numește textul (urarea propriu-zisă). Deci, textul în pozițiile lui de conectare și deconectare în funcționare numește elementul de circumscriere — contextul — și elementul circumscris — textul. Dacă de obicei în textele de urare secvența mediană e în distanță, sau, mai precis, apropiere, de tipul aluzie cu conținutul precizat de termenii marginali, în cazul „Plugușorului" — și e un caz particular — desfășurarea conținutului narativ este o renumire a celor două elemente, context și text, dar într-un sistem diferit și anume acela al disimulării. Prin aceasta se produce transgresarea elementelor din registrul numirii reale, directe, în registrul numirii lor disimulate, sugerate, indirecte. Ceea ce formulele de poziție marginală numesc, secvența narativă mediană disimulează. Lanțul de subsecvențe constitutive ale acesteia conține un permanent joc al disimulării, referent la obiectul disimulat. Dacă considerăm subsecvența, fiecare în parte, ca un semn referent constant, descifrabil în numirea directă conținută de formulele introductivă și finală, comunicat însă în termenii disimulării, vom putea regăsi obiectul de numit — fie el context, fie text — în poziție de disimulat, iar perifraza alegorică ca modalitate de numire, în poziție de disimulant.

Strategia de numire a celor două coordonate referențiale se ordonează :

https://biblioteca-digitala.ro

I) numirea contextului;
II) disimularea contextului;
III) disimularea textului;
IV) numirea textului

Prin urmare, ceea ce e substanţa poziţiilor II şi III nu mai e doar în raport aluziv de apropiere cu intenţionalitatea cuprinsului urat, ci e prelungirea însăşi a termenilor conţinuţi de poziţiile I şi IV, creîndu-se un paralelism complet al raportului semnificat — semnificant (în cazul I şi IV) şi al raportului disimulat — disimulant (în cazul II şi III) prin coincidenţa unităţii de semn al numirii şi, respectiv, de semn al disimulării.

Dacă notăm cu *A* secvenţa de numire a contextului, şi cu *Z* secvenţa opozitivă poziţional, de numire a textului, între ele se înşiruie firesc microsecvenţele *B*, *C*, *D*... etc. de disimulare a contextului, fiecăreia corespunzîndu-i valoric cîte un apendice de tip *b*, *c*, *d*...etc. de disimulare a textului. Modelul generic al unui text de urare de „Plugușor" din perspectiva propusă ar fi:

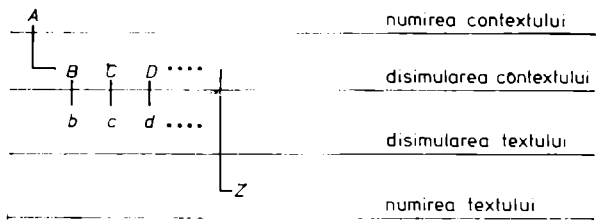

După formula componentă a lui *A*, de cuprindere a contextului — practica urării în seara anului nou — şirul *B*, *C*, *D*... etc. înseamnă o cuprindere narativă a rostului de ordonare a muncii agrare:

B — gospodarul, conturare alegorică a celui ce în secvenţa *A* era însăşi adresantul urării, începe, sub semnul ritual al oricărei deschideri de acţiune, o zi de muncă. Aici, ca şi în toate celelalte subsecvenţe următoare, pedala de supradimensionare, de fantastic, este conţinutul corespondentului de tip *b*, care aminteşte permanent registrul persuadării din text — urarea;
C — cel ce a început munca şi continuă operaţiile firești, prin alegerea locului optim şi a oamenilor cu care va lucra;
D — se execută aratul;
E — semănatul;
F — se constată un prim rezultat;
G — componenta feminină a grupului familial, al cărui rol începe acum, dar va spori treptat pînă la expresa lui manifestare în renumirea contextului ceremonial al urării, îndeamnă la continuarea operaţiilor de împlinit;
H — se fac pregătiri pentru dobîndirea de unelte trebuitoare;
I — se pleacă în căutarea acestora şi se găsesc;
J — secerat;
K — adunat snopii;
L — treierat;
M — se încarcă;

https://biblioteca-digitala.ro

N—se face drumul spre moară;
O— măcinat;
P— se încarcă făina;
R— drumul spre gospodărie;
S— pregătirea pîinii, unde se inserează o constantă subsecvență *T* — făcutul colacilor, care în modelul intenționalității de numire înseamnă o revenire în planul numirii contextului. După care urmează în același registru de numire anunțarea apropierii de încheiere a urării (*U*) și, odată cu aceasta, solicitarea darurilor (*V*), pentru ca urarea directă, deci numirea exactă a textului (*Z*), să încheie înșiruirea.

Modelul, în forma lui ideal-completă astfel dobîndită, ar fi, prin urmare:

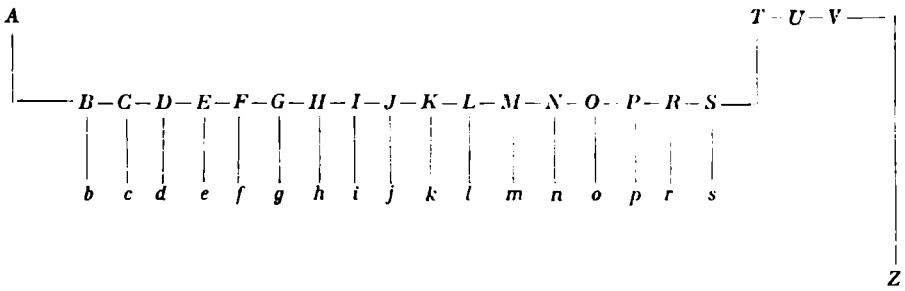

Obiectivările de text refac acest model, iar lipsa sau inversarea de poziție a unora dintre componentele șirului de secvențe, și mai exact de subsecvențe, nu înseamnă deviație de la model, ci libertate improvizatorică firească procesului de inovare permanentă în oralitate, sau, uneori, impasuri accidentale create de o memorie mai puțin severă sau de o notare incompletă în culegere.

Se întîmplă uneori ca în această ordine în crescendo-ul reușitei să apară un moment de deficit, de nereușită temporară. Acest element retardant ca semnificație nu face decît să întărească funcțional categoria de text. Spuneam că una din particularitățile contextului de urare — în general — este și aceea de a fi produs de un moment de criză. Dacă textul numește această criză, numindu-i totodată și depășirea ei, înseamnă că, în cazul nostru, această retardare în acțiune nu este altceva decît o altă modalitate de disimulare în numirea contextului, pe de o parte, iar depășirea crizei în text o deschidere spre disimularea textului, a urării, pe de altă parte.

Lectura cîtorva texte va ilustra modelul în obiectivarea lui. După formula introductivă (*A*) de variație redusă, de tipul: „Bună seara la obloane, / La boieri și la cucoane! / În seara de sfîntu'Vasile / Fi-v-ar, boierilor, de bine, / Că de cîte ori am venit / Tot la masă v-am găsit", „Aho, aho, copii și frați, / Stați puțin și nu mînați, / Lîngă boi v-alăturați / Și cuvîntul ne-ascultați!", „Oho, oho, / Bună seara, bună seara, / Bună seara la fereastră, / La boieri la dumneavoastră, / De cîn'sara s-a-nserat / Bună seara nu v-am dat / Ș-am venit să vă dăm / În seara de sfîntu' Vasile..."[1]

[1] Textul este procurat de o culegere manuscris pusă la dispoziție de folcloristul tulcean Gh. Mihalcea.

https://biblioteca-digitala.ro

se începe înşiruirea subsecvenţelor în replici dialogate ale contextului şi ale textului în constanţa disimulării.

„Se sculară domnul dumnealui / Într-o sfîntă Joi [*B*] / Şi luă un plug cu doisprezece boi [*C*] / Şi ară joile / văile /, Marţile/-ntoate părţile / Şi ară cît ară / Brazdă neagră răsturnară [*D*; ritmica sporită a acţiunii este expresia pozitivă a urării disimulate — *d*] / Şi prin brazdă semănară / Grîu mărunt / Şi arnăut / Şi-a dat domnul s-a făcut [*E*] / La luna la săptămîna / Iar domnul dumnealui / De bine ce-i părea / Nici pe la dalba nevastă n-a mai dat [rolul copartenerei în acest text este neexprimat în subsecvenţă, dar el este recunoscut tocmai prin menţionarea omiterii lui] / Se duse la tîrg la Birlad / Şi luă nouă oca de fier / Şi nouă de oţel / Şi făcu nouă secerele / Cu mănunchi de chipărele / Şi dădu la nepoţi şi nepoţele... [*I*; sporul dimensionar în consacratul multiplu cifric înseamnă *i*] / Cu stînga apuca / Cu dreapta secera [*J*] / Şi snopuri făcea, / Din snop, claie, / Din claie, dalbă, / Din dalbă, faţă de arie [*K*; din nou dinamica supralicitată a acţiunii sporite înseamnă *k*] / Şi luă doi juncani / Cu coarnele cănite, / Cu scările zugrăvite, / Cu potcoave de argint, / Ce n-am mai văzut de cîn'sînt ! / Ei cu picioarele treiera, / Cu nările vînturau [*L*; contribuţia alegoriei fantastice sporeşte — *l*] / Cu urechile-n saci puneau [*M* — *m*; se omit apoi alte operaţii ale recoltării, pentru ca să revină în planul de numire ceremonială odată cu numirea în ordinea disimulării a ultimei operaţii de împlinit] / Mătură-n sită şi-n covată / Făcu un colac de grîu curat / Şi dădu cui a arat [*T*—*t*; . . .] La anu' şi la mulţi ani [*Z*] !"[2]

Prin urmare, textul de mai sus se reduce la :

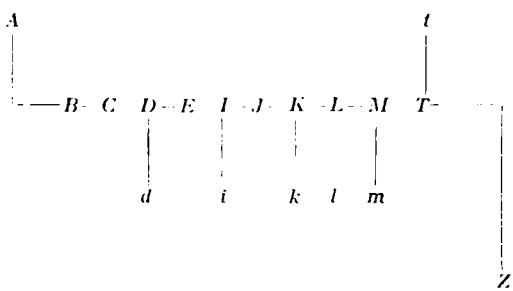

În planul numirii de context locul principal îl ocupă secvenţa introductivă specializată în acest sens, dar fiind întotdeauna în revenire înainte de a ceda locul secvenţei specializate în numirea textului (aici *t* precede secvenţa de numire a textului, prin aluzia pe care o conţine la darurile destinate urătorilor).

O altă variantă a realizării textului este, de pildă :

„Aho, aho, copii şi fraţi, / Staţi puţin şi nu minaţi / Lîngă boi v-alăturaţi / Şi cuvîntul ne-ascultaţi [*A*] / S-a sculat mai an / Bădica Traian / P-un cal a-ncălecat / Cu numele de Graur / Cu şaua de aur / Cu frîul de mătase / Împletit în şase [*B*; cu mărcile de surplus calitativ benefic urării — *b*] / În scări s-a ridicat / Peste cîmpuri s-a uitat / Ca s-aleagă-un loc curat /

[2] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

Loc curat de semănat [*C*] / Și s-a apucat într-o joie / C-un plug cu doisprezece boi / Boi boureni / în coadă codălbeni [*D* — *d*; . . .] Și-a semănat grîu mărunt / Și grîu de vară / Dete domnul să răsară / Să răsară pînă-n seară / Și cînd lucrul s-a sfîrșit / Iată măre s-a ivit / Un vînt mare pe pămînt / Și ploi multe după vînt / Pămîntu'de-a răcorit / Și sămînța de-a-ncolțit [*E* — *e*] / La luna, la săptămîna / [. . .] Și s-a dus să vadă / [. . .] Iera-n pai ca trestia / În spic / ca vrabia, / În bob / ca mazărea [*F*—*f*] / De călare s-a plecat / Trei spice a luat [. . .] Și acasă-a alergat! / — Măi nevastă, măi nevastă, / Grîu' nostru e de coasă! / [. . .] că nici tîrgu' nu-i departe, / Mergi la tîrg la Roșiori / Și fă-ți seceri la secerători [*G*; . . .] Acolo un meșter mare / [. . .] Lucra fier, / lucra oțel / Lucra aur și argint / N-avea pereche pe pămînt / Și i-a dat să facă secerele / Pentru fete ochișele / Și-altele mai mari / Pentru flăcării mai tari [*I* — *i*] / Și-a strîns finii și vecinii / [. . .] Care cu dreapta secera [*J*] / cu stînga snop făcea [*K*; . . .] nouă iepe / suruiepe / Care-s de nouă ani sterpe, / Cu copita despicată / Cu sirmă verde legată / Care pe unde călca / Fîntînele seca, / . . . Care cu copitele treiera / Cu nările vintureau [*L* — *l*] / Cu dinții sacu'ținea / Și cu urechile-n sac turna / Și-a-ncărcat șapte care cu povară [*M* — *m*] / Di le-a dus la moară la Hirlău / [. . .] Dar și hoața cea de moară / Puse coada pe spinare / Și-o porni în lunca mare [*N*; alegoria fantastică a morii înspăimîntate de bogăția carelor ce vin înseamnă *n*; . . .] Și-a început să curgă făină / Dar nu curgea făină / Ci aur și mărgăritare [*P* — *p*] / Și-a făcut un colac mare rotat / Pe roata morii măsurat / [. . .] Și l-a rupt în două / Și ne-a dat și nouă [*T*—*t*; . . .] De urat am mai ura, / Dar ni-e frică c-om însera / Pe la casele dumneavoastră [. . . ; *U*] Și dați-ne și nouă ce ne-oți da / [. . .] Niscaiva cîrnați / De după sobă atîrnați / Șoldu' oaiei / Din fundu' căscioaiei, / Șoldul porcului / Din fundul hornului [*V*; . . .] La mulți ani [*Z*]!"[3]

Modelul propus de noi se desprinde deci:

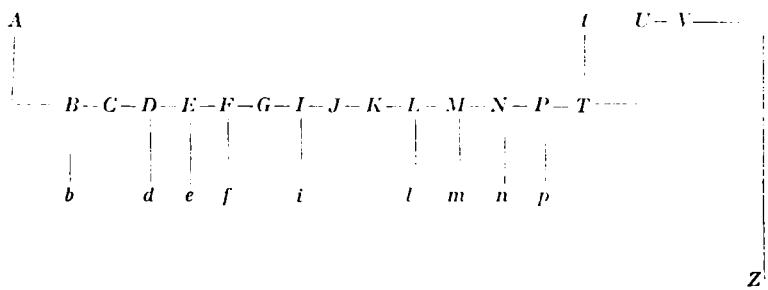

Contextul ceremonial în marcarea începutului lui — venirea și adresarea urătorilor — și a sfîrșitului lui, după rostirea urării, motivația protocolară a încheierii, solicitarea darurilor, este cadrul de cuprindere în numirea de către text a manifestării. Constant, înainte de încheierea numirii condensate a textului-urare prin formula finală, se revine la numirea ceremonialului și întregirea ei.

[3] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt text conţine şi elementul retardant de care vorbeam, ca întăritor al funcţiei de urare pe care o poartă cu sine categoria :

„Bună vremea, bună vremea, boieri mari !/ De cînd sara s-a lăsat,/ Plug c-al nostru n-a brăzdat [. . . ; *A*] Şi-a purces jupîn gazdă/ Ş-a purces în zi de joi [*B*]/ Cu 12 pluguri, cu cîte 12 boi/ Şi feciori tot în doi/ La dealul Garalinului,/ Sub poala Rusalimului/ La mărul rotat/ Unde-i cîmpul curat/ Şi şes bun de arat [*C* ; . . .] Ş-au purces, mări, a ara,/ Brazdă neagră a răsturna / Şi din puhă tot pocnea [*D* ; . . .] Dar cînd fu la mijloc/ Au stat plugurile-n loc/ Că ajungînd fierăle în nişte oase de rîmă/, S-au făcut plugurile fărîmă [element retardant de esenţă absurdă, care se suprapune în economia intenţionalităţii textului unui *d*, întărire a subsecvenţelor narative cu renumirea, de astă dată prin negaţie, a acţiunii majore definitorii ; . . .] Şi la meşter a plecat [. . .] Şi ciocănea, şi ciocănea/, Şi pilea cît putea,/ Şi plugurile pe brazdă dregea/ Şi drumul să are le dădea [repararea retardării prin reluarea acţiunii numite în *D* pentru a continua cu celelalte acţiuni firești ; . . .] Iar pe urmă semăna / Grîu de vară / Cu negară, / Să răsară / Pînă-n sară. . . (*E* — *e*) etc.

Modelul unui astfel de text, care conţine şi un minus retardant în ordinea descriptivă a acţiunilor constant numite, este :

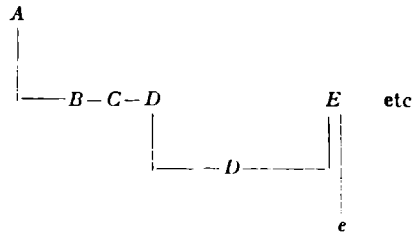

Din modelul general desprins credem că putem preciza unele caracteristici ale textului de „Plugușor", cel puţin a tipului lui cel mai cunoscut şi răspîndit, al cărui conţinut narativ se încheagă în urarea de belşug a gospodăriei, de curs benefic al muncilor tradiţional-agrare. El se alătură textelor de urare în general prin constanţa secvenţelor de numire a contextului şi a textului, în poziţie iniţială şi finală, ca secvenţe particularizator-specializate (*A* — *Z*) şi prin ocuparea poziţiei mediane de o amplă secvenţă narativă — alegorie de sugestie a conţinutului urat (*B*, *C*, *D* etc.).

Dar textul de „Plugușor" — potrivit modelului desprins — comportă o serie de date particularizatoare. Ceea ce este în primul rînd de reţinut e faptul că uzează de dublarea constantă a secvenţelor de numire prin adoptarea unui alt sistem, al ambiguităţii de expresie, numirii directe suprapunîndu-i-se numirea prin disimulare. Conţinutul narativ este alegoria muncii îndeplinite în ciclul încheiat, este alegoria muncii de îndeplinit în ciclul de iniţiat, este alegoria marcată de elementul asigurator al urării, este alegoria însăşi a ceremonialului de urat prin vibrarea rolurilor (rolul grupului de urători vibrează înspre rolul grupului de plugari ; rolul gazdei,

https://biblioteca-digitala.ro

adresant al urării, vibrează înspre rolul gospodarului diriguitor al muncii agrare; rolul alăturat gazdei, al perechii lui, care primind urătorii e cea care-i răsplătește la sfîrșit, vibrează înspre rolul de coparticipant la munca bărbatului prin îndemn adresat acestuia, dar și prin preluarea activităților care se înscriu în perimetrul casnic etc.). Poate că acestea nu sînt întîmplătoare și că un rol în ordonarea lor îl are și faptul că textul de „Plugușor" este singurul text de urare care circumscrie cu extremă stringență factorul timp determinat al acțiunii de avut în vedere prin urare. Toate celelalte texte de urare se referă fie la un moment prezent și a cărui marcare finală e neavută în vedere, fie la un timp de lungime nedeterminată și nemarcat în etape. În cazul de față, textul marchează începutul urării (într-o zi anume, la un ceas anume, seara primei zile a anului), marchează încheierea perioadei pe care o implică eficacitatea urării (pînă cînd, într-o aceeași zi anume, la un același ceas anume, grupul va reintra în rol pentru reluarea lui în preajma unui nou an), marchează cuprinsul urat în etapele lui pe durata întregului an (de la muncile de primăvară, vară și pînă la folosirea produsului în vederea reintrării în ceremonialul de an nou), marchează și continuitatea de urare solicitată — urare împlinită prin preluarea de către grup și a rolului de constatator al celei din urmă.

Dacă din acest model am putut desprinde date de definire a textului de „Plugușor" în apropierea de categorial și în distanța de text particularizat, înseamnă că el și-a verificat o primă utilitate. Fără a încerca — deocamdată — o argumentare, ci doar menționarea ei — cu titlu de ipoteză de lucru viitoare — afirmăm eficiența modelului acesta în elaborarea unui criteriu de ordonare tipologică a corpus-ului de texte respective.

TEXTE ET CONTEXTE DANS LES SOUHAITS DU NOUVEL AN («PLUGUȘOR»)

Résumé

L'étude propose l'analyse d'un groupe de textes de souhaits pour le Nouvel An, connus sous le nom de «Plugușor», afin de les définir dans la totalité des textes de souhaits en général, mais aussi afin d'établir leur propre caractère.

Premièrement on inscrit ces textes de souhaits dans la série de ses homologues, par ce qui les unit — la dénomination directe et celle indirecte ou dissimulée du souhait.

Ensuite on fait l'appréciation des textes de «Plugușor» par l'identification dans le texte des objets désignés (le contexte et le texte de souhait) et de la modalité de désigner (directe ou dissimulée).

Le texte remplit sa fonction dénominatoire par le biais des séquences suivantes :

I — la dénomination du contexte;
II — la dissimulation du contexte;
III — la dissimulation du texte;
IV — la dénomination du texte.

https://biblioteca-digitala.ro

A l'aide de cet ordre de dénomination et de référents du texte — on essaye de détacher un modèle général et on fait la lecture de quelques textes.

Voici quelques conclusions de cette étude :

— le texte de «Plugușor» s'inscrit dans la famille des textes de souhaits en général ;

— le texte de «Plugușor» a comme particularité la concomitance de deux types de dénomination du texte et du contexte (directe et dissimulée), types qui se manifestent dans la manière d'une alternance symétrique dans le texte.

Comme hypotèse de travail, nous croyons que, partant de ce modèle, on peut ouvrir un chemin pour résoudre la typologie des textes de «Plugușor».

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CASE ȘI GRĂDINI

ESEU ASUPRA SEMNIFICAȚIEI TERMENULUI „STĂTUT" ÎN GRAIUL MARAMUREȘEAN *

CLAUDE KARNOOUH
C.N.R.S. (Paris X—Nanterre)

Etnologul francez Claude Karnoouh a făcut, din 1973 pînă în 1979, cercetări susținute asupra culturii tradiționale a satului românesc în Breb—Maramureș, în cadrul relațiilor de schimb științific dintre Academia Republicii Socialiste România și Centrul Național de Cercetare Științifică al Franței.

Cercetările lui s-au axat înainte de toate pe investigarea structurii sociale a satului românesc vechi, asupra structurii de neam a satului maramureșean, asupra ierarhiei sociale dintre neamurile acestui ținut. Aceste aspecte au fost studiate atît în sistemul relațiilor sociale și al relațiilor de înrudire, cît și sub forma în care ele își găsesc expresie în normele de conviețuire și în metaforele lor, în obiceiuri, cîntece, adagii etc.

Unele din rezultatele cercetărilor sale au fost comunicate la congrese și simpozioane și publicate în reviste de specialitate. Ansamblul rezultatelor va fi publicat într-o lucrare de sinteză ce va apărea sub egida Centrului Național de Cercetare Științifică al Franței.

Sub titlul *Discursul și ritul*, un volum, cuprinzînd peste 10.000 versuri de poezie populară maramureșeană de rit și ceremonial, va apărea, cu text original și traducere franceză, la Editura Univers, prin colaborarea dintre Claude Karnoouh și cunoscuta noastră specialistă în dialectologie, Magdalena Vulpe.

Bucură-te, tu mireasă,
Ț-ai luat mire cu casă
Și cu grădină frumoasă,
Cu grădină ca și-un rai
Și de fîn și de mălai,
Și de fîn și de otavă,
Numa tu să ș'i de treabă!
(Ana lui Ionu lui Gheorghe a lui Ion)

I. UN SUBIECT MULT DEZBĂTUT

Casă, familie, reședință, aceste teme au prilejuit numeroase dezbateri în literatura etnologică. Asemenea altor fenomene legate de organizarea socială, ele nu au putut scăpa de acele controverse care, de mai bine de un

* Am zăbovit în Maramureș în două rînduri: prima oară din luna noiembrie 1973 pînă în luna martie 1974 și a doua oară din noiembrie 1975 pînă în iunie 1976. Materialul pe care-l prezint aici a fost adunat în timpul primei mele șederi. Ambele misiuni au beneficiat de sprijinul financiar conjugat al C.N.R.S. și al Academiei R. S. România. În afară de acest sprijin oficial de care m-am bucurat, este locul să aduc aici mulțumirile mele lui Mihai Pop, Magdalenei Vulpe și lui Mircea Antal, ale căror căldură și bunăvoință m-au ajutat, îndrumîndu-mă cu ocazia primilor mei pași pe teren și ale căror sfaturi m-au ferit de a săvîrși eventuale erori.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 77—86, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

secol, însuflețesc disciplina și aduc o serie de propuneri pe care, zadarnic, am dori să le rezumăm aici în cîteva rînduri grăbite[1]. Cu toate acestea, conform unei tradiții născute odată cu începuturile înseși ale etnologiei europene, puțini au fost aceia care și-au propus a defini înțelesul termenilor ce desemnează *reședința* în contextul însuși din care își trag expresia. În mod paradoxal, filologii sînt cei care, astăzi, ne oferă studiile cele mai interesante. Etnologii au preferat să clasifice în cuprinsul aceleiași rubrici — grilă apriorică — , familia, pe toți indivizii care împărtășesc același acoperiș și aceeași hrană. Dacă acest procedeu a înlesnit tratarea statistică și chiar sumare cercetări comparatiste, nu e mai puțin adevărat că el nu ține seama de un aspect fundamental al gîndirii umane : înmănuncherea tuturor trăsăturilor lăuntrice ale fiecărei culturi, această înmănunchere fiind singura în stare să definească caracterul specific al unei grupări umane. Așa se explică de ce diverse entități apar reunite sub același termen sau entități identice sub diverși termeni.

Numeroși autori identifică reședința casnică cu cîmpul, domeniul strămoșesc, stabilind astfel o analogie între probabila înrudire a indivizilor din acea reședință și spațiul ocupat de ei. Realitățile etnografice însă ne invită la revizuirea acestui postulat. Astfel, societatea franceză atribuie sensuri diferite, ba chiar opuse, cuvîntului *maison* (casă), după cum este vorba de aristocrație sau de grupuri sociale țărănești. Căci nobilimea folosește cuvîntul *maison* pentru a desemna ascendența unei ramuri de neam nobil, în timp ce țărănimea din estul Franței utilizează același cuvînt pentru a desemna locuința însăși, cît și pentru a indica perechea căsătorită ce locuiește în casă, iar termenul provensal *mas* exprimă deopotrivă și oamenii, și animalele, și clădirile, și toate terenurile din acea proprietate (N. Elias, 1974).

Dacă ar trebui să întocmim, în funcție de criterii stabilite în mod aprioric, o clasificare a formelor sociale și materiale de reședințe țărănești europene, cititorul ar fi confruntat cu o aparentă uniformitate. Căci reședințele țărănești — fiind întemeiate, în majoritatea cazurilor, pe exploatarea agricolă a pămîntului — alcătuiesc grupuri compuse din casă, dependințe, animale domestice, unelte agricole. Desigur, peisajul și arhitectura variază de la o regiune la alta, dar acestea nu reprezintă un criteriu suficient pentru stabilirea unor diferențe, ba chiar a unor opoziții, între formele sociale, într-atît sînt de multipli factorii ce au putut influența ceea ce îndeobște constituie decorul vieții rurale. Iar prezenta expunere nu-și

---

[1] Nu ne facem iluzia că am putea cita toate titlurile articolelor și lucrărilor apărute în ultimii douăzeci de ani. Vom indica numai pe acelea care conțin un rezumat al teoriilor și propunerilor ce deosebesc anumite școli.

Cl. Levi-Strauss, *The Family*, în *Man, Culture and Society*, ed. by H. L. S. Shapiro, New York, Oxford University Press, 1956, cap. XII, p. 261—285.

R. Needham, *Remarks on the Analysis of Kinship and Marriage*, în *Rethinking Kinship and Marriage*, ed. by R. Needham, A.S.A. Monographs no. 11, Londra, Tavistock Publications, 1971.

R. Buchler & H. A. Shelby, *Kinship and Social Organisation: an Introduction to Theory and Method*, New York, Macmillan Company, 1968, 366 p., cf. cap. II: „The Family", p. 19—46.

D. M. Schneider, *American Kinship: a Cultural Account*, Anthropology of Modern Societies Series, New Jersey, Prentice-Hall, 1968, 117 p., cap. III.

P. Laslett, *The History of the Family*, în *Household and Family in past time*, ed. by P. Laslett, Londra, Cambridge University Press, 1972, 663 p.

https://biblioteca-digitala.ro

propune să fie o culegere de asemeni decoruri rurale, oricît de frumoase ar fi ele, ci să încerce o explicitare a celor cîtorva concepții sociale (teoretice și practice) elaborate de societățile rurale europene (C. Karnoouh, 1975).

Alegînd acest subiect, să-mi fie îngăduit a spera o depășire a cadrului rigid al unei analize sincronice, în favoarea unei considerări a caracterului istoric al formelor sociale și, mai presus de acest nivel, să se ajungă la interpretarea permanențelor și a transformărilor suferite de elaborările conceptuale autohtone. Acest demers științific sugerează și propune premisele unei arheologii sociale în cuprinsul căreia procesele mintale inductive — tinzînd să stabilească vechile stări sociale — nu ar fi guvernate nici de intențiile stăpînirii politice și nici de hazardurile ideologiilor sau de modele contemporane.

II. SPAȚIU ȘI REȘEDINȚĂ ÎN MARAMUREȘ

Faptele de care ne vom ocupa au fost culese în Maramureșul istoric, mai exact spus, pe valea Cosăului, la circa 25 de kilometri sud-vest de orașul Sighet, capitala acestui ținut. Ținutul, alcătuit deopotrivă din cîmpii, munți de înălțime medie și munți înalți, se reazemă pe versantul nordic al Carpaților septentrionali ai României, iar apele ce-l brăzdează se îndreaptă toate către Tisa. Este un ținut cu deosebire agricol, în care ocupațiile esențiale ale locuitorilor sînt creșterea vitelor și policulturi ale pămîntului, dătătoare de hrană. Colectivizarea nu s-a efectuat pe scară largă. Mai există sate necolectivizate prin funduri de văi. Ne găsim aici în prezența unei societăți alcătuite din mici proprietari crescători de vite și unde, nu mai departe de acum zece ani, lemnul era materialul de construcție predominant, al cărui loc este preluat azi,cu încetul, de cărămidă și ciment.

Satele sînt mari și foarte populate : cît trei mii de locuitori sau chiar mai mult pe unitatea teritorială constituie o medie ale cărei extreme pot oscila între cinci sute și nouă mii de suflete. Textura locuințelor este destinsă, fără ca pentru aceasta să formeze un agregat inform de gospodării izolate ; acestea sînt distanțate unele de altele și răspîndite în părțile cele mai muntoase ale ținutului. Drumurile satelor sînt străjuite de *porți* mari din lemn, sculptate, ce se deschid asupra curții numită *ocol ;* aici, în ocol, se află pe dreapta *șura* (pentru fîn), *grajdul*, *cotețul* pentru porci și păsări iar pe stînga, în fața acestora, se găsește remiza numită *colejnă*. În fundul curții, pe o linie paralelă cu poarta, o barieră mobilă din scînduri, *vramnița*, deschide accesul spre *grădină*, vast spațiu cu multiple funcțiuni, a cărui suprafață poate atinge 2—3 ha. Dincolo de această barieră se înalță *casa*, avînd în imediata ei apropiere un mic spațiu cultivat, *grădinița ;* în fața casei, un puț cu cumpănă — *fîntînă* — , puțin mai departe *stupina*, hambarul de boabe de porumb — *coșul de cucuruz* — și mai departe latrina, ce se numește *budă*, iar dincolo de toate acestea diferite semănături, asupra cărora vom reveni.

Între drumurile satului, despărțite unele de altele uneori prin mai multe sute de metri, *grădinile* se întind și figurează un adevărat „puzzle" ; pe măsură ce drumețul se îndepărtează spre marginile satului, el pătrunde pe ogoare, pajiști și pășunile primelor pante, acestea continuîndu-se cu pădurea. Iată deci pe scurt descrierea teritoriului sătesc și a limitelor sale — *hotarul.*

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă toate aceste elemente ale peisajului rural alcătuiesc oarecum imaginea destul de banală a unei unități sătești, există însă și unele înmănuncheri de elemente ce dovedesc un caracter mai original: astfel, poarta, curtea, casa, diversele clădiri anexe și grădina, toate la un loc, sînt reunite sub un singur termen: *stătut*.

Specific graiului maramureșean, „stătutul" nu este atestat în nici un alt grai românesc și nici consemnat în dicționare sau în Atlasul lingvistic al Maramureșului (ALRR *Maramureș*, 1969—1973). Singur T. Papahagi îl semnalează în glosarul monografiei sale lingvistice, dar îi reduce sensul doar la *locuință*, casă-clădire (termen urban), trecînd cu vederea faptul că entitatea *casă* „maison" este întotdeauna desemnată prin însuși termenul de *casă*, care, dealtfel, se folosește și pentru camerele de locuit (T. Papahagi, 1925).

III. STĂTUT ȘI GRĂDINĂ

Succinta descriere de mai sus a spațiului sătesc și a unităților de reședință ce-i formează inima, centrul *(vatra)*, dezvăluie două trăsături importante ale termenului *stătut:*

1) el nu se referă și la alte terenuri avute în proprietate din cuprinsul hotarului satului;

2) el nu are legătură cu persoanele ce locuiesc și lucrează în cuprinsul lui.

Spre deosebire de ogoare și pășuni, *stătutul* este întodeauna împrejmuit[2], accesul spre exterior făcîndu-se prin poarta cea mare iar de la o grădină la alta trecerea se face printr-un pîrleaz ajutător, așezat lîngă *gardul* împrejmuitor, alcătuit dintr-o împletitură de nuiele de alun. Dacă, așa cum am spus, diversele terenuri deținute în proprietate, în cuprinsul hotarului satului, nu joacă nici un rol în constituirea elementului *stătut*, în schimb *grădina* este factorul determinant. În adevăr, o locuință *fără grădină* nu este decît o „căsuță", în timp ce absența hambarului, a animalelor de tracțiune sau dătătoare de lapte, nu retrage calitatea de *stătut* spațiului în care se află integrată casa. S-ar părea deci că simpla prezență a grădinii determină elaborarea conceptuală a clasei *stătut*.

Totul întemeindu-se pe *grădină*, se naște întrebarea: care sînt virtuțile acesteia și ce anume îi conferă o asemenea esențială valoare în cuprinsul termenului? Cititorul francez sau englez va sesiza de îndată analogia morfologică dintre *jardin — garden — grădină*. Și totuși, ni se pare cu neputință a traduce ultimul prin celelalte, căci am risca o trădare a ideilor exprimate de [românescul] *grădină*. De pildă, *le jardin* evocă în peisajul rural francez un spațiu restrîns rezervat culturilor de legume, florilor și cîtorva pomi fructiferi, toate acestea aducînd un supliment de hrană reședințelor casnice. *Grădina*, în accepția ei din peisajul rural românesc, este cu totul altceva.

Avînd îndeobște o întindere proporțională cu restul proprietăților, ea furnizează (chiar și atunci cînd suprafața ei este mai mică) gama produselor destinate să hrănească atît oamenii, cît și vitele. Ea este, mai

[2] În hotar se efectuează pe timp de vară și împrejmuiri temporare, dar s-ar părea că acestea joacă un rol mai mult tehnic decît social.

https://biblioteca-digitala.ro

întîi, un loc de semănat porumb[3] și toate cîte se mai seamănă printre el, așa-numitele „culturi ascunse" (mazăre, fasole, dovleac, sfeclă, varză), dar este și un loc de pus grîu și secară; în al doilea rînd este livadă, dar și pășune pe o fracțiune importantă din suprafața cultivabilă; totodată, aici, se mai seamănă și cînepa sau inul, care vor sluji la îmbrăcămintea celor din *stătut;* în sfîrșit, mai aproape de casă, o parte din grădină este rezervată culturilor de legume, din acelea mai delicate (salata verde, castraveciorii, morcovii, ceapa, țelina, pătrunjelul, usturoiul și cîte altele trebuincioase hranei zilnice), florile și plantele de ritual (cum sînt busuiocul și măghiranul). Nu lipsesc nici, departe de tot de casă, cîțiva arbuști de soc, al cărui rol era considerabil în practicile magice.

Iată deci cum acest fel de grădină însumează toate produsele necesare traiului locuitorilor ei. Desigur, din punct de vedere cantitativ, ea nu poate să le satisfacă toate nevoile, dar, oricum, le rezumă, le condensează, le reunește într-un spațiu împrejmuit, în cuprinsul căruia casa și anexele ei se integrează fără a fi despărțite prin vreo îngrăditură. Cu tot aportul ei esențial, grădina este mai puțin un mijloc de producție funcțional cît o „proiecție" comasată a lumii vegetale cultivate.

Așa fiind, cum s-ar putea traduce cuvîntul *grădină?* Ar trebui inventat un neologism! Dar la ce bun? S-ar cîștiga oare ceva ca limpezime de sens? Nicidecum, căci dincolo de termenul însuși toate verbele ce derivă din el se îndepărtează de derivatele termenului francez *jardin;* astfel, verbul ce se formează prin adăugarea prefixului *în, a îngrădi,* nu înseamnă cîtuși de puțin *jardiner (a grădinări),* ci *a împrejmui, a despărți, a feri*[4], iar diversele expresii desemnînd munci agricole aparțin vocabularului agrar în genere și nu fac deosebire între culturile de pe ogoare și cele din grădină: *a ara, a săpa, a semăna, a secera, a cosi* etc.

Conceptul *grădină* se leagă deci de spațiu, de un spațiu deținut în proprietate, și prin aceasta este determinant în elaborarea noțiunii *stătut,* în virtutea unei relații necesare și îndestulătoare. De aceea, termenii *stătut, grădină* și chiar *gard* pot fi atribuiți spațiului și distribuției sale.

Conjuncția dintre grădină, casă, curte și diversele clădiri anexe ale gospodăriei duce la constituirea unui *stătut,* care se instituie ca cea mai mică unitate spațială, unitate ce exprimă o autoîntreținere mai degrabă conceptuală decît economică, al cărei sens amintește pe acela al francezului „*établissement*" sau al englezescului „*settlement*" — un spațiu privilegiat ilustrînd stăpînirea absolută a ocupantului. Un exemplu deopotrivă tehnic și ritual va limpezi această interpretare: atunci cînd un stătut nu are animale de tracțiune, stăpînul grupului casnic — *gazda* (în general un băr-

---

[3] Pînă prin anii '50, porumbul constituia alimentația de bază a populației rurale, fie sub forma unei fierturi dense numită *tocană,* fie sub formă panificată, așa-numita *pită de mălai.* Secara și mai ales grîul erau în special rezervate pentru diversele plini folosite în toate practicile rituale.

[4] Adjectivul *desgrădit* atribuit unui pom desemnează apartenența acelui pom la o livadă fără împrejmuire situată în hotar și nu într-o *grădină:*

Ca și pomii desgrădiți,
Cine trece pîngă ei
Tăt le da cîte un șuvei.

(Ileana lui Ionu lui Toader).

https://biblioteca-digitala.ro

bat, dar poate fi și o văduvă sau chiar un fiu orfan) — închiriază atelajul [plugul tras de animale] și munca vreunui vecin sau rude. Obiceiul este ca proprietarul atelajului să țină coarnele plugului și să-l conducă, în timp ce chiriașul mînă animalele cu biciul sau cu țepușa; or, atunci cînd acest grup muncește la *grădină*, rolurile se inversează, locul prestigios și întrucîtva sacru — în spatele plugului — revine proprietarului acesteia. Nimeni altul decît el nu are dreptul să răstoarne brazda și să-i confere prin acest gest fertilitatea. Acest exemplu nu constituie un caz izolat, singular, căci majoritatea actelor rituale ce leagă activitatea omului de fertilitatea solului se consumă în *grădină* și nu pe pămînturile din hotar.

IV. „STĂTUT" ȘI ORGANIZARE SOCIALĂ: CÎTEVA OBSERVAȚII

Pînă aici am prezentat o interpretare a *stătutului* limitată la relațiile sale particulare cu ansamblul teritoriului cultivat; acum este locul să considerăm al doilea caracter specific al său, și anume lipsa de legătură dintre acest concept și indivizii ce locuiesc în spațiul desemnat prin termenul *stătut*. Zadarnic am căuta vreo înrîurire a formelor sociale aparente asupra elaborării acestui concept. În Maramureș, o reședință casnică [o gospodărie — n.tr.] adună, în jurul aceleiași mese și pe lîngă aceeași vatră, două, ba chiar trei perechi, reprezentînd trei generații cu progenitura celibatară care, la un loc, ocupă o singură cameră din casă[5]. Dar există și numeroase excepții; astfel se întîmplă ca unele dintre perechi să locuiască fiecare în cîte o cameră din aceeași casă sau din două case diferite, și totuși să nu constituie un *stătut aparte*, un *nou stătut*, dacă, la un loc, se bucură de roadele și de existența unei *singure grădini*. Și mai surprinzătoare este forma de organizare denumită local *dechilin*; acest termen s-ar putea explica astfel: două perechi căsătorite își au, fiecare, propria lor gospodărie, ele pot locui într-una sau două camere dintr-o singură casă, sau în două case, dar nu vor constitui un *nou stătut* dacă posedă o *singură grădină*. Mai mult, nici măcar existența unor limite implicite pe suprafața grădinii nu distruge ființa stătutului dacă — și aceasta este condiția indispensabilă — vreo împrejmuire, un *gard*, nu-i rupe unitatea[6].

Ce ne dezvăluie această lipsă de influență a formelor casnice asupra elaborării termenului *stătut?* Din nou, o evidentă și necesară legătură între acesta și *grădina* și *gardul*. Constituirea unui nou *stătut* (fie într-o zonă locuită, fie într-una abia defrișată) este condiționată de apariția semnului concret de proprietate — *gardul* — împrejmuind locul denumit *grădină*, fie că e vorba de o parte din grădina inițială, fie că este vreun alt cîmp. Față de clasificarea spațială, împărțirile interne care influențează istoria casnică zilnică sînt doar epifenomene, simple peripeții, efectul unor relații individuale în mișcare, fapte fără însemnătate.

Așa fiind, se poate afirma acum că noțiunea *stătut* ne trimite cu gîndul la noțiunea de „așezare autonomă": loc de fixare a unui grup

---

[5] Țăranii folosesc același termen și pentru casă și pentru camerele de locuit: *o casă cu două case* = o casă cu două camere.

[6] *Grădina* nu poate niciodată să fie împărțită pentru a înzestra pe un copil care părăsește *stătutul* părinților. Numai pămînturile din hotar se pot împărți moștenitorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

uman, semn vizibil al apartenenței acelui grup la unul mai mare (satul), entitate insensibilă la variațiile economice sau sociale, care-i modifică doar gestiunea și ciclul. *Stătutul* reprezintă categoria spațială cea mai mică într-un cîmp ce nu aparține nici agriculturii tehnicizate și nici procesului de înrudire dintre membrii casei.

Și totuși *stătutul* nu este complet dezlegat de procesul înrudirilor; o serie de termeni indică acest lucru. Graiul maramureșean dispune de un sinonim al *stătutului: așezămînt;* el indică așezarea într-un ținut nou. Cuvîntul lărgește prin urmare semnificația inițială a termenului prin adăugarea ideii de fixare a unui grup uman pe un spațiu ce-i aparține. Mai sînt și cuvintele *stat* și *stare* — înrudite cu stătut —, care învederează și bunurile, și situația socială, și poziția ierarhică a persoanei respective. Dacă expresia *un om cu stare* vizează nemijlocit pe acela ce posedă avere, nu mai puțin ea completează, prelungește ideea de posesie cu aceea de stabilitate, din moment ce se opune expresiei *un om care se mută din loc în loc*, adică o persoană în perpetuă deplasare, un individ care nu se stabilește niciodecum (S. Pușcariu, 1976; T. Papahagi, 1925; I. Bîrlea, 1968).

O atare concepție presupune o societate ai cărei membri ar fi parțial în mișcare, în funcție de anotimp, fertilitatea solului și defrișări. O a doua confirmare a acestor procese mintale inductive trebuie găsită în anumite utilizări de verbe ce stau la baza acestor substantive; astfel, *a sta* care înseamnă a se opri, a înceta de a merge, dar și a locui *(demeurer, habiter)*, a sălășlui *(résider);* tot astfel, *a așeza*, *a se așeza*, adică a se fixa într-un loc. În acest fel, prin prisma acțiunii de apropriere funciară, totul indică un proces de imobilizare a unor indivizi care în prealabil au fost în mișcare, iar noțiunea de *stătut* ar reprezenta în cadrul acestui proces cel mai mic factor comun. Poate că tocmai în acest context *grădina* își capătă sensul ei deplin de „proiecție" a ansamblului culturilor agricole posibile, și *stătutul* pe acela de așezare autonomă, asigurînd, cel puțin în mod conceptual, toate mijloacele necesare reproducerii grupului uman respectiv, chiar dacă acesta împarte cu alte unități umane identice folosința unor terenuri mai „sălbatice", cum sînt pășunile, locurile de vărătic sau pădurile.

Toate acestea nu ne apropie însă de sensul pămîntului strămoșesc, al domeniului părintesc. Ca să-l determinăm, trebuie să reexaminăm noțiunea de bun, de *stare* sau *stat*, așa cum se degajă ea din limbajul specific autohton care o semnifică în cuprinsul ierarhiei sociale. Departe de a se prezenta sub forma unei societăți bazate pe egalitate, Maramureșul se compunea din două grupuri sociale: „nobilii", ce se numeau aici *nemeși*, și nenobilii, care nu purtau vreun nume distinctiv[7]. Cei dintîi își afirmau, prin intermediul strămoșilor, apartenența la ramurile de neam întemeietoare de sat, și de *stătutul* acestora este vorba cînd se folosesc cuvintele *stare* sau *stat:* un bun sau, respectiv, o poziție socială înaltă. Prin urmare, noțiunea de nobil, de *nemeș*, acordă noțiunii de *stătut* deplina ei valoare și un singur exemplu va fi de-ajuns pentru a o dovedi: pînă la finele primului război mondial[8], *stătutul* unui nemeș era inviolabil și

[7] Este vorba de o aristocrație țărănească și nu de una urbană, avînd în proprietate pămînt la țară, așa cum se întîlnea în alte părți în România.

[8] Acest privilegiu a fost abrogat în esența lui după revoluția din 1848. Dar în practică el s-a păstrat pînă la dispariția imperiului austro-ungar.

https://biblioteca-digitala.ro

nimeni — nici măcar autoritățile statului austro-ungar — nu avea dreptul să urmărească pe acela care s-ar fi pus sub protecția stăpînului acelui *stătut*. Iată deci cum *stătutul* nu era numai o simplă așezare autonomă, ci un adevărat „mini-stat", unde domnea în mod absolut grupul strămoșesc prin reprezentantul său firesc.

Și totuși, aceste grupuri atotstăpînitoare pe teritoriul lor nu sînt desemnate într-un fel anume. Cînd doi țărani vorbesc între ei de un al treilea asemenea grup, ei nu vor spune : *stătutul lui Ion sau Văsălie*, ci — dacă sînt rude apropiate cu acela — vor folosi un termen de înrudire modificat printr-un atribut posesiv, iar dacă nu sînt rude, vor folosi un șir întreg de prenume și porecle în care persoana la care se referă reprezintă punctul ultim al unei ramuri de neam, îndeobște bărbătească, în orice caz de același sînge, și cuprinzînd pînă la 5 ascendenți. Aceste ramuri poartă numele de *ziță* și prin referirea la o anume ziță se definește segmentul ce constituie un stătut. Înțelegem așadar de ce formele vieții casnice (fie că e o aceeași gospodărie, fie că sînt gospodării separate) nu distrug în nici un fel unitatea stătutului, deoarece acesta denotă înscrierea într-un spațiu bine definit a unui segment de ziță și nu, în ciuda aparențelor, înscrierea în spațiu a unei perechi căsătorite, cu alte cuvinte, a unei alianțe. De aici faptul că diferitele segmente de ziță nu sînt opozabile prin stătuturi, ci numai prin segmentele altor zițe, reprezentînd la rîndul lor diverși strămoși întemeietori. Nu este în nici un caz posibil a da noțiunii de *stătut* și caracter opozițional, deoarece este vorba de unități alăturate și variabile, a căror sumă constituie satul. Doar zițele se comportă între ele ca tot atîtea grupuri opozabile în funcție de factori de înrudire discriminatorii ce se bazează tocmai pe vechimea strămoșească a spațiului ocupat și pe poziția ierarhică.

N-ar fi exclus să ni se obiecteze că există cazuri cînd ziță descinzînd dintr-un strămoș comun ocupă mai multe *stătuturi* și că atunci distincția dintre *stătut* și grupul ce-l ocupă devine cu totul arbitrară. Desigur, o problemă ca aceea ridicată de ierarhia ramurilor unui neam [a viților, a „zițelor] nu se poate trata în cîteva rînduri, dar se poate încerca o conturare a ei, de n-ar fi decît pentru a semnala posibilitatea unor noi ipoteze. Doi factori intervin simultan : expansiunea demografică și memoria genealogică. Fără îndoială că viței întemeietoare ale satului s-au tot extins, altele noi s-au instalat și, prin defrișări sau împărțiri, și-au creat noi *stătuturi*. Pe de altă parte, cultura spirituală a Maramureșului nu dispune de o memorie genealogică care să depășească — și încă rar — șase generații de strămoși, astfel că toate referirile la strămoșul comun se fac prin indicarea posesiei și împărtășirii unui nume propriu (de exemplu în limba franceză numele de „familie"). Numai segmentele de viță sînt sesizabile ca entități diferite, dincolo de ele memoria colectivă le amalgamează, formînd ceea ce etnologii ar numi un clan. Astfel, *stătutul* — înscriere în spațiu a unui segment de ramură de neam (cel mai mic segment) și, totodată, înzestrat cu valoare strămoșească autohtonă și nobiliară — ar denota în mod permanent dubla aspirație, reglementînd o societate ierarhică.

https://biblioteca-digitala.ro

V. DREPT CONCLUZIE PROVIZORIE, CÎTEVA CORESPONDENȚE

Cu toată aparența lor singulară, aceste trăsături ale organizației sociale din Maramureș sînt purtătoarele unor origini străvechi ce dezvăluie etimologia cuvintelor *grădină* și *gard*. Trei autori par a fi de acord asupra obîrșiei gotice a acestor doi termeni (V. Bogrea, 1971; D.A., 1934 și Meillet, 1968). Dar glosa lui E. Benveniste este cea care oferă referința cea mai prețioasă: „Gotica face distincție între 'casă' ca locuință și domeniul împrejmuit *(gards)* al 'casei' ca grupare familială și cerc al unor legături personale, denumit [în acest caz] *heiwas*" (E. Benveniste, 1969).

Este poate surprinzător faptul de a întîlni între graiul maramureșean și gotică nu numai o corespondență morfologică, ci și una conceptuală. Fără îndoială că simetria termenilor nu este absolută, căci numai partea cultivată și împrejmuită — *grădina* — trimite la totalitatea reprezentată de cuvîntul gotic *gards*, pe care românii îl au sub termenul de *stătut*. S-ar putea întocmi un tabel sintetic al acestor corespondențe:

	casă + spațiu închis	grup uman	casă — construcție
got.:	*gards*	*heiwas*	*timrjam:* a lucra cheresteaua a construi
rom.:	*stătut* (cu *grădină*)	*zi*ță nume, prenume, poreclă	*casă*

De remarcat că această concepție se îndepărtează de cea elaborată de lumea greco-latină (E. Benveniste, 1969), pentru care casa — construcție este altceva decît casa — grupare umană, care însumează totalitatea, ansamblul proprietății funciare, al descendenței bărbătești, al subordonaților și al robilor. Dacă, așa cum subliniază E. Benveniste, evoluția limbilor europene tinde să identifice spațiul avut în proprietate și clădirea cu grupul uman care le ocupă, aceasta nu este totuși decît o accepție recentă, care nu trebuie să ne împiedice să observăm diversele elaborări de concepte ce străbat Europa rurală. În cuprinsul gamei acestora, Maramureșul a păstrat o stare relativ arhaică, indicînd în mod clar cît de neadecvate euristic sînt categoriile contemporane „familie" sau „menaj" pentru a lămuri raporturile dintre grupul casnic și spațiul pe care-l ocupă (Bertha S. Phillpotts, 1913).

În sfîrșit, nu am putea conchide fără a observa că interpretările noastre modeste mai de grabă ridică o seamă de probleme decît le rezolvă. Ni s-a părut însă că este preferabil să expunem demersul gîndirii noastre în măsura în care el poate da loc la noi întrebări cu privire la natura ramurilor de neam și a neamurilor înseși *(clans)* ce par să comande organizarea spațială și ierarhia țăranilor din Maramureș.

BIBLIOGRAFIE

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș, 3 vol., Academia R.S.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică și istorie literară, Editura Academiei R.S.R., 1969—1973.

Dicționarul limbii române, tomul II, partea I, București, Imprimeria națională, 1934, pp. 227 și 293.

E. Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. 1: „Economie, Parenté, Société", 1969 376 p., Cartea 3, cap. 4, p. 336 și Cartea 3, cap. 2, p. 307.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Editura Dacia, 1971, 556 p., p. 259. (Reeditare din: „Dacoromania", I, 1920, p. 253–257, nota 6).
I. Bîrlea, *Literatură populară din Maramureș*, Bucureşti, E.P.L., 1968, 2 vol., 335 p. şi 500 p., foto + glosar (Reeditare din: *Balade, colinde şi bocete din Maramureș* şi *Cîntece poporane din Maramureș*, Bucureşti, 1924).
N. Elias, *La société de cour*, Paris, Calman-Levy, 1974, 323 p., cf. cap. 1.
C. Karnoouh, *Penser maison, penser famille*. Groupe de résidence domestique et parenté dans les sociétés rurales de champs ouverts du Nord-Est et du Centre-Est de la France, 1975 (va apărea, 69 p.).
T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Academia Română, seria: Din viaţa poporului român, XXXIII, Bucureşti, 1925, 240 p., glosar, hărţi, foto.
Bertha S. Phillpotts, *Kin and Clan: Essay in the Sociology of the Teutonic Peoples in the Middle Ages*, Cambridge, 1913.
S. Puşcariu, *Limba română, I. Privire generală*. Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1940 (Reeditare în 1976, 539 p., cf. p. 156).

MAISONS ET JARDINS. ESSAI SUR LA SIGNIFICATION DU TERME « STĂTUT » DANS LE PARLER DU MARAMUREȘ

Résumé

Dans cet essai l'auteur tente de préciser brièvement les implications sociales et mentales d'une certaine conception paysanne de la résidence domestique. Pour ce faire il interroge le sens ou les sens du terme « stătut », qui dans le parler du Maramureș renvoit à la fois à la résidence domestique et à l'occupation de l'espace par un lignage. En effet cet espace n'est pas lié à la forme quotidienne de la vie domestique (couple + enfants + ascendats et collatéraux), mais au contraire à une conception lignagère quasi de la société.

Dans une seconde partie l'auteur s'attache à la situation de l'espace cultivé, la « grădină ». Celle-ci rencontre dans une certaine mesure une conception nomade et gotique de l'occupation du sol, dans laquelle « grădină » apparaît comme le lieu où se résume la totalité des cultures permettant la survie d'un groupe de résidence domestique.

Ainsi le « stătut » d'une part, qui renvoit à la notion latine d'établissement par sédentarisation, et la « grădină » d'autre part, qui en clôt l'étendue, nous conduisent tous deux à regarder l'ancienne société paysanne du Maramureș comme une société pastorale lignagère sédentarisant son devenir, tout en cherchant, dans la mouvance relative de son espace domestique, à perpétuer l'autonomie spatiale et sociale du lignage.

https://biblioteca-digitala.ro

FOLCLORUL „TABEREI MILITARE"

II. DESPĂRȚIREA DE UNELTELE DE MUNCĂ[1]

ALEXANDRU DOBRE

Lectura tezaurului nostru folcloric relevă locul de cinste ce-i este acordat muncii, vredniciei și hărniciei omului, condiții obligatorii ale belșugului și bunăstării materiale și spirituale. Elogiul muncii, prezent în toate categoriile folclorice, este una dintre temele preferate ale creatorului popular. Munca și-a găsit în cîntărețul anonim pe cel mai înflăcărat adorator, pe cel mai entuziast și înțelept admirator, pe cel mai talentat propagator. Un cercetător de prestigiu ca D. Caracostea consideră că esența *Mioriței*, expresie integrală a sufletului românesc, constă în iubirea păstorului pentru munca sa de fiecare zi, în atașamentul profund pentru oile și uneltele de care se folosește, conchizînd că „... dragostea reciprocă dintre oi și cioban, afirmată de el în preajma morții [...] este un element specific românesc"[2]. Marea majoritate a colindelor laice se adresează gospodarului, aducînd laudă muncii și hărniciei, urînd recoltă bogată celui colindat. Plugușorul însuși nu este altceva decît un original tratat practic de agrotehnică în care sînt enumerate toate etapele muncilor agricole, în succesiunea lor firească, încheindu-se cu urarea de spor și belșug, consecință a hărniciei gospodarului[3]. Proverbele și zicătorile — sinteze ale înțelepciunii, experienței și observației atente a lumii înconjurătoare — fac dese referiri la necesitatea unui efort susținut întru realizarea menirii omului : munca, activitatea productivă. În vechile practici funerare uneltele, simbol al ocupației celui decedat, erau puse în mormîntul celui ce le utilizase o viață întreagă pentru a-i fi de folos și sprijin și în viața viitoare, imaginată ca foarte asemănătoare celei de pe pămînt, în care munca se constituie ca un element definitoriu[4] : „În genere, în bocete — observa D. Caracostea — sînt amintite îndeletnicirile din viață ale celor dispăruți. La un războinic mort, e firesc să se amintească de calul și armele lui,

---

[1] Un prim studiu — *Folclorul „taberei militare" : I. Cîteva observații în legătură cu motivul liric „Curuiește-mi cămeșa"* — a apărut în „Rev. etn. folc.", 17 (1972) nr. 6, p. 491—501. Aci am formulat și accepția în care folosim noțiunea de tabără militară.

[2] D. Caracostea. *Poezia tradițională română. Balada poporană și doina.* Ediție critică de D. Șandru. Prefață de Ovidiu Birlea, vol. I, Buc., Ed. pt. lit., 1969, p. 209.

[3] Mihai Pop, *Prefață* la *Flori alese din poezia populară*, ediție îngrijită de Ioan Șerb. Prefață de ..., I. Poezia lirică; ediția a II-a revăzută și adăugită, Buc., Ed. pt. lit., 1967, p. VIII.

[4] Observații mai detaliate în acest sens în : Al. Dobre, *Specificul înmormîntării războinicilor geto-daci.* Comunicare susținută la Cel de al III-lea Colocviu național de folclor, organizat de Cercul științific de folclor al Universității din Timișoara, 13—15 octombrie 1972.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 87—101, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

la un gospodar, de averea și de munca lui; la un corăbier, de mare și de corabie; la un cioban, de turma lui"[5]. Satira adresată celor leneși, înțepătura glumeață sau sarcastică, usturătoare, neiertătoare constituie obiectul multora dintre strigăturile de joc sau dintre cîntecele „luătoare în rîs".

Folcloristica contemporană și-a făcut un merit din atenția pe care a acordat-o întreprinderii unor ample cercetări, menite să sublinieze locul tematicii muncii în creația populară ca element definitoriu al atitudinii mediului folcloric, al concepției sale despre lume și viață: „Cîntecul liric — nota prof. Mihai Pop într-o formulare valabilă pentru întreaga creație spirituală și materială de natură folclorică — este o enciclopedie poetică nescrisă a vieții poporului muncitor. El exprimă, prin moduri de oglindire proprii genului, lumea bogată, profundă și, prin tematica ei, foarte variată a sufletului popular, trăirile, sentimentele și năzuințele oamenilor, relațiile lor sociale... Sentimentele exprimate în lirica populară se proiectează pe fondul real al vieții și muncii oamenilor, se împletesc cu moravurile lor, se leagă adesea de întîmplări concrete din viața colectivităților și indivizilor"[6]. Studii de indiscutabilă competență și ținută științifică, purtînd semnături de prestigiu, relevă existența tematicii muncii în creația populară, demonstrînd că această preferință a creatorului anonim — sesizabilă în toate genurile și speciile folclorului — are rosturi adînci, munca constituindu-se într-o lege fundamentală a sistemului de norme morale după care colectivitatea de tip folcloric își orînduia viața și pe care înțelegeau să le propage și transmită prin intermediul artei în mediul respectiv și generațiilor viitoare ca moștenire spirituală de preț, ca factor de echilibru și durabilitate, de prosperitate fizică și sufletească. „Munca și elementele ei, concepția și atitudinea primară a oamenilor față de muncă apar ca temă de bază în poezia cîntecelor de muncă și viață legate de obiceiurile de peste an. Concepția și atitudinea ce se degajă din această poezie se caracterizează prin aprecierea elogioasă a muncii, prin satisfacția adîncă pe care o are omul în fața rodului îmbelșugat realizat prin muncă. În perioada sincretismului primitiv, între procesul de producție și manifestările artistice există o legătură directă, nemijlocită. În aceste condiții poezia are un rol utilitar, ca fixează și transmite cunoștințele și experiența căpătată de oameni în procesul de efectuare și organizare a muncii, stimulează — sesizînd frumusețea muncii și poetizînd-o — activitatea productivă a oamenilor"[7]. Ducînd aceste observații mai departe, așezînd lucrurile pe locul ce li se cuvine credem că esențială nu este includerea în anume creații, pentru a fi transmise, a unor „cursuri agrotehnice" — vezi de pildă referirile în acest sens la poezia plugușorului — ci transmiterea unei atitudini anume față de muncă, a unui anume fel de a gîndi, aprecia și acționa propriu mediului folcloric în relația colectivitate — activitate productivă, relație transpusă, după reguli și cu mijloace specifice, în cîntece și obiceiuri.

Și totuși, deși s-au făcut pași însemnați în descifrarea și punerea în valoare a valențelor multiple pe care creatorul popular le acordă muncii

---

[5] D. Caracostea, *loc. cit.*, p. 145.

[6] Mihai Pop, *lucr. cit.*, p. V—VI.

[7] Pavel Ruxăndoiu, *Tema și imaginea muncii în lirica populară*, în „Rev. folc.", an. VI (1961), nr. 1—2, p. 115.

https://biblioteca-digitala.ro

în creația sa, au rămas încă numeroase domenii și aspecte ce se cer aprofundate. Folclorul taberei militare face parte din această categorie, deși, așa cum vom observa în cele ce urmează, cîntecele sale prilejuiesc observații de cel mai mare interes : „Nicăieri, în lirica populară — observa prof. Mihai Pop — dragostea țăranului pentru munca lui, pentru uneltele lui nu apare mai puternic exprimată decît în cîntecele de cătănie"[8]. La aceeași concluzie ajunge și Pavel Ruxăndoiu : „Aceeași dragoste de muncă este reliefată în mod deosebit în cîntecele de cătănie. Cătănia era privită de țăran și ca o întrerupere a cursului normal al vieții și în special al muncii lui obișnuite. În urma plecării tînărului la oaste, a aceluia care trebuia să fie ajutorul familiei, munca stagnează, animalele rămîn neîngrijite și nefolosite, plugul încremenește la locul lui..." [9].

Tabăra militară obligă pe cel chemat sub arme să-și lase uneltele și vitele de muncă, să-și părăsească îndeletnicirile cotidiene, îndeletniciri, care, așa cum am văzut, stau la temeiul sistemului de norme morale după care se conduce colectivitatea însăși, constituindu-se în felul acesta într-un ideal, într-o normă de conduită firească, obligatorie. Orice abatere de la aceste norme, orice încercare de a le schimba sensul și calea stîrnește reacții și împotriviri — mai ales atunci cînd este silită — îl face pe individul creator, purtător sau consumator de folclor să se simtă înstrăinat, rupt de cursul firesc al vieții și destinului său : *Spune, maic,-adevărat,/În ce apă m-ai spălat?/ În apă de joi seara,/ Să umblu toată lumea?/ Știut-ai tu, maică, bine,/ Cînd oi prinde arma-n mînă,/ N-oi mai cosi prin grădină./ Nici n-oi mulge oi la stînă,/ Nici n-oi mulge oile/, Nici n-oi cosi ierbile./ C-oi umbla din țară-n țară,/ Cu prefontul*[10] *subsuoară,/ Și mi-o fi lumea amară./ Azi trăiesc tot cu bănat,/ Că sînt tare-nstrăinat*[11]. Creatorul popular folosește o paletă bogată de motive, constituite ca unități distincte dintr-un număr oarecare de variante, pentru a releva, sublinia și nuanța, în ultimă instanță, pentru a-și fixa atitudinea față de muncă — a cărei imagine, prin opoziție, apare mai pregnant conturată, mai convingător și mai limpede formulată — și, firește, față de tabăra militară văzută ca instituție care, dincolo de funcțiile sale atît de diferite pe scara istoriei, împiedică materializarea aplecării spre obișnuitele preocupări cotidiene, necesare traiului și vieții, dar și afirmării condiției individului, condiție care, potrivit opiniei exprimate în toate textele autentic folclorice, nu se poate realiza decît în procesul activității productive.

De aceea și metodologia adoptată în cercetarea de față, impusă într-un anume fel de însuși materialul de studiu, va încerca să reconstituie principalele piese ale repertoriului tematicii abordate, urmărind, de fiecare dată, să releve atitudinea creatorului popular față de tabăra militară, atitudine motivată în contextul acestui capitol de concepția față de muncă, de dragostea foarte puternică, aproape obsesivă, dar o obsesie tonifiantă, nutrită față de vitele și uneltele de lucru de care tînărul, chemat la oaste, este obligat să se despartă.

---

[8] Mihai Pop, *lucr. cit.*, p. XXV.

[9] Pavel Ruxăndoiu, *loc. cit.*, p. 116.

[10] Prefont, s.n. — pîine soldățească.

[11] Gheorghe Cernea, *Comori din Ardeal*, în *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecții inedite, ediție îngrijită și prefață de Dumitru Lazăr, cu un cuvînt înainte de Mihai Pop, Buc., Ed. pt. lit., 1969, vol. IV, p. 353, text 1090. Culeș în 1929, de la Victoria Jurgiu, din Almășel-Zam, Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro

De la bun început se impune, ca o coordonată esențială pentru exacta înțelegere și fundamentarea științifică a aprecierii, precizarea că despărțirea se face într-un context social-economic concret, diferențiat istoric, diferențiere pe care însuși creatorul popular are grijă s-o marcheze, raportîndu-și cîntecul, prin elemente de datare incluse în text, la realitățile proprii unei anumite epoci. Cu aceste precizări metodologice, menite să îndepărteze eventuale confuzii sau denaturări, putem stărui asupra cîtorva texte și categorii de motive ale tematicii ce face obiectul acestui studiu. Vom începe enumerarea cu unul din cîntecele, devenit clasic prin repetata lui citare, cîntec pe care îl găsim notat în prețioasa colecție a regretatului folclorist maramureșan Ion Birlea : *Nu mi-i jele că mă duc,/ Ci mi-i jele după plug:/ După plug cu patru boi,/ După mîndra de la noi./ După plug, după curele,/ După voi, mîndrele mele*[12]. Condensată în cîteva versuri, sinteza concepției mediului folcloric, formulată cu o extraordinară concizie, confirmă fără înconjur atît faptul că tabăra militară strică niște rosturi adînc statornicite, cît și pe acela că tînărul recrut încearcă un sentiment de nespusă tristețe la gîndul despărțirii de uneltele și vitele de muncă — prezente, în lirica populară și în folclor în general, nu ca simple mijloace de asigurare a existenței la care se poate renunța în momentul găsirii altora, ci ca elemente fundamentale, constitutive ale unei filozofii asupra vieții și rosturilor omului pe pămînt, ca elemente a căror lipsă duce la însăși anularea tuturor acestor rosturi.

Întîlnim în lirica taberei militare un grup compact de cîntece în care munca, uneltele și vitele de muncă — de care acum tînărul este obligat să se despartă — fac obiectul revărsării unor calde, statornice și adînci sentimente, ale concretizării acestei înalte și tonice filozofii ale existenței și împlinirilor sale. Cunoscut în numeroase variante, cîntecul care urmează este elocvent pentru demonstrația noastră : *... — Hei, tu, mămuluca mè,/ Cămeșa mè fecĭorească/Coasă-mĭi-o cătuñească:/ Pă latu dĕ dĭnnainte/ Coasă patru dzăci dĕ d' ĭite*[13]*/ Pă latu dĕ dĭnnapoĭ/Coasă plug cu patru boi...*[14]. Despre acest motiv am mai vorbit cu un alt prilej, cînd l-am pre-

Alte variante — G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, tom. II (inedit). Publicat, cu un studiu introductiv, note și glosar, de Ion Mușlea, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1966, p. 185—186, text. 407, v. 7—10, din Sinersig, Lugoj.

Atragem atenția că de fiecare dată cînd amintim de existența și a altor variante la textele reproduse nu ne propunem un repertoriu complet al acestora, ci sublinierea circulației motivului discutat în locuri și timpuri diferite.

[12] Ion Birlea, *Literatură populară din Maramureș*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Iordan Datcu, cu un cuvînt înainte de Mihai Pop, vol. II, Buc., Ed. pt. lit., 1968, p. 158, text 44. Cules de la Ștefan Balea, fecior de 21 de ani, din Ieud.

[13] Iită — vită.

[14] Al. Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de ..., Buc., 1906, p. 77, nr. 20, text 10. Cules în 1903, de la Mărie Țiplea, de 50 de ani, din Biserica-Albă, lîngă Sighet.

Alte variante: Ioan Urban Jarnik și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, ediție definitivă (studiu introductiv, note și variante) de Adrian Fochi, Buc., Ed. Acad. R.S.R., 1968, p. 309—310, text. DCXVI. Cules în anul 1863, din Petrilaca-Mureș, de către Orășan Gheorghe, elev al Liceului din Blaj; Petru Bilțiu, alias Dăncuș de Ieud: *Colecțiune de hori, strigături, glume și basme culese din popor, cu scopul de a compune o icoană vie a modului de viețuire și cugetare a săteanului român*, în Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Buc., Ed. Minerva, 1970, p. 332—334. Cules la sfîrșitul secolului trecut, din localitatea Călinești: Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*, în *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecții inedite. Cu un cuvînt înainte de Mihai Beniuc, vol. I, Buc., Ed. pt. lit., 1962, p. 166, text. 19. Cules în anul 1960, de la Mărieș Emilia, de 36 de ani, din Băsești, Cehu-Silvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro

zentat pe larg[15]. Acum nu ne rămîne decît să resubliniem faptul că, plecînd în armată — și nu într-o armată oarecare, ci în cea austro-ungară — tînărul cere mamei să-i coasă o cămașă anume, ale cărei desene să includă cîteva din lucrurile dragi lui, foarte dragi : părinții, iubita, un înscris în limba maternă, uneltele și vitele de muncă. Aceste desene sintetizează, de fapt, universul ființelor și lucrurilor celor mai apropiate, fără de care este de neconceput însăși existența normală. Iar includerea uneltelor și vitelor de muncă în această categorie este un document de necontestat al valabilității afirmațiilor de mai sus. Cu atît mai mult cu cît, așa cum spuneam și în altă parte[16], poporul nostru și-a creat un sistem de norme morale, sistem ușor de reconstituit din înseși elementele pe care ni le oferă lirica populară. „Țăranul — sublinia prof. Mihai Pop — iubește munca sa pe ogoare. El cîntă, ca și ciobanul, slavă primăverii, naturii care învie, aratului și semănatului : *Vară, vară, primăvară,/ Primăvară, mama noastră,/ Ia zăpada de pe coastă/ Să crească ogoarele,/ Să ieșim cu coasele./ Că fînu-n șopru s-a gătat/ De iarnă ne-am săturat./ Du zăpada de pe coastă/ Să ieșim cu plugu-n brazdă*"[17]. Potrivit observațiilor aceluiași cercetător : „În cîntecele oltenești primăvara este întîmpinată cu un chiot în care clocotește bucuria vieții, dorul de muncă și dragoste : *Frunză verde, foi de rug,/ Am băgat cu cucu-n plug,/ Cucu cîntă și eu mîi,/ Și mă-ngîn cu glasul lui;/ Dorul îmi ține de coarne/ Și dragostea pune boabe/ Iar mîndruța ca o floare/ Îmi aduce de mîncare;/ Primăvara cînd sosește/ Cucu-n codru cucuiește,/ Neica la plug îmi hăiește,/ Mîndra la pînză-nălbește,/ Cine-i om atunci trăiește*"[18].

În lirica taberei militare această dragoste pentru muncă este prezentă într-un număr impresionant de variante. Prima categorie de texte asupra căreia ne vom opri în continuarea demonstrației noastre — și vom începe cu un cîntec din Ilfov — exprimă tocmai această prețuire a profesiei, acest elogiu adus muncii : *Foaie verde de pe șanț,/ Rău e cătană la neamț,/ Cît e ziua nu-ți dă pace,/ Te poartă cu pușca-n spate./ Eu am pus pușca pe iarbă,/ Vine neamțu de mă-ntreabă :/ „De ce-am pus pușca pe iarbă"!/ Am pus-o ca să beau apă,/ Apă rece din fîntînă,/ Din fîntîna de din vale,/ Să-mi treacă de dor și jale./ Foaie verde sămulastră,/ Cînd eram la mama-acasă,/ Mă sculam de dimineață,/ Mă spălam pe ochi, pe față,/ Înjugam boii la jug/ Și ieșeam afar'la plug./ Ciocîrlia îmi cîntă/ De inima-mi sălta./ Eu eram cu veselie/ Și cu flori la pălărie,/ Dumineca nu lucram/ Și la horă mă duceam*[19]. Varianta moldovenească pe care o reproducem în continuare, foarte apropiată ca structură celei anterioare, vine să confirme prin circulație profunzimea sentimentului, comunitatea spirituală, caracterul unitar al concepției despre muncă și viață, promovată consecvent în mesajul artistic al creației populare pe întreg teritoriul patriei, neluînd în seamă barierele zonelor folclorice tradiționale : *Frunză verde foaie lată,/ Bine mi-a mai fost odată/ Cînd eram la mine acasă :/ Pînea-n traist-o luam/ Și la lucru mă duceam,/ Iar sara cînd mă-ntorceam/ Cina gata mi-o găseam :/*

---

[15] *Cîteva observații* ..., loc. cit.

[16] *Munca în folclorul românesc*, în „Tribuna școlii", an. I, (1971), nr. 27, p. 4.

[17] Mihai Pop, *Prefață* ..., p. XX.

[18] Idem.

[19] Vasile Cărăbiș, *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, vol. III, Buc., Ed. pt. lit., 1968, p. 658—659, text 95. Culeș de la Diaconu C., din Letca Nouă, jud. Ilfov.

https://biblioteca-digitala.ro

Și cinam și mă culcam,/ Grija puștii n-o aveam[20]. În sfîrșit, reproducem un al treilea fragment, de astă dată din Transilvania: ... *C-aș fi fecior pe acasă,/ Ș-aș trage ziua la coasă,/ Sara-aș merge la frumoasă; / Toată ziua aș cosi/ Și de pușcă n-aș griji...*[21].

Iată deci că și în textele din categoria de care ne ocupăm răzbate cu deosebită putere aceeași dragoste pentru muncă, pentru îndeletnicirea de căpetenie — și de fiecare zi — a țăranului. Sentimentul este cu atît mai pregnant subliniat cu cît posibilitatea împlinirii lui este estompată de piedica de netrecut pe care, în cazul nostru, o constituie tabăra militară. În alte cazuri piedica este determinată de moarte etc. Avem în față o dublă opoziție a structurii compoziționale. În prima grupă de texte dragostea pentru muncă își găsea dezvoltarea firească, pozitivă, împlinirea, în venirea primăverii — primăvara fiind elementul ce oferea ocazia prielnică materializării, afirmării declarației. În cea de-a doua sentimentul este exprimat declarativ, dar nu se poate concretiza, nu se poate dezvolta pozitiv tocmai datorită schimbării de stare, a trecerii la starea de soldat, trecere care întrerupe dezvoltarea în sens pozitiv, concret, direcționînd-o în sens opus, negativ, de neîmplinirea, de imposibilitatea materializării intenției, a traducerii în practica cotidiană a convingerii de care este animat creatorul popular. Or, tocmai această schimbare de sens, această dezvoltare negativă, durerea ce umple inima cîntărețului, potențează valoarea sentimentului, ridică nivelul estetic al poeziei, îi sporește vigoarea și gradul de crezămînt și convingere. Este și acesta un argument al talentului cu care este înzestrat cîntărețul anonim, o demonstrație a măiestriei cu care vehiculează arsenalul de mijloace poetice pe care de obicei îl considerăm limitat, o dovadă a originalității și particularităților cu care lirica taberei militare, categorie de dată oarecum recentă, îmbogățește creația populară. Dealtfel, tocmai în această oprire silită de a munci, de a-și continua obișnuitele preocupări rezidă neadaptarea tînărului țăran la tabăra militară, sentimentul de înstrăinare propriu cîntecelor cu acest subiect: *Cîntă cucu-n vîrf de nuc,/ Ven't-a vremea să mă duc;/ Cîntă cucu-n par de vie/ Să mă duc la cătănie,/ Să-mi las boi și grîu-n paie/ Și s-o iau către bătaie...*[22]. Un dezacord potențat de necunoscutul către care se îndreaptă, de însăși menirea nefirească în viziunea poporului a taberei militare. Cu atît mai mult cu cît această întrerupere a ciclului statornicit al vieții tînărului se petrece într-un moment în care, normal, el trebuie să fie acasă: *...Și iar verde firicel,/ Mă făcui mai măricel,/ Mă lua taica cu el,/ La plug, la sapă-am săpat,/ La seceră am secerat/ Și-apoi ordin a picat...*[23].

---

[20] Ionel Oprișan, *Folclor din Moldova de Jos*, în *Folclor din Moldova*, texte alese din colecții inedite, vol. II, Ed. pt. lit., 1969, p. 163, text 191. Din textele culese de I. C. Antonovici, din Bîrlad, din scrisorile soldaților, în timpul celui de-al doilea război mondial.

[21] Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*, p. 169, text. 25, s. 12 16. Cules «din nordul ținutului, de la poalele Făgetului sau „De sub Codru", cum îi zic localnicii», idem, p. 157.

Alte variante: Gh. Cernea, *Comori din Ardeal*, p. 348, text. 1080, v. 11—17. Culeș în anul 1921, de la Ana Teoderichi, din Almășel-Zam, Hunedoara.

[22] Teodor Bălășel, *Cîntece populare oltenești*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, vol. II. Cuvînt înainte de N. Iorga, ediție îngrijită de Gheorghe Alexe și Vasile D. Nicolescu, Buc., Ed. pt. lit., 1967, p. 411, text 171, v. 1—6. Culeș din Bogdănești, Vîlcea.

[23] Grigore Crețu, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, vol. V, ediție îngrijită de A. Millea și I. Stănculescu. Prefață

https://biblioteca-digitala.ro

Este reluată o idee pe care dealtfel am mai întîlnit-o. Tînărul este crescut și se pregătește pentru un anume rost, o anume menire în colectivitate : să devină un bun gospodar, un sprijin de nădejde al părinților la bătrînețe ; să se căsătorească și să-și întemeieze un cămin. Or, tocmai în momentul în care este pe punctul de a trece la înfăptuirea deziderateloг amintite, tabăra militară intervine, stricîndu-i rosturile. Așa trebuie să înțelegem variantele de mai sus, așa trebuie să înțelegem jalea pe care o încearcă tînărul la despărțirea de propriile-i unelte de muncă — simbol al menirii și rosturilor sale, rosturi de natură filozofică în cele din urmă. Pentru că întreaga evoluție a tînărului țăran a fost orientată în direcția sădirii și formării unor deprinderi practice și a unor concepții despre lume și viață specific folclorice, altele decît cele ale taberei militare : *...Împăratșë, înălțatșë,/ Puñë pașë, nu tșë batșë,/ D'ë un an și zumătatșë,/ N-aĭ cătană învețătă,/ Nu știu rîndu plumbuluĭ,/ Și știu rîndu plugului...*[24].

Am stăruit mai îndeaproape asupra textelor de mai sus atît pentru valoarea lor documentară proprie dar și pentru a facilita înțelegerea grupului de cîntece în care tînărul își ia rămas bun, în termenii cei mai duioși, de la uneltele de muncă, texte din care am reprodus mai sus, texte din care reproducem în continuare : *Foaie verde a bobului,/ Cîntă puiul cucului,/ Pe coarnele plugului.../ Și mierla de pe teleagă/ Tot strigă la boi să meargă./ Rămîi, brazdă, după plug,/ Că eu de astăzi mă duc./ Că mă duc la cătănie/ Unde-i jale și mînie,/ Și îmi pare foarte rău/ Că nu știu norocul meu..*[25]. O despărțire meșteșugit montată de creatorul popular, ceea ce atestă încă o dată bogăția tematică a liricii taberei militare și multitudinea formulelor în care poetul anonim poate da glas simțămintelor sale : *Rămîńĭ, mîndro, sănătoasă,/ Că nu mă maĭ vez la coasă,/ Niśĭ la śeśerat dze grîŭ,/ Că mĭerg, mîndro, la Sîbiŭ ;/ La Sîbiŭ la cătănie...*[26].

Același sentiment, aceeași durere o constatăm exprimată, într-o formulă similară, și în bocet. „Caracteristic — nota D. Caracostea — e și faptul că note[...] cu privire la jalea animalelor apar nu numai întretesute în cursul bocetelor, dar pot alcătui și accente inițiale. Astfel [...] următorul început de bocet zis la moartea unui bărbat : *Zbiară oile-n perdele,/ Și casa-i plină de jele.* Note de acestea nu sînt ceva întîmplător în simțirea poporului, pentru care munca e averea de căpetenie și încetarea putinței de a muncii e cea mai mare jale. Iată, dintr-un alt bocet, un amănunt în legătură cu munca : *De amu, fiindcă te duci,/ Nu-i mai cosi prin butuci,/ Nici nu-i mulge oi la strungi ;/ Nu-i mai cosi prin livezi/ Nici nu-i mulge în găleți*"...[27].

---

de Ovidiu Papadima, Buc., Ed. Minerva, 1970, p. 433, text 226, v. 6—11. Culeș de la Costăchescu Petre, din Crăsani-Ialomița.

[24] G. Alexici, *Texte din ...*, p. 190, text. 496, v. 23—28. Culeș din Bata, Lipova.

[25] Ion Bogdan, *Cîntece populare din Țara Făgărașului*, în *Folclor din Transilvania*, vol. II. Cu un cuvînt înainte de Mihai Beniuc, ediție îngrijită de Ioan Șerb, Buc., Ed. pt. lit., 1962, p. 208, text. 12, v. 1—11. Culeș de la Hîrșeu Ion, din Bucium.

[26] Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Banatul răsăritean*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, vol. I. Cu un cuvînt înainte de Tudor Arghezi, Buc., Ed. pt. lit., 1967, p. 142, text. 292, v. 1—5. Culeș din localitatea Valea Bolvașnița, Banat.

[27] D. Caracostea, *Poezia tradițională* ..., p. 116. Versurile citate sînt reproduse după S. Fl. Marian, *Înmormîntarea* ..., p. 519 și, respectiv, 528.

https://biblioteca-digitala.ro

Această similitudine stabilită între cîntecul taberei militare și bocet ne oferă prilejul să subliniem profunzimea sentimentului, caracterul generalizat — prin prezența în toate genurile și categoriile folclorice — al concepției despre lume și viață, al dragostei pentru vitele și uneltele de muncă de care e animat poporul nostru, ușurința cu care unele motive trec dintr-o categorie în alta, circulația aceluiași motiv în două sau mai multe genuri și specii în același timp. Cum bocetul este o specie ocazionată de trecerea individului de la o stare la alta, de la viață la moarte, existența, circulația unor texte similare în folclorul taberei militare se constituie într-un argument al demonstrării faptului că, în viziunea mediului folcloric, plecarea în tabăra militară constituie tot o trecere. Că între argumentele aduse în sprijinul punctării acestei treceri de la o stare la alta se numără, printre altele, tocmai părăsirea uneltelor de muncă și a animalelor vine să demonstreze din nou profunzimea sentimentului, rolul pe care-l acordă, în sistemul său filozofic, omul din popor muncii, uneltelor și vitelor de care se folosește în exercitarea profesiunii sale.

Revenind la motivul ce ne-a prilejuit paranteza de mai sus și concluziile deosebit de interesante la care am ajuns, reproducem încă o variantă relativ apropiată :... *Eu mă duc, mîndro, de-acasă,/ La armată, nu la coasă;/ Eu mă duc, mîndro, mă duc/ La armată, nu la plug...*[28]. Înainte de a trece la grupa următoare de texte vom observa că iubirea, dragostea fetelor și feciorilor îmbracă, așa cum ne este prezentată de creatorul popular, modalități de existență diametral opuse în cele două ipostaze : Cea al cărei decor și loc de manifestare este munca este cea firească, naturală. Plecarea în tabăra militară, anunțarea iminentei plecări la oaste poate fi începutul sfîrșitului : depărtarea, despărțirea și toate celelalte implicații, pe care dealtfel le vom analiza într-un alt capitol. Ceea ce dorim să subliniem aici este opoziția între plecarea la muncă și plecarea în tabăra militară, una fiind firească, naturală, propice iubirii, cealaltă fiind nefirească, silită, improprie împlinirii dragostei tinerilor. Pe alt plan este reluată modalitatea despre care am mai vorbit, cea a dezvoltării pozitive și negative a celor două sensuri ale evoluției către împlinire sau neîmplinire a sentimentului inițial declarat. Paralela anterioară cu bocetul vine să întărească această constatare.

Să observăm, totodată, că acest ultim text are în zilele noastre o circulație densă. Apărut în condiții social-istorice date, avînd ca suport o realitate, cea care a generat întreg folclorul taberei militare, cîntecul circulă și azi, cînd aceste realități au dispărut, cînd condițiile social-istorice ce i-au stat la temei sînt cu totul altele. Și totuși, cîntecul a supraviețuit și nu în amintirea unui informator vîrstnic care să-l fi scos dintr-un cotlon al memoriei. El circulă intens, se cîntă în toate mediile, este gustat și savurat cu deosebită plăcere. Un anacronism ? Conservatorismul folclorului, conservatorism pe care l-am agățat atît de des de poalele creației populare pentru a nu-i recunoaște viteza de evoluție și puterea de adaptare la schimbările survenite în evoluția socială ? Nu. Explicația este mult mai simplă. Cîntecul trăiește datorită substanței sale, elementului său funda-

[28] Marin Buga, *Folclor de pe Argeș*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, vol. III, Buc., Ed., pt. lit., 1968, p. 874, p. 6 – 9. Culeș în 1964, de la Ștefan Lucica-Stănescu, de 27 ani, din com. Căteasca, satul Siliștea, jud. Argeș.

https://biblioteca-digitala.ro

mental care definește concepția despre lume și viață a poporului, dragostea sa pentru muncă. Căci românii au iubit dintotdeauna munca, au văzut în ea acea forță care dă tărie și perenitate. Nici unul dintre creatorii, purtătorii sau consumatorii de folclor nu mai are știință de condițiile social-istorice în care a fost formulat textul în discuție. Aceste elemente cu valoare istorică au fost pierdute, eliminate din substanța cîntecului odată sau la citva timp după dispariția acelor realități. În noile condiții cîntecul a continuat să fie păstrat în patrimoniul mediilor folclorice tocmai pentru valoarea sa etică, pentru înaltele idei morale pe care le conține. Cazul nu este singular. Vom găsi situații similare în chiar folclorul taberei militare. Iar evoluția motivului mioritic ne îndreaptă către aceleași concluzii.

În condițiile taberei militare, însuși acel chiot tonifiant, acel strigăt de bucurie la sosirea primăverii, anotimp al reînvierii naturii, al muncii și trăirii intense, se transformă într-un oftat greu, un cîntec de jale, de o adîncă tristețe : ... *Tuturor le pare bine/ Dacă văd că vara vine;/ Cătana în cătănie/ N-o-așteaptă cu bucurie./ Că știe că nu se duc/ Să prinză coarne la plug,/ Nici să prinză boi la jug...*[29]. Regretul că nu poate munci, că nu poate fi „în rîndul oamenilor", ca să folosim o expresie tipic țărănească, revine obsedant în cîntece cu circulație pe întreg cuprinsul țării ... *Numa eu în cătănie,/ Nu aștept cu bucurie/ Nici primăvara să vie,/ Că știu că n-o să mă duc/ Să țiu de coarne de plug./ Și nici să prind vacile-n jug,/ Că-mi iau pușca în spinare/ Și umblu în lumea mare ...*[30]. De la Bîrlad, o variantă foarte apropiată, culeasă cu aproximație în aceeași perioadă — 1942-1960 — ne poartă în părțile Clujului : *Toate pluguțile ară/ La holdă de primărară.../ Numai eu strein prin țară/ Și cu inima amară...*[31]. Dacă de sosirea primăverii tînărul soldat nu se poate bucura datorită imposibilității de a-și exercita îndatoririle tradiționale, îndatoriri către care se simte chemat și pentru a căror împlinire, așa cum am văzut, a fost crescut și educat, același anotimp, simbol al reînvierii naturii, al reîmprospătării firii, al chiotului de nestăpînită poftă de viață, îi pricinuiește de astădată durere datorită vieții pe care trebuie s-o suporte în tabăra militară : cu privațiuni și eforturi, cu sînge și însigurare, cu despărțire de cei dragi... *Dulce, dragă primărară,/ La cătane ești amară,/ Primăvara cum sosește,/ Cătana la drum pornește./ Drumu-i tină și cu smol,/ Vai saracu de fecior,/ Unde stau, se hodineau./ Cămășile lor storceau./La maicele lor gîndeau...*[32]. Pentru soldat, întregul cadru al sărbătorii prilejuite de sosirea primăverii, concertul naturii mediului natal ce se trezește la viață este redus la șirul nesfîrșit, plicticos și monoton, al unor trupe în mișcare, acea mișcare lentă proprie marșurilor lungi, pe jos : *Vară, vară, primărară,/ Numa io-s străin în țară,/ Duc o viață-atît de-amară.../ Nici aud cucu cîntînd,/ Nici mierla șuierînd,/ Numai trupe-ntregi mergînd...*[33].

---

[29] Gh. Cernea, *Comori din Ardeal*, p. 349, text. 1083, v. 5—11. Culeș în 1930 de la Vasile Bărbătei, de 37 de ani, din com. Dacia, Brașov.

[30] Ionel Oprișan, *Folclor din Moldova de Jos*. 162, text. 189, v. 5—12. Din textele culese de I. C. Antonovici, din Bîrlad, din scrisorile soldaților, în timpul celui de-al doilea război mondial.

[31] Ion Desmireanu, *Folclor din regiunea Cluj*, în *Folclor din Transilvania*, I, p. 481, text 21, v. 1—4.

[32] Gheorghe Vornicu, *Cîntece și strigături din Bihor (Crișana) și Oaș*, în *Folclor din Transilvania*, I, p. 117, text 13, v. 1—11.

[33] Dumitru Pop, *Poezii populare din Sălaj*, p. 169, text, 26, v. 1—6.

https://biblioteca-digitala.ro

Regretul muncii întrerupte este prezent într-o categorie masivă de variante, pe care le-am reunit sub genericul *Ce fluieri, neică, a jale*, motiv atît de frecvent și bine cristalizat încît poate fi, pe bună dreptate, considerat ca unul dintre cele tipice ale tematicii despărțirii de uneltele și vitele de muncă : *Pe cel deal, pe delișor,/ Trece-o fată și-un flăcău—/ Și flăcăul fluiera/ Fata după el plîngea :/ —Ce fluieri, voinic, cu jali,/ Ori ți-i dor di-acasî tarî ?/ — Nici mi-i grea arma-n spinarî,/ Dar mi-i dor di-acasî tarî :/ Am lăsat boii-njugați/ Și părinții supărați ;/ Am lăsat boii-n tînjală/ Și părinții plini de jale...*[34]. Varianta care urmează aduce în registrul motivului nostru un element nou, element pe care e bine să-l subliniem deoarece ne oferă unul dintre argumentele cele mai importante în definirea precisă a atitudinii creatorului popular față de tabăra militară : o atitudine nuanțată în timp și spațiu, o atitudine diferențiată în raport cu factorii de natură socială și națională. Este necesară o atare precizare pentru că, datorită foarte multor cauze — pe care nu e locul să le analizăm aici — această atitudine a fost prezentată global, de la un capăt la altul aceeași, fără nici o distincție. Faptul că supărarea pricinuită de despărțirea tînărului de părinți și uneltele de muncă are loc pe un anume fundal social nu este de loc lipsit de importanță, acest fundal social amplificînd sentimentul de înstrăinare, dîndu-i noi valențe, noi sensuri, îmbogățind registrul de sentimente prezentate în lirica taberei militare. Acest text vine să aducă noi contribuții încercării de elucidare a problemei discutate și de aceasta ne vom convinge mai temeinic atunci cînd, pus în situația să lupte pentru eliberarea patriei cotropite de trupele hitleriste și hortyste, creatorul popular anulează toate reținerile inițiale, modificînd însăși termenii opoziției structurii compoziționale. Dar să reproducem textul : *Frunză verde de bujor,/ Pe deluț, pe delușor,/ Trece-o fată și-un fecior ;/ Feciorul trece cîntînd,/ Fata după el plîngînd./ —De ce cînți, neică, a jale? /Ori ți-e grea arma-n spinare ?/ — Nu mi-e grea arma-n spinare,/ Dar sînt trist de supărare,/ Că de-acas' cînd am plecat,/ Am lăsat boii-njugați/ Și pe părinți supărați./ Luai arma la spinare/ Și plecai pe deal călare,/ La fecior de împărat,/ Că acolo-am fost chemat/ Ca slugă și ca argat,/ De-aia, neică-s supărat*[35]. Stăruim încă asupra acestui cîntec pentru a observa că la temeiul atitudinii creatorului popular față de tabăra militară stă, așadar, concepția sa asupra rostului exact pe care fiecare membru al colectivității îl are în societate. Ea capătă noi dimensiuni, amplificîndu-se, atunci cînd este grefată pe un fond social și național. Este anihilată atunci cînd condiții externe periclitează însăși existența colectivității, a patriei.

Textul — un cîntec din războiul antihitlerist — cu care ne propunem să încheiem enumerarea variantelor motivului *Ce fluieri, neică, a jale*, ne oferă un nou prilej pentru a relua, resublinia și nuanța observațiile anterioare. O primă precizare : soldatul nu se teme de cei cu care urmează să se lupte. Este totuși supărat pentru motivele cunoscute. Se adaugă însă un element nou : părinții, după ce și-au făcut datoria față de colectivitate, odată ajunși la bătrînețe au dreptul să se odihnească. Potrivit legilor morale tradiționale e ceva cu totul ieșit din comun ca fiii să nu poată asigura

[34] Ionel Oprișan, *Folclor din Moldova de Jos*, p. 167, text. 199, v. 1—14. Culeș în 1961, de la Buhuș Teodora, de 62 ani, fără știință de carte, din comuna Perieni, Vaslui.

[35] Grigore Crețu, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, p. 436, text. 231. Culeș în 1892, de la Veta lui Ion Nicolae, din Runcească, Malu cu Flori, Dîmbovița.

https://biblioteca-digitala.ro

o bătrîneţe tihnită, demnă, celor ce i-au crescut. Or, tabăra militară, luîndu-l pe tînăr din mijlocul familiei exact atunci cînd era capabil să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de părinţi, loveşte tocmai în temeiurile acestei legi, obligîndu-i pe bătrîni să muncească : *De la Agiu mai la vale,/ Trece-un regiment călare,/ Comandanţii sînt călare,/ Iar ostaşii pe picioare;/ Comandanţii fluierau,/ Iar ostaşii toţi oftau.' — Ce oftaţi voi, militari,/ Ori vi-e frică dă germani?/ — Nu n-e frică dă germani,/ Nu n-e teamă dă maghiari,/ Dar cade cu supărare/ C-am lăsat boii-njugaţi/ Şi pe părinţi întristaţi;/Am lăsat tată bătrîn,/ Grămădind la clăi de fîn;/ Am lăsat mamă bătrînă,/ Torcînd la fuior de lînă...*[36]. Încheind discuţia pe marginea motivului *Ce fluieri, neică, a jale* se cuvine să reamintim circulaţia largă în timp şi spaţiu a cîntecului, cuprinderea tuturor zonelor folclorice, întinderea lui pe toată perioada la care se referă tabăra militară, şi, ceea ce este foarte important, deosebirile abia sesizabile existente între variante. Această unitate de conţinut şi de circulaţie, în timp şi spaţiu, trăsătură proprie în bună măsură folclorului taberei militare, demonstrează identitatea, pe verticală şi orizontală, modul unitar în care întreg poporul român, din toate cele trei provincii istorice pînă în 1918, din toate zonele folclorice tradiţional constituite, şi-a fixat şi manifestat atitudinea faţă de armată şi război, motivele care o determină.

Un alt motiv — tot atît de răspîndit şi conţinînd elemente cu acelaşi caracter relevant pentru atitudinea faţă de uneltele şi vitele de muncă, pentru atitudinea în general a mediului folcloric faţă de muncă şi, raportat la ea, faţă de tabăra militară — este motivul *Plînge-mă, maică, cu dor*, din care, din considerente de spaţiu, reproducem doar cîteva variante : — *Plînge-mă, mamă, cu dor,/ Că ţi-am fost voinic fecior,/ Şi ţi-am luat boul de corn,/ Şi ţi l-am dus la ogor./ Cînd ogorul s-a gătat,/ A trăsnit şi-a fulgerat,/ Cătană că m-a luat,/ Puşcă, sabie mi-a dat/ Şi părul mi l-a tăiat...*[37]. Deci, ca elemente de reţinut avem : 1) tînărul fecior îndeplinea toate atribuţiile ce se cer unui adevărat gospodar, în condiţii normale, firesti : 2) aceste preocupări sînt violent întrerupte de sosirea ordinului de chemare, ordin care cade, nici mai mult nici mai puţin, ca „un trăsnet", obligîndu-l să renunţe la totul, să-şi schimbe uneltele de muncă pe armele obişnuite vremii : — *Foaie verde de-alior,/ Plînge-mă, mamă, cu dor,/ Că ţi-am fost voinic fecior,/ Ţi-am scos boii din ocol,/ Pe Boghian şi pe Bujor/ Şi plugul de sub şopron./ Nici o brazdă n-am brăzdat,/ Potira m-o-nconjurat,/ Cot la cot că m-o legat,/ Şi la oaste m-o luat...*[38] Este, după cum uşor se vede, un cîntec mai vechi, uşor databil după elementele de ordin istoric pe care textul le include în alcătuirea sa. Dar atît alcătuirea cît şi ideea formulată este constant aceeaşi. Cîntecul este de un dramatism spectaculos. Pentru a releva mai pregnant ruptura ce se produce între tînăr şi uneltele sale de muncă poetul anonim face ca ordinul, „cartea", să-i fie adusă chiar în

[36] Ion Nijloveanu, *Poezii populare de pe Argeş şi Olt*, în *Folclor din Oltenia şi Muntenia*. Texte alese din colecţii inedite, vol. IV, p. 693, text. 162, v. 1—17. Cules în 1960, de la Călin Radu, de 48 de ani, din Cireaşov, Olt.

[37] Gh. I. Neagu, *Folclor din Cîmpia Dunării*, în *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, vol. IV, p. 342, text. 100. Comunicat în 1944, de Grigorescu Gh., elev cls. a VI-a de liceu, din Ploşca, Teleorman.

[38] Mihai Costăchescu, *Cîntece populare româneşti*, în *Folclor din Moldova*. Texte alese din colecţii inedite, vol. I, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de G. Ivănescu şi V. Şerban, Buc., Ed. pt. lit., 1969, p. 60—61, text. 61, v. 1—10. Cules în 1902, de la lăutarul Ioan Singeap din Găieşti, Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

momentul în care se afla cu lucrul început bine. Iată dar același procedeu al creatorului popular de a sublinia dramatismul situației tocmai prin această regizare scenică. Firește, nu este vorba de un caz anume. Avem aci un simbol foarte ingenios, realizat cu mijloacele cele mai simple, procedeu care revine, obsedant, în aproape toate variantele de pe întreg cuprinsul țării : *Foaie verde d'ĭ-un bujor,/ Plînze-mă, mamă, cu dor,/ Că ț-am fost d'e ajutor,/ Ț-am scos plugu d'in obor,/ Dóo brazd'e ĭeŭ ț-am tras/ Și dóo boab'e ț-am pus/ Și la armată m-am dus*[39] ! Celelalte texte pe care le avem la îndemînă nu mai aduc nimic nou. Doar faptul că ele circulă pe întreg teritoriul țării, într-o formă foarte apropiată. Ceea ce denotă, încă o dată unitatea tematică a motivului, apropierea extraordinară dintre variante, concepția unică care le-a generat, faptul că obligația de a se despărți de uneltele și vitele de muncă trezește aceeași reacție pe tot teritoriul locuit de români.

Cercetătorii au reținut ca semnificativ pentru atitudinea mediilor folclorice față de tabăra militară un foarte des citat motiv : *De unde cătana pleacă*. Deși atît de insistent reluat în studii și antologii pentru conținutul său deosebit de relevant, numărul variantelor cîntecului, însăși circulația motivului, sînt, se pare, mult mai reduse : *De unde cătana pleacă,/ Rămîne casa săracă./ Rămîn boii în ocol,/ Și părinții plîng de dor./ Rămîn boii înjugați,/ Și părinții supărați./ Rămîn boii în tînjele,/ Și părinții plîng de jele*[40]. Textul următor a fost recent culeș din colțul opus al țării. Deși alăturat cu motivul *Eu mă duc, mîndră, mă duc,* constituind un singur cîntec, cîntecul își păstrează întreaga semnificație. Ba mai mult, alăturarea celor două motive și dispunerea lor în această ordine, primul motiv jucînd rolul de introducere în temă, de creare a atmosferei, întregul accent căzînd pe cel de-al doilea, întărit într-un fel și subliniat de primul, mărește, amplifică regretul resimțit de tînăr la gîndul despărțirii de vitele și uneltele de muncă : *Eu mă duc, mîndră, mă duc,/ La armată, nu la plug./ Eu mă duc, mîndră, de-acasă/ La armată, nu la coasă./ De unde cătana pleacă,/*

---

[39] Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Banatul răsăritean*, p. 133, text. 273. Culeș la 11 aprilie 1933, de la Ecaterina I. Bîrlan, de 20 ani, din Dîlboșița-Ilovăț.

Alte variante: G. Alexici, *Texte* ..., p. 187, text. 490. Culeș din comuna Straja, R.S.F. Iugoslavia; Mihai Costăchescu, *Cîntece populare românești*, p. 359, text. 56. Culeș de la Octavian Pieptu, din comuna Valea Satului, jud. Vaslui; Ionel Oprișan, *Folclor din Moldova de Jos*, p. 170, text. 207, v. 1—8. Culeș în 1971, de la Mocanu Mărioara, de 78 de ani, din satul Odaia-Bursucani, com. Grivița, Vaslui; Stelian Cîrstean, *Folclor din Moldova de Sus*, în *Folclor din Moldova*. Texte alese din colecții inedite. Vol. II, Ed. pt. lit., Buc., 1969, p. 485, text 75. Culeș în 1961—1962, de la Șorodoc Eufrosina, de 51 de ani, 4 clase primare, din Vicovu de Jos, Suceava; Teodor Bălășel, *Cîntece populare oltenești*, p. 407, text. 163. Culeș de la Tudora I. Lăzăroiu, din Bogdănești, Vîlcea; Ion Bîrlea, *Literatura populară* ..., p. 136—137, text. 8. Culeș de la Maria Tășcan, 20 de ani, din Nămești; Grigore Crețu, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, A), p. 429—430, text. 21. Culeș în 1891, de la Stancu Vasile din Sinaia, B) p. 431—432, text 224. Culeș în 1892, de la Ilinca Ghiță Mitrea, de 18 ani, din Albești, Argeș, și C) p. 440—441. text. 241. Culeș de la Bărdan Grigore, din Pojogeni, Cărbunești, Gorj; Ion Bogdan, *Cîntece* ..., p. 205—206, text. 8. Culeș de la Oancea Silvia, din Șercălța; Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, *Doine, cîntece și strigături din Oltenia*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. III, p. 210, text, 4, v. 1—9. Culeș în 1930, „de la un grup de soldați olteni", la Vânju Mare; Ion N. Popescu, *Doine și cîntece din Oltenia și Muntenia*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. III, p. 311, text. 37, v. 1—7. Culeș în 1906, de la Munteanu I. Dancă, din Voicești din Vale, jud. Olt; Marin Buga, *Folclor de pe Argeș*, p. 873—874, text. 97, v. 11—15. Culeș în 1961, de la Corbu Costică, de 45 ani, din com. Cătelasca, Argeș.

[40] Gh. Cernea, *Comori din Ardeal*, p. 363, text. 1109. Culeș în 1920, de la Sofia Mariș, din Birsău-Hărău, Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro

Rămîne casa săracă./ Rămîn boii ne-njugați/ Și părinții supărați/ Rămîn boii în resteie,/ Părinții de unde să-l ieie[41]*!* Numărul redus al variantelor la care apelăm nu poate constitui un impediment al unei mai stăruitoare discuții pe marginea acestui motiv. Hotărîtor nu ni se pare inventarierea exactă a tuturor variantelor, adică latura informațională cantitativă, ci reproducerea unor variante cît mai diversificate ca structură compozițională și circulație în timp și spațiu. În cazul nostru, grăitor este faptul că variantele motivului au fost culese din două colțuri opuse ale țării, ambele într-o etapă istorică subsumată sferei de exercitare a influenței habsburgice, și culese la un interval de patru decenii unul de altul, dar, probabil, de la informatori avînd vîrste apropiate. Ceea ce este, de asemenea, de reținut este structura aproape similară a textului. Reținînd toate aceste date vom încerca să ducem discuția mai departe utilizînd două categorii de informații : 1) de natură social-istorică, pentru a fixa cît mai exact posibil cadrul realităților care au generat și facilitat nașterea și circulația motivului ; 2) de natură folclorică, pentru a determina sfera conceptuală căreia motivul nostru i se circumscrie, căci, este știut, folclorul românesc, fiind constituit într-un sistem, părțile sale componente derivă una din alta, au la bază o concepție unitară despre lume și viață, un cod unic de norme etice, se completează, se întregesc și se explică reciproc, dispar în momentul în care apare o alta, mai potrivită cu stadiul evoluției la un moment dat, mai actuală, mai modernă. Datele istoriei sînt categorice din acest punct de vedere, toate ducînd la constatarea că plecarea tînărului la oaste, de obicei plecau cei mai săraci, însemna nici mai mult nici mai puțin decît ruina gospodăriei, părinții, bătrîni, săraci și bolnavi, nemaifiind în stare să-i poarte de grijă[42]. Brațul puternic și viguros al feciorului era cel care întreținea întreaga gospodărie, cel pe care se sprijineau toți membrii familiei. Acesta este temeiul istoric. Ar fi o eroare însă să credem, așa cum s-a întîmplat, de pildă, în cazul *Mioriței*, că motivul discutat, cîntecul s-a născut pornind de la un caz particular anume, de la o situație concretă, atestată documentar. Nu. Cîntecul, ca și *Miorița*, este rodul unei sinteze, al unei generalizări. Cazurile izolate, așa cum le întîlnim atestate documentar, au fost puse unul lîngă altul, pentru că în realitatea vremii au fost mult mai numeroase, au avut caracter de stare generală constituind fondul care a generat cîntecul, fundalul real pe care cîntărețul popular și-a grefat poezia. Folclorul n-a reținut niciodată cazurile de excepție, iar atunci cînd le-a reținut, circulația lor a fost limitată în timp și spațiu. Pintea Viteazul, din ciclul tematic respectiv, nu e Gligor Pintea cel din realitatea istorică, decît cu numele, pentru că în folclor el este un haiduc ca toți haiducii, cu toate trăsăturile fizice și morale ale categoriei. Schimbînd unele amănunte, adesea nesemnificative, cîntecele despre Pintea devin cîntece despre unul sau altul dintre haiducii zonei date[43]. Așa stau lucrurile

[41] Stelian Cîrstean, *Folclor din Moldova de Sus*, p. 479, text. 58. Culeș în 1961, de la Hribor Maria de 80 de ani, din Vicovu de Jos, Suceava.

[42] Informații edificatoare în Georgie Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*. Pre două sute de ani din urmă , de ..., vol. I, Sibiu, 1881, vol. II, Sibiu 1890 și vol. III, Sibiu, 1891; D. Prodan, *Iobăgia din Transilvania în secolul al XVI-lea*, Ed. Acad. R.S.R., vol. I, 1967, vol. II, 1968.

[43] Reținem în sprijinul acestei afirmații observația valoroasă a lui D. Caracostea, *Poezia tradițională* ..., p. 73: „... în literatura poporană înfățișarea frumuseții devine un loc comun, care se încheagă în cîteva formule tip, pe temeiul aceluiași procedeu stilistic, caracteristic pentru întreaga Peninsulă balcanică".

https://biblioteca-digitala.ro

și în cazul motivului *De unde cătana pleacă* și numai în această accepție va trebui să luăm în considerație atestările documentare la care ne-am referit.

Trecînd la cea de-a doua categorie de informații să menționăm, de la bun început, ca un factor poate mai puțin important dar specific mentalității folclorice, anume acela că în sînul colectivităților sătești se bucură de bună apreciere feciorul ale cărui animale erau foarte bine îngrijite. Încurarea cailor la Bobotează nu era altceva decît o ieșire „la vedere" a feciorilor pentru ca membrii prezenți ai colectivității să le poată aprecia hărnicia, grija cu care și-au îngrijit animalele în timpul iernii cînd, închise în staule, animalele sînt mai puțin „în ochii lumii". În acest fel, tinerii erau îndemnați să-și îngrijească cum se cuvine animalele, să le hrănească, pentru ca în primăvară să fie apte de muncă. Colectivitatea făcea astfel educație, dar își exercita și dreptul de control prin crearea opiniei adecvate, stimulatorii. De aici gîndul mereu îndreptat către animale al tînărului, de aici durerea lui la despărțire, de aici jalea ce o degajă cîntecele ce ne vorbesc despre acest fapt.

Un tablou trist, de toamnă, tabloul stînelor pustii, fără stăpîn — stăpînul fiind în armată — ne întîmpină într-o primă variantă dintr-o suită de cîntece avînd în prim plan imaginea paraginii, a consecințelor nefaste care dublează plecarea feciorilor la oaste : *Drăguță Sîntămărie,/ Nu lăsa toamna să vie/ Că mi-e baciu-n miliție,/ Rămîne stîna pustie/ Și ciobanii nu să știe. . . / Foaie verde iarbă mare,/ Mi-a venit vinerea mare,/ Coboară turmele-n vale./ Foaie verde bob năut,/ Merg oițele zbierînd/ Și mielușeii sărind,/ Și ciobanii fluierînd,/ Și mamele lor plîngînd*[44]. Este tabloul coborîrii turmelor, tablou devenit clasic, de factură oarecum mioritică. Sînt aici cîteva elemente menite să întărească nota de adîncă tristețe, de profundă dezolare : toamna tîrzie, stînele pustii, mamele plîngînd, bacii lipsă. Aceeași senzație de părăsire, de părăginire este prezentă și în următorul fragment-strofă al unui cîntec din zona Făgărașului : . . . *Căci cînd anii s-au plinit,/ Pe mine m-au cătănit,/ Și la oaste m-au pornit :/ Boii mi s-au ciumpăvit,/ Plugul mi s-a putrezit,/ Coasa-n cui a ruginit*[45]. O variantă foarte apropiată celei de mai sus a fost înregistrată și în părțile Argeșului : . . . *În miliție m-au pornit,/ Boișorii mi-au slăbit,/ Coasa-n cui mi-a ruginit*[46].

Un cîntec foarte frumos, care pînă prin 1960 circula intens și în satul Fierbinții de Jos, Ilfov, pe care-l auzim încă și acum — relativ modificat — la radio, a fost cules de Ionel Oprișan : *Patru boi cu lanțu-n coarne/ Stau în codri morți di foame ;/ Morți di foame și di săti,/ N-ari cini sî-i adăpi ;/ Căci cini i-o adăpat,/O fetiță-un băiat,/ S-o dus și s-o înecat :/ Fetița s-o măritat,/ Băiatu l-o-ncorporat*[47]. Este, după cum ușor se poate constata, vorba despre o variantă tematică. Atîta vreme cît dragostea fetei și a

[44] Ion N. Popescu, *Doine și cîntece* . . . , p. 304, text. 22, v. 1–13. Cules în 1906, de la Munteanu I. Dancă, din Voicești din Vale, jud. Olt.

[45] Ion Bogdan, *Cîntece populare din Țara Făgărașului*, p. 209, text. 13, v. 29–31. Cules de la Gheorghe Hîrșeu din Bucium.

[46] Teodor Bălășel, *Cîntece populare oltenești*, p. 405, text. 160, v. 14–16. Cules din comuna Ștefănești, Drăgășani.

[47] *Folclor din Moldova de Jos*, p. 159, text. 183. Cules în 1961, de la Mustață Măriuca, de 68 ani , din satul Sterian Dumbravă, com. Dragalina, Vaslui.

https://biblioteca-digitala.ro

feciorului a evoluat normal, firesc, animalelor le-a mers bine. În clipa în care ea s-a stricat — și se pare că numai incidental din cauza taberei militare — animalelor le merge rău. În sugerarea acestei interdependențe, cîntărețul popular dovedește o măiestrie de virtuoz. Dar exprimată poetic atît de frumos, ideea se păstrează, căpătînd o forță de convingere extraordinară. Ca dealtfel și în varianta care urmează, variantă mai explicit legată de categoria liricii taberei militare : *Foaie verde salbă moale,/ Patru boi suciți la coarne/ Mor de sete și de foame,/ Mor de foame și de sete,/ Că n-are cin' să-i adăpe,/ Că cine i-a adăpat/ Și-a luat arma s-a plecat./ A plecat în cătănie/ Și nu știu cînd o să vie*[48].

Ne oprim în acest punct cu enumerarea motivelor și cîntecelor a căror tematică o constituie durerea tînărului ce pleacă în tabăra militară, regretul resimțit la despărțirea de uneltele și vitele de muncă. Ne oprim în acest punct pentru că, socotim noi, fără a epuiza întregul repertoriu tematic, am stăruit asupra acelor motive și cîntece reprezentative sub raportul conținutului și al rotunjirii artistice. Ne-am propus, pe temeiul argumentelor pe care ni le oferă însuși cîntecul popular, să demonstrăm că există o categorie tematică de motive și cîntece în care durerea, jalea, regretul despărțirii de uneltele și vitele de muncă este bine reprezentată, precis definită.

În același timp trecerea în revistă a motivelor și a variantelor ne-a îngăduit, coroborînd datele furnizate de istorie cu cele ale psihologiei sociale și, mai ales, cu însuși conținutul cîntecelor, să stabilim cauzele care determină atitudinea mediilor folclorice față de tabăra militară, suportul concret al acestei atitudini rezidînd în însăși concepția poporului nostru față de muncă, în bucuria pe care i-o oferă posibilitatea aplecării către îndeletnicirile sale cotidiene, în durerea pe care i-o pricinuiește imposibilitatea de a-și vedea în liniște de gospodărie, rosturile și treburile sale.

Reacția este cu atît mai directă cu cît această perturbare se produce bruse, violent, la o vîrstă cînd trebuie să-și asume toate responsabilitățile și, fapt ce va trebui întotdeauna avut în vedere, pe un fond social ce agrava atît situația celui ce pleca în tabăra militară, cît și a celor ce rămîneau, neajutorați, acasă. Folclorul taberei militare prilejuiește astfel o nouă expunere a concepției despre lume — în care, ca element de bază, definitoriu, se detașează munca, dragostea pentru unelte și animale — a mediilor folclorice, o nouă confirmare a valorilor etice indiscutabile ale cîntecului popular, conturarea precisă, fără echivoc, a atitudinii față de armată și război, ca factori ce împiedică cursul firesc al vieții, desfășurarea normală a ciclurilor stabilite de colectivitate. Caracterul pașnic, dorința mediilor folclorice de a se dedica în exclusivitate muncii este evidentă și foarte limpede formulată. Cîntecele din vremea lui Cuza, ale războiului pentru independență, ale războiului pentru întregirea neamului și ale celui antihitlerist, în care soldații români au dovedit o remarcabilă și remarcată bărbăție, curaj și eroism în timp ce-și jeleau animalele rămase fără îngrijire acasă sînt un argument fundamental atît pentru caracterul pașnic al poporului român, cît și pentru bărbăția fiilor săi arătată pe cîmpul de luptă, atunci cînd se află față-n față cu dușmanul.

[48] Marin Buga, *Folclor de pe Argeș*, p. 873—874, text 87, v. 1—9. Cules în anul 1964, de la Corbu Costică, de 45 ani, din com. Cătească, Argeș.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EXECUȚIA ÎN GRUP A CÎNTECULUI AROMÂN

CONSTANTIN BREAZNA

Studierea folclorului muzical al aromânilor poate aduce o importantă contribuție nu numai prin cunoașterea și valorificarea bogatului tezaur de cîntece aromâne, dar și prin aportul la cunoașterea fondului îndepărtat al culturii populare românești.

După cum graiul aromân mai păstrează și azi termeni de mult dispăruți în celelalte dialecte ale limbii române și care se întîlnesc acum doar în balade, cîntece rituale, toponimie sau antroponimie, folclorul muzical al aromânilor păstrează la rîndul lui multe trăsături arhaice, trăsături care mai înainte vreme erau în mare parte comune cu ale dacoromânilor și care ulterior — datorită izolării aromânilor — s-au dezvoltat separat și inegal. „Poporul român este continuitatea romanității orientale, el s-a format pe un spațiu întins, șes, deluros și muntos, a cărui axă este Dunărea. Dunărea n-a fost o graniță pentru români..."[1]. Însă : „Așezarea slavilor la sud de Dunăre a avut un efect considerabil asupra populației romanice din răsăritul Europei. În afară că au împuținat-o prin luptele ce însoțeau repetatele lor expediții, dar cu timpul *a și dislocat-o, a împărțit-o în două mari grupe* : una spre miazănoapte, cuprinzînd pe *dacoromâni*, și alta spre miazăzi, cuprinzînd pe *macedoromâni*"[2].

Se știe că un grup rupt de marea comunitate din care a făcut parte, trăind izolat de aceasta, are o tendință naturală de a-și conserva originea etnică, iar pentru aceasta, în mod instinctiv va căuta să-și păstreze elementele definitorii grupului : limba, obiceiurile, tradițiile și credințele. Datorită înclinației de a rămîne cît mai fidel vechilor obiceiuri, acest grup va evolua mai încet decît marea masă din care s-a rupt. Evoluția lentă a grupului va avea unele trăsături comune cu evoluția mai rapidă a marii comunități, avînd în primul rînd aceeași bază, precum și anumite înclinații spre evoluție asemănătoare. În altă privință însă, vor interveni deosebiri. Trăsăturile specifice, pe care le va dezvolta grupul izolat, vor fi în primul rînd acele elemente care-l caracterizau față de restul comunității și mai înainte de separare — așa cum și în masa compactă a aceleiași comunități există grupuri cu trăsături specifice, care evoluează pe căi proprii, devenind zone folclorice bine definite (cum sînt zonele ; Gorj, Oaș, Muscel sau Năsăud). Deci și în cazul grupului izolat din punct de vedere geografic —

---

[1] P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Ed. științifică, 1969, p 117.

[2] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Ed. Științifică, București, 1974, p. 188.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 103–113, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

după cum este și normal — se vor dezvolta mai întîi acei germeni care-l caracterizau de la început. În al doilea rînd grupul izolat va prelua în cursul vremurilor unele fapte de cultură de la alte populații cu care intră în legătură, adaptîndu-le în mod propriu la necesitățile specifice de viață materială, socială și spirituală, îmbogățindu-și în mod original fondul cultural.

Pe lîngă aceste considerații — în parte cunoscute și care pot fi aplicate oricărui grup etnic izolat — în studierea folclorului muzical aromân mai intervine un element care a mijlocit considerabil păstrarea trăsăturilor arhaice al muzicii aromâne. Este bine cunoscut faptul că aromânii cîntă în majoritatea cazurilor în grup și numai rareori execută cîntecul solo. Execuția vocală în grup a cîntecelor impune o bună cunoaștere a liniei melodice, ritmului, textului, precum și respectarea anumitor reguli de interpretare (respirația, accentele etc.) de către toți interpreții. Alcătuirea unei grupe de cîntăreți se bazează de obicei pe trei criterii de selecție: vîrsta, familia și sexul, fiecare dintre considerente avînd prioritate în funcție de prilejul în care se cîntă, precum și de numărul participanților la acest prilej. În acest fel, cîntecele sînt preluate și transmise pe cale orală de la o generație la alta, prin contactul direct între două și chiar trei generații. O logică elementară ne conduce la concluzia că în aceste condiții cîntecul aromân s-a modificat foarte puțin de la o generație la alta, execuția în grup imprimînd o notă de stabilitate în timp, stabilitate pe care execuția solo nu o poate avea. Același lucru se poate afirma parțial și despre cîntecele românești executate în grup — cîntecul bradului, zorile, cununa de seceriș, colindele, cîntecele de joc ale fetelor de pe Tîrnave. etc. — care și-au păstrat foarte bine caracterul arhaic, în bună parte și datorită condițiilor specifice ale execuției în grup.

Cunoașterea culturii poporane a aromânilor și studierea ei în raport de cultura daco-română prezintă un mare interes, deoarece amîndouă au crescut dintr-o rădăcină comună și au avut în continuare o tendință de evoluție apropiată.

Față de poziția adoptată în trecut pentru studierea culturii aromâne — în care se accentuau mai mult trăsăturile comune față de cultura daco-română — opinia noastră este aceea că în momentul de față acest stadiu este depășit, de vreme ce am stabilit că lucrăm cu fenomene culturale înrudite. Pentru o mai bună cunoaștere a folclorului aromân, socotim că este la fel de important de a stabilii trăsăturile pertinente, definitorii ale folclorului aromân, care odată cunoscute și explicate, luminează cu adevărat obiectul cercetării noastre.

O primă trăsătură caracteristică în muzica aromânilor este împărțirea în două categorii a cîntecelor vocale, categorii bine diferențiate atît ca funcție cît și ca tip melodic: cîntecul „din pade"[3] și cîntecul de joc.

În prima categorie intră cîntecele pe care aromânii le execută „din pade", adică stînd jos, avînd funcția de ascultat, iar în cea de-a doua categorie cîntecele care sînt executate vocal în timpul jocului chiar de către dansatori. De remarcat că în aceste două mari categorii se includ, în afara

[3] „pade" — prescurtarea cuvîntului padină, vechi termen românesc cu sensul de: jos, în jos.

https://biblioteca-digitala.ro

cîntecelor care aparțin folclorului muzical neocazional, și marea majoritate a cîntecelor rituale.

Mg. 4796 Ic
Culeg. C. Breazna, 1976
Tr. C. Breazna

București
Pișta lu Iancu, 54 ani
Pișta lu Elena, 54 ani
(aromâni, grămosteni).

Cîntec: „O lea feată, lea mușată"

Mg. 3761 IIg
Culeg. G. Marcu, C. Breazna, 1969
Tr. C. Breazna

Lăstuni, jud. Tulcea
Două grupuri de tineri (antifonie)
(aromâni, grămosteni)

Joc: „Dzi-i lea dado-al fendi"

Cîntecele „din pade" se deosebesc de cele de joc prin execuția rubato, tempo-ul mai lent, linia melodică de o mare bogăție melismatică și ornamentală, stilul improvizatoric fiind foarte frecvent în această categorie de cîntece. Dintre procedeele tipice pe care aromânii le folosesc pentru a îmbogăți linia melodică menționăm pe cele mai importante:

a) mersul melismatic coborîtor la treapta alăturată, care înlocuiește de obicei nota ținută pe mai multe silabe

Mg. 2989 Ig

https://biblioteca-digitala.ro

b) apogiatura ascendentă la începutul rîndului melodic sau după o pauză și apogiatura descendentă la mijlocul sau spre sfîrșitul rîndului melodic ;

c) glissando-ul ascendent de obicei la începutul rîndului melodic sau după o notă ținută în zona inferioară a scării ;

Mg. 4797 IIe

d) portamento-ul executat cu un deosebit simț al gradării pe toate intervalele între sextă și secundă ;

Mg. 2989 I 1

Interpretul poate folosi la libera lui alegere un mare număr de procedee prin care îmbogățește versificația — și odată cu aceasta și linia melodică, prin adăugarea unor interjecții, silabe de completare, repetiții și chiar scurte refrene cu caracter instabil — (pseudorefrene)

Mg. 4800 I 1

Cîntecele de joc sînt mai mișcate, aparțin sistemelor ritmice giusto-silabic și aksak, linia melodică este mai puțin încărcată de melisme și ornamente, versificația mai bine cimentată, iar refrenele au un caracter stabil, nu de puține ori apărînd refrenul versificat la sfîrșitul fiecărei strofe. Forma arhitectonică fixă (închisă) pentru ambele categorii prezintă de asemenea unele trăsături distincte între cîntecele „din pade" și cele de joc. În general cîntecele din prima categorie au o structură mai dezvoltată, putînd să prezinte uneori și mici modificări de la o strofă la alta. Totuși se întîlnesc de multe ori structuri identice sau apropiate la unele cîntece de joc și la cele din pade. Există însă și trăsături comune pentru ambele categorii de cîntece. În primul rînd scara pentatonică anhemitonică — cu sau fără pieni — care stă la baza cîntecului dialectal aromân, împreună cu versificația hexa și octosilabică, catalectică sau acatalectică. Acest tip de versificație, caracteristic și pentru folclorul muzical dacoromân, prezintă o mare unitate pentru toate ramurile poporului român. Scările oligocordice

https://biblioteca-digitala.ro

prepentatonice apar frecvent în cele mai vechi melodii sub formă de tritonii și tetratonii în diferite stări,

iar scările dezvoltate din pentatonica anhemitonică cu pieni formînd hexacordii și heptacordii sînt prezente mai mult în cîntecul nou aromân.

Mg. 4800 If
Culeg. C. Breazna, 1976
Tr. C. Breazna

București
Pișta lu Iancu, 54 ani
Pișta lu Elena, 54 ani
(aromâni, grămosteni)

Cîntec: „Fluirlu șuiră"

Mg. 3761 IIe
Culeg. C. Marcu, C. Breazna, 1969
Tr. C. Breazna

Lăstuni, jud. Tulcea
Două grupe de tineri (antifonic)
(aromâni, grămosteni)

Joc: „Mardzinea di-amari"

Giusto MM ♩=176
i, 'Ncîr - ca - tî di sa - re, Le - le Co - li - lă,
'Ncîr - ca - tî di sa - re, Co - le-al Cum - bu - hiani,
e, 'Ncîr - ca - tî di sa - re, Le - le Co - li - lă,
'Ncîr - ca - tî di sa - re, Co - le-al Cum - bu - hiani.

https://biblioteca-digitala.ro

În al doilea rînd, linia melodică a celor două categorii de cîntece, care are și ea mai multe trăsături comune. Este vorba de linia melodică tipic modală, care nu conține două salturi în aceeași direcție, cu un contur de cele mai multe ori ca un arc în care mersul treptat este combinat cu salturi — de obicei ascendente — după un salt urmînd un mers treptat coborîtor melismatic sau silabic, de multe ori realizat printr-un portamento. Această linie melodică tipic modală, avînd multe trăsături comune cu muzica gregoriană, este executată cu o anumită intonație netemperată specifică la interpreții cîntecului aromân; vocea alunecă de la un sunet la altul, atingînd nota reală de multe ori în trecere, nefixîndu-se pe o notă reală decît rareori în afara cezurilor și cadențelor.

Mg. 2989 II a

O a treia trăsătură comună, mai puțin cunoscută pînă în prezent, care unește cîntecul „din pade" cu cîntecul de joc este *antifonia*. Dacă pînă nu demult acest procedeu de interpretare era cunoscut de către cercetători ca fiind prezent numai la cîntecul de joc aromân, investigațiile pe care le-am făcut în ultimii ani au confirmat folosirea antifoniei și la cîntecele „din pade". Am întîlnit acest procedeu prima dată la aromânii grămosteni originari din Bachița, antifonia fiind prezentă la petrecerile și nunțile acestora. Apoi am primit confirmări în acest sens și din partea altor grupuri de aromâni grămosteni, fîrșeroți și pindeni precum că în trecut *„bătrînii cîntau separat"*: bărbații cîntau o strofă, după care intrau femeile, care repetau aceeași strofă, apoi iar bărbații... Deci antifonia întîlnită azi la cîntecele de joc, și izolat la cîntecele „din pade", era în trecut prezentă la toate cîntecele aromâne.

Mg. 4797 II e
Culeg. C. Breazna, 1976
Tr. C. Breazna

București
I Pișta lu Iancu, 54 ani
II Pișta lu Elena, 54 ani
(aromâni, grămosteni)

Cîntec (antifonic): „Nă noapti pe lună"

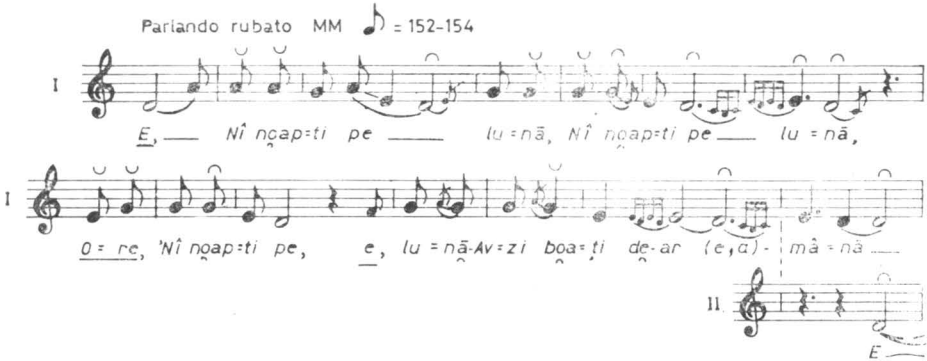

https://biblioteca-digitala.ro

Cîntecele polifonice ale aromânilor fîrșeroți se încadrează și ele în cele două mari categorii de cîntece, precum și ca reguli de versificație, contur al liniei melodice, formă, scară, intonație etc. Organizarea vocilor în cîntecele fîrșerote este însă supusă unor reguli stricte care țin de concepția lor polifonică, net diferențiată de interpretarea eterofonică a cîntecelor aromânilor pindeni și grămosteni[4].

În continuare ne vom referi la unele probleme pe care le ridică *eterofonia*, ce apare la execuția în grup a cîntecelor aromâne, aceasta constituind o puternică legătură atît între cîntecele „din pade" și cele de joc, precum și între concepțiile de execuție monodică și polifonică.

Dintre cele patru posibilități de execuție a unui cîntec : monodia, omofonia, eterofonia și polifonia, cel mai controversat ca definiție este termenul de eterofonie. Nu vom relua discuțiile iscate în jurul acestui termen, ci vom reține numai principalele idei care ne pot lămuri.

Pentru a explica eterofonia, P. Boulez[5] dă un exemplu din muzica orientală, unde o linie vocală „model" poate fi însoțită de o melodie instrumentală foarte ornamentată, care este eterofonă cu prima. Boulez restrînge eterofonia la o repartiție structurală de înălțimi identice, diferențiate prin ornamente, intensități și timbre distincte.

Șt. Niculescu[6] exemplifică cunoscutul „Bocet la mamă" din Suceava, unde vocea bocitoarei este însoțită de un fluier la octavă cu multe ornamente și improvizații. Șt. Niculescu afirmă că : „eterofonia este un fel de tulburare improvizatorică a cursivității unimelodice, plasată între etape de

[4] Cîntecele polifonice aromâne, datorită complexității lor, vor forma subiectul unui studiu separat.

[5] P. Boulez, *Penser la musique aujourd'hui*, Genève, Ed. Gonthier, 1964, p. 30, apud Șt. Niculescu, vezi nota următoare.

[6] Șt. Niculescu, *Analiza fenomenologică a tipurilor fundamentale de fenomene sonore și raporturile lor cu eterofonia*, în *Studii de muzicologie*, vol. VIII, București, Ed. Muzicală, 1972, p. 131—140.

https://biblioteca-digitala.ro

unison sau octavă''. Sau „acelaşi material muzical prezentat în diverse variante pentru fiecare voce în parte şi depinzînd de dispoziţia improvizatorică a executanţilor'' — , la care opinăm că se pot adăuga pe lîngă „dispoziţia improvizatorică'' *şi* posibilităţile tehnice ale executanţilor (registru, lejeritatea vocii), precum şi simţul muzical şi artistic.

Eterofonia este, în concluzie, o deviere incidentală a vocilor care execută aceeaşi melodie şi constă într-o alternare de unisonuri, cu alte intervale întîmplătoare.

În eterofonie, interpretul popular nu are conştiinţa de verticală (ansamblul armonic). El gîndeşte exclusiv orizontal, iar eterofonia apare în mod spontan, inconştient. Este un mod distinct de gîndire muzicală în raport cu polifonia populară — unde interpretul are în mod precis ideea de separare a vocilor, conştiinţa de orizontală şi de verticală. La baza eterofoniei aromâne există totuşi o anumită concepţie: un cîntăreţ aromân are în el înnăscut şi cultivat acel simţ al improvizaţiei; el simte nevoia să aducă o variaţie în linia melodică de la o strofă la alta, chiar şi atunci cînd execută singur un cîntec.

Variaţiile pe care le va aduce interpretul nu vor fi de natură ritmică, aceasta contravenind cu regulile execuţiei în grup — reguli de care cîntăreţul va ţine cont şi cînd execută cîntecul solo — , ci vor fi variaţii de natură melodică. Aceste modificări ale liniei melodice nu vor devia de la scara pentatonică anhemitonică — bine cimentată în cîntecul aromân — dimpotrivă, se vor sprijini pe aceasta.

Mg. 4572 a
Culeg. I. Şafarica, C. Breazna, 1974
Tr. C. Breazna

Bucureşti
Vrană Sanga, 68 ani
(aromân, verghiot)

Cîntec: „Tu Crania''

https://biblioteca-digitala.ro

Se observă din suprapunerea primelor două strofe diferențele care apar, în unele momente, în linia melodică; se ivesc intervale de secundă, terță și cvartă, iar din analiza altor cîntece mai apar, pe lîngă acestea, și intervale de cvintă și — mai rar — sextă.

Din rezultanta suprapunerii celor două strofe reiese clar stilul și concepția eterofonică a cîntecelor aromâne executate în grup. Interpreții încep cîntecul la unison, pe parcurs vocile se despart pe cîteva silabe, pentru ca la cezuri și la cadențe, vocile să se unească la unison. Ornamentele, foarte frecvente în muzica aromână, aduc și ele o accentuare a eterofoniei, iar în execuția cîntecului în grup, diferențierile timbrale și dinamice sînt prezente la cei mai buni interpreți.

Un amănunt important al execuției în grup — care a influențat considerabil dezvoltarea eterofoniei — este faptul că aromânii încep cîntecul la unison chiar atunci cînd grupa are o componență mixtă. Bărbații atacă registrul vocal acut, iar femeile cîntă în registrul grav, asigurînd în acest fel execuția la unison în principalele momente ale cîntecului. Se ivesc însă diferite dificultăți de execuție — pe anumite porțiuni ale cîntecului, pentru unii interpreți — dificultăți pe care bunii cîntăreți le rezolvă modificînd linia melodică în funcție de posibilitățile registrului lor vocal, performînd în felul acesta o execuție eterofonă. Interpretarea la octavă nu se obișnuiește la execuția cîntecului dialectal aromân, acest fel de interpretare fiind complet ieșit din stilul tradițional. Am experimentat comportamentul unor interpreți în diferite culegeri, punîndu-i să execute același cîntec pe un alt ton, mai sus sau mai jos față de cum le-ar fi convenit lor. De fiecare dată a reieșit o execuție diferită din punct de vedere eterofonic, iar atunci cînd tonul era convenabil pentru toate vocile execuția devenea monodică. Este interesant faptul că interpreții nu sesizau diferențele ce apăreau de la o execuție la alta, susținînd că ei au cîntat la fel.

Apariția eterofoniei este condiționată de mai mulți factori, dintre care cei mai importanți sînt: tipul melodic al cîntecului, tonul cu care începe cîntecul și componența grupei executanților.

Ținînd cont de considerentele de mai sus, precum și de o statistică aproximativă, se poate estima că în cel puțin 60% din execuțiile în grup la aromâni eterofonia este prezentă.

Mai mulți factori determină totuși o puternică impresie de unitate în execuția eterofonică a cîntecelor aromâne. În ciuda asprimii disonanțelor care apar frecvent între voci, disonanțe care nu se rezolvă după criteriile armoniei clasice, această senzație de unitate este atît de prezentă, încît chiar interpreții aromâni au impresia că vocile lor nu se despart.

În primul rînd caracterul unitar reiese din executarea textului pe silabe izoritmice de către toți interpreții — așa cum am arătat mai înainte. În al doilea rînd este scara pentatonică anhemitonică care unește din punct de vedere muzical întreg ansamblul sonor; apoi unisonul foarte prezent la începutul cîntecului, la cezuri și la cadențe, unison care leagă în momentele principale toate vocile pe fundamentală, dînd o impresie de stabilitate și care imprimă o siguranță, un punct de sprijin pentru tentativele de improvizație.

Vom putea urmări aceste trăsături ale eterofoniei într-un cîntec executat pe o melodie „din pade", apoi pe o melodie de joc. Astfel se va putea observa și cum se modifică versificația aceluiași text, reluat pe o

https://biblioteca-digitala.ro

melodie de joc. Precizez că în aceste exemple, *alese special*, eterofonia este foarte dezvoltată, vocile căpătînd în unele momente o anumită independență, aproape ca o anticipare a dezvoltării concepției polifonice, unde independența vocilor se manifestă din plin.

Mg. 4800 Ia
Culeg. C. Breazna, 1976
Tr. C. Breazna

București
Pișta lu Iancu, 54 ani
Pișta lu Elena, 54 ani
(aromâni, grămosteni)

Cîntec: „Tana mea"

Mg. 4800 Ic
Culeg. C. Breazna, 1976
Tr. C. Breazna

București
Pișta lu Iancu, 54 ani
Pișta lu Elena, 54 ani
(aromâni, grămosteni)

Joc: „Tana mea"

https://biblioteca-digitala.ro

Modul de trai al aromânilor — în condițiile societății medievale din Balcani — strîns legat de principala lor ocupație, oieritul, în care întreaga familie trebuia să urmeze împreună cu turmele drumurile transhumanței, a creat condițiile favorabile pentru dezvoltarea unei culturi poporane în care caracterul de unitate socială este puternic conturat. Această concepție de grup o găsim și astăzi sub diferite forme de manifestări spirituale, deși în prezent condițiile de trai ale aromânilor s-au modificat considerabil.

Execuția în grup a cîntecelor aromâne — ca una dintre aceste forme de manifestări artistice — a favorizat la rîndul ei o serie de fenomene muzicale, cum sînt : caracterul arhaic, antifonia, eterofonia și polifonia, care prezintă un interes deosebit atît pentru folcloristică și istoria muzicii, cît și pentru cercetătorii din domeniile etnologiei, sociologiei, lingvisticii sau istoriei culturilor.

Privită în acest fel, execuția în grup poate deschide un dialog fertil pentru o cercetare interdisciplinară.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE LOCUINȚEI ȚĂRĂNEȘTI ÎN JUDEȚUL BACĂU*

MIHAI ISPIR

În cadrul campaniei de cercetare, preliminară elaborării *Atlasului etnografic al României*, am întreprins în vara anului 1977 cîteva sondaje etnografice în zona colinară a județului Bacău, avînd ca obiect locuința țărănească, iar ca instrument și metodă pe cele derivînd din chestionarele concepute pentru ampla lucrare amintită[1]. Reluăm unele constatări în prezentarea de față, al cărei plan, croit în mare parte pe tiparul chestionarului la care ne-am referit, parcurge, de fapt, etapele obligatorii ale unei cercetări etnografice tinzînd să epuizeze problema habitatului. Așadar, materialele și tehnicile de construcție, structura prispei și foișorului, precum și unele notații asupra componentei artistice a locuinței rurale vor contura descrierea exteriorului acesteia, în timp ce la interior, interesul nostru se va îndrepta în special asupra tipologiei planurilor, diferitelor sisteme de mobilare și decor, pentru a încheia cu cîteva aspecte ale finisajului.

Sate de mărime mijlocie, în cadrul cărora ocupația tradițională rămîne agricultura, localitățile asupra cărora ne-am oprit (Mărăști, Corbasca și Berești-Tazlău)[2] sînt caracterizabile în principiu prin parametrii tipici așezărilor din zona colinară.

Stejarul, fagul și teiul sînt, în această ordine de frecvență, cele trei esențe din care se alcătuia și din care se alcătuiește și astăzi talpa casei, așezată de cele mai multe ori nu direct pe pămînt, ci pe o temelie de piatră.

---

* Datele prezentate în cadrul materialului de față au făcut obiectul unei comunicări, susținută la sesiunea științifică „Valorificarea patrimoniului cultural național", Bacău, 25.XI. 1977.

[1] *Atlasul etnografic al României*, „Chestionarul pentru locuință-interior".

[2] Satul Berești-Tazlău, este, poate, cel mai vechi din cele trei, cunoscut fiind din izvoarele scrise ale secolului al XV-lea. O poiană „drept împotriva Bereștilor, peste Tazlău, la gura Strimbei", împreună cu alte poiene și bălți, face obiectul unei vînzări întărite de Ștefan cel Mare la 1497, noul proprietar urmînd să-și facă pe acel loc sat și moară *(Documente privind istoria României, veacul XV, Seria A. Moldova*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. II, p. 275—276). C. V. Dumitriu *(Bacăul istoric*, București, 1936, p. 25) presupune că satul „a luat ființă după 1432". O vechime asemănătoare are, probabil, și satul Mărăști, al cărui pămînt fusese veche răzeșie a locuitorilor, înainte de a se adăuga la averea boierilor Sturzești, probabil în secolul al XVIII-lea (cf. G. Cîrlănescu, *Monografia comunei Mărăști* Bacău, 1905, p. 3): răzeșii răscumpără o parte din proprietate pe la 1840, dar apoi își pierd treptat pămînturile *(ibidem*, p. 4—6). La începutul secolului XIX, mica proprietate țărănească rezistă încă și la Bereștl, consemnați în *Condica Liuzilor* ca „Berești Răzășești" (Teodor Codrescu, *Uricariul cuprindetoriu de diferite acte care pot servi la Istoria românilor*, Iași, 1888, vol. VII, p. 292, vol. VIII, p. 242). În 1875, încă, Bereștii erau „moșie cu părți și răzășască" „Buciumul român", I, Iași, 1875, p. 236). În fine, în cazul comunei Corbasca pămînturile aparțin statului la finele secolului XIX *(Marele dicționar geografic al României*, București, 1899, vol. II, p. 634).

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 115—127, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

Informația transcrisă mai sus, ca dealtfel și majoritatea celor ce vor urma, este confirmată de realitatea construcțiilor în toate cele trei sate de care ne ocupăm. Este posibilă chiar generalizarea informației pentru zone mai întinse, cel puțin din provincia istorică a Moldovei. Dealtfel, unele aspecte privind geneza și filiația unor familii de forme și tehnici vor face obiectul unor reveniri ulterioare. Închizînd paranteza, să notăm că tehnica de prelucrare a lemnului folosit la talpa casei este în trunchi cioplit în patru muchii, tehnică ceva mai nouă, și că în majoritatea cazurilor tălpile susțineau prispa pe o latură, două, uneori chiar trei (la unele case din Mărăști).

Cît privește temelia, aceasta se făcea la casele mai vechi, fie din piatră cioplită neregulat (Berești, Corbasca), fie din piatră de carieră (Mărăști), piatra fiind așezată sub toate încăperile, de cele mai multe ori fără liant. Rareori, numai, materialul era legat cu pămînt. La casele clădite după 1960, temelia se construiește din beton, dar este, ca și acum o sută de ani, așezată la suprafața solului, fără șanț de fundație. Dacă în trecut temelia nu se tencuia, astăzi ea este frecvent tencuită, sau dată cu culoare, uneori chiar decorată cu „rosturi".

Pereții caselor erau alcătuiți în cea mai mare parte din împletitură de vălătuci de pămînt cu paie de secară, tehnică ce se recunoaște și astăzi, în cîteva exemplare. Într-o monografie a comunei Bozieni din județul Neamț, publicată la sfîrșitul secolului al XIX-lea, se consemnează existența a numai trei case construite din piatră și cărămidă, restul avînd pereți de împletitură[3]. În satele din județul Bacău asupra cărora ne-am oprit, regimul materialelor trebuie să fi fost întru totul asemănător. Împletitura era susținută de „furci" îngropate în pămînt sau de stîlpi („amnari") înfipți în talpă. Erau și case cu pereți din bîrne de brad (Berești, Corbasca), fag (Mărăști), plop sau tei (Berești, Corbasca, Mărăști), construiți în cununi orizontale cu bîrne rotunde (Mărăști), jumătăți de bîrne rotunde (Berești, Mărăști) sau bîrne cioplite în patru muchii (Corbasca). Încheieturile la capete erau, după caz, fie rotunde (Mărăști), fie, mai frecvent, drepte, numite la Berești : „în cătei", iar la Corbasca : „în pîrșuri". Predominant bîrnele erau prinse între ele cu ajutorul cuielor de lemn. La Berești, informatorii ne-au atras atenția asupra unei variante mai puțin răspîndite, alăturînd pereții construiți din cununi orizontale altora alcătuiți din bîrne așezate vertical. În fine, Mărăști este singurul sat unde am găsit pereți de „paiantă" cu umplutură de lemn din bîrne puse oblic.

Frecvent la Corbasca, mai rar la Mărăști și întîmplător la Berești, se construiau case cu pereți din chirpici. În acest caz, ca și la casele din vălătuci, pămîntul folosit se amesteca cu paie, mai rar cu pleavă și uneori cu balegă (Mărăști). Dacă nu am întîlnit, în nici unul din cele trei sate, case cu pereți de piatră, în schimb am putut observa case de cărămidă. Ele nu sînt foarte numeroase, iar apariția lor cunoaște remarcabile fluctuații în timp, de la o localitate la alta, atunci cînd se coroborează informațiile — e drept, cu sensibil coeficient de aproximație — culese de la localnici.

Dacă însă ne sprijinim și pe monografiile sătești publicate la finele secolului trecut, introducerea cărămizii la acea epocă și cu precădere la

[3] Petre Condrea, *Comuna Bozieni, jud. Neamț*, în „Buletinul Societății Geografice Române", 1883, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

începutul veacului XX, ni se pare cea mai probabilă[4]. Cimentul, în schimb, și betonul apar mult mai recent. La Mărăști, betonul e folosit după 1950, dar numai la centuri și temelie sau ca planșeu al bucătăriei. La Corbasca el apare după 1960, iar la Bereşti după 1970.

Lipitura pereților era și este în continuare făcută fie din pămînt negru căruia i se adaugă pleavă, fie din pămînt galben cu balegă și nisip, amestecate cu apă. Se dă în două straturi, iar suportul ei poate fi alcătuit din crestături de bîrne (Bereşti), din șipci — deopotrivă la Bereşti, Corbasca și Mărăști (unde sînt denumite „șiștori") — sau din „purici" (Corbasca). Uneori lipitura se întărea cu mici fragmente de piatră sau de cărămidă (Bereşti, Mărăști), tehnică astăzi părăsită în cea mai mare parte.

Perimetrul pereților sprijină cununa de bîrne (care prinde întotdeauna și prispa), cunună susținută frecvent în afară de grinzile transversale și de cîte o grindă longitudinală. Acest radier superior este suportul unei șarpante simple, îndeobște cu popi centrali sau chiar fără popi. Căpriorii — cel mai adesea din lemn cioplit (îndeosebi la construcțiile mai noi), rotunzi, uneori, la casele vechi (Mărăști) — se îmbinau la partea superioară prin cuie de lemn (care în prezent nu se mai folosesc), cuie de fier (folosite și la 1900) sau printr-un lemn de-a lungul coamei, care la Bereşti și Corbasca este numit „cal" (deoarece, după cum spun localnicii, este „încălecat de căpriori"). Dacă astfel de nume atribuite unuia sau altuia din elementele dulgherești sînt creații spontane ale bunului simț practic sau simboluri lipsite în prezent de consistență semantică, iată o problemă ale cărei dimensiuni depășesc evident cadrul acestei prezentări. Ne mărginim să precizăm că explicația de mai sus ne-a fost furnizată de informatorul local, dar că nu ne puteam deocamdată pronunța dacă denumirea în cauză făcea sau nu parte dintr-un sistem terminologic funcțional[5].

Forma predominantă a acoperișului, cea binecunoscută în 4 ape, este izomorfă orizontalității reliefului : de înălțime mijlocie, egală cu a pereților, cu coama în general lungă. Acoperișul cu coamă scurtă se găsește mai rar — și îndeosebi la casele vechi — la Corbasca și Bereşti, mai frecvent la Mărăști, unde sistemul se practică și la construcțiile recente. Acoperișul cu pinion, coborînd dinspre munte, pe căile de contact cu Transilvania sau Bucovina, nu a ajuns pînă în aceste zone, ca element al construcției locuinței, în schimb el apare uneori la clădirile anexe, pe care le înviorează cu un accent plastic neașteptat.

Pe la 1900 învelitoarea era predominant confecționată din șindrilă (draniță). Dar să dăm cuvîntul autorului monografiei comunei Mărăști : „Casele sînt acoperite cu stuf, rogoz și paie, însă cele mai multe sînt acoperite cu șindrilă și două cu tablă"[6].

Alcătuitorul monografiei Bozienilor notează cam la aceeași dată, aceleași materiale predominante pentru învelitoare : „stuh" și „șindrilă"[7].

---

[4] Vezi nota precedentă. Monografia comunei Mărăști lasă să se bănuiască o situație asemănătoare, deși nu sînt specificate materialele alcătuitoare ale pereților.

[5] Prof. Paul Petrescu înregistrează și „în anumite zone din curbura Carpaților (Buzău, de pildă) numele de „iapă" dat unei prăjini lungi, interioare, de întărire și de legătură a capetelor căpriorilor, plasată la coama acoperișului" (Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, Ed. Meridiane, 1971, p. 119).

[6] G. Cîrlănescu, *op. cit.*, p. 29.

[7] Petre Condrea, *op. cit.*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1. Locuință din Bereşti-Tazlău.

Astăzi, proporţia s-a inversat, desigur : majoritatea caselor mai noi sînt acoperite cu tablă, azbociment, eternită sau ţiglă (îndeosebi ţiglă mare albă), cîteva numai întrebuinţînd „draniţa". Plastica învelitorii, cel mai adesea cu streşini mici, se îmbogăţeşte frecvent prin coşuri, bagele, bolduri.

Casele celor trei sate sînt construite în marea lor majoritate la nivelul solului. Dar la 1900 mai existau încă bordeie (67, de pildă, la Mărăşti) „acoperite cu lut şi parte cu paie"[8]. Nu am întîlnit nici case clădite pe două nivele, soclurile cele mai înalte depăşind rareori 1 m (sub ele este de obicei adăpostită o pivniţă — fig. 1). Scara de acces la prispă se află de cele mai multe ori în mijlocul faţadei principale, alteori, mai puţin frecvent, la capătul prispei sau, foarte rar, la spatele prispei laterale.

Pătrunzînd în interiorul casei, sîntem în măsură să facem inventarul spaţiului şi funcţiilor sale. Evoluţia de la simplu la complex a planului casei ţărăneşti este logică, dar, mai ales, este organică ; adaosurile şi revenirile se surprind cu uşurinţă în toate cele trei sate. Totuşi, problema datării nu este simplă. Nu orice casă mono sau bicelulară este neapărat foarte veche, după cum nici orice plan tripartit nu presupune cu necesitate actualizarea sa. Moldova este, se ştie, terenul prin excelenţă al reluărilor, cadru al unor schimbări minime ce nu afectează substanţial simplitatea organică

[8] G. Cîrlănescu, *op. cit.*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

a vechilor formule. Locuința monocelulară se regăsește în cîteva frumoase exemplare din Mărăști, unde la 1900 existau 230 case cu cîte o singură cameră[9] (fig. 2) și la Corbasca unde scoaterea cuptorului în exterior permite o datare mai apropiată, ținînd seama de preocuparea, relativ nouă, pentru confort (fig. 3). Simplitatea acestei forme se reflectă peste timp în partiul bucătăriei de vară, exteriorizare a unei funcții specializate, dar care cîștigă autonomie, potrivit unei scheme genetice arhaizante, avînd drept element dinamic vatra și piesele ei adiacente (fig. 4). În

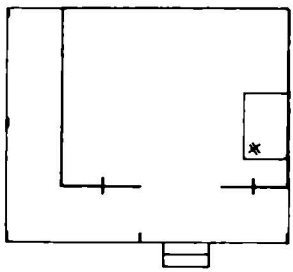

Fig. 2. Schema planului unei locuințe cu o singură încăpere din Mărăști.

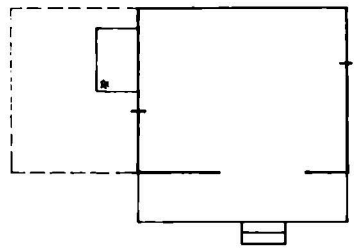

Fig. 3. Schema planului unei locuințe cu o singură încăpere din Corbasca.

Fig. 4. Bucătărie de vară din Corbasca.

exemplul din imagine, bucătăriei i se adaugă chiar o anexă proprie fără temelie, acoperită „în polată". Locuința cu două încăperi apare la Mărăști, de pildă, într-o variantă mai nouă, curentă pentru Moldova, dar

[9] *Ibidem*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

într-o interpretare locală; încăperea din stînga, unde se află vatra, ce asigură și încălzirea celeilalte camere prin intermediul unei sobe oarbe, a devenit, cu timpul, odaia curată. Remarcabilă este aici și prispa care se întinde de-a lungul a două laturi întregi (fig. 5).

O și mai curioasă și — paradoxal — tipică alcătuire planimetrică a fost depistată la Corbasca. Unui nucleu arhaic — tindă redusă, fără

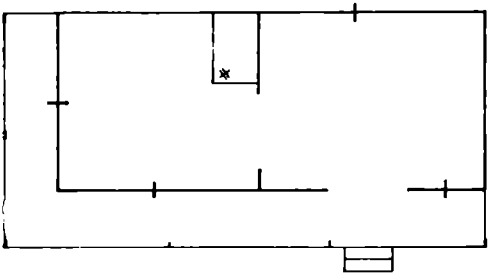

Fig. 5. Schema planului unei locuințe cu două încăperi din Mărăști.

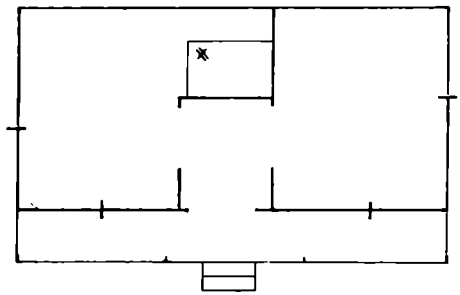

Fig. 6. Schemă planimetrică a unei locuințe din Corbasca

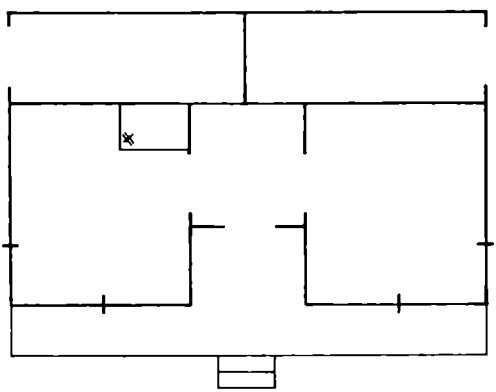

Fig. 7. Schema planului unei locuințe din Bereşti-Tazlău.

fereastră, cameră de locuit în L — dispus în oglindă față de așezarea sa obișnuită, i se adaugă o cameră neîncălzită, ce capătă denumirea de „odaie frumoasă" (fig. 6).

Cît privește planul tripartit propriu-zis, el se rezumă la două variante cît se poate de tipice — cu cămară în fundul tindei și fără cămară.

Dintre planurile noi definite prin multiplicarea camerelor și reducerea prispei, devenită uneori un fel de loggia, alteori „geamlîc", cîteodată chiar anulată, ne oprim la o variantă mai cunoscută, cu tinda retrasă spre a face loc prispei, depistată la Bereşti (fig. 7). Nucleului tripartit i se adaugă aici, la spate, sub o prelungire a acoperișului, două încăperi cu intrări separate, prin fațadele laterale. Aceste încăperi, în general lipsite de temelie, adăugate sau construite de la început, fie la spatele casei (Bereşti, Corbasca), fie lateral și la spate (Mărăști) răspund unor funcții variate — cămară, bucătărie de iarnă, depozit, magazie de cereale — dar sînt numite la fel — „chiler" — în toate cele trei sate.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu am întîlnit case fără prispă, în schimb, la Mărăști și Corbasca se mai păstrează arhaismul prispei din pămînt bătut, în cazuri rare (Corbasca, Bereşti) chiar fără stîlpi sau balustradă. Cînd este coroborată cu un plan cu două încăperi ne aflăm cu certitudine în fața unor exemplare datînd din secolul al XIX-lea. Mai frecvent, prispa din pămînt bătut sau cea cu pardoseală de scînduri (Bereşti, Mărăști), construită la fațada principală sau de-a lungul fațadei și pe o latură (dominant la Mărăști, mai rar la Bereşti), primește stîlpi sau stîlpi cu balustradă.

Casele cu foișor (ceardac) sînt rare. Ocupînd, de cele mai multe ori, o poziție centrală, foișorul este acoperit în două sau trei ape, avînd cîte doi stîlpi la fațadă, legați sau nu cu balustradă de lemn. Dacă pe prispă în general se dormea sau se puneau la uscat produsele agricole ori țesăturile (pe „culme"), cerdacul era cel mai adesea un loc pentru destindere, clacă, luat masa.

Dar perspectiva funcțională ne îndeamnă să examinăm valorile decorului, aflat numai accidental sub semnul gratuității. Dacă la cele cîteva exemplare păstrate din secolul XIX decorul elementelor de arhitectură aproape că nu există, situația se datorește poate și unei concentrări către interior a vieții de familie, ca și a vieții sociale; după cum în conceperea artizanală a elevației locuinței țărănești contemporane se întrevăd semnele unei sensibilități noi, de coloratură citadină.

Subliniem de asemenea remarcabila discreție a decorului în lemn al caselor mai vechi, redus cîteodată la timide incizii practicate pe stîlpi, în punctul de joncțiune cu elemente orizontale. Mai recent, sînt schițate volume simple prin cioplire. După 1900, mai ales, decorul se îmbogățește, se specializează, migrează în exterior, contaminînd cu motive incizate sau în relief, colorate sau nu, geometrice ori fitomorfe, gardurile noi de lemn sau de beton (fig. 8,9). Dealtfel, tehnica porților de lemn cu structură elaborată, ca și a stîlpilor incisiv stilizați, trimițînd la interpretarea antropomorfică este, se pare, destul de răspîndită, cu deosebire la Corbasca și Bereşti (fig. 10). Inserarea izomorfismului rozetei și cercului în structura ornamentală a unei porți contemporane de la Bereşti demonstrează încă posibilitatea vehiculării elementelor unui sistem complex de simboluri integrînd omul în cosmosul elementelor[10] (fig. 11).

Dar concepția artizanală de care vorbeam mai înainte se insinuează îndeosebi în dantelăria structurii prispei și foișorului (fig. 12). Balustrade din lemn traforat sau cioplit, contrafișe drepte sau curbate, pseudocapitele la stîlpi, pazii sau frontoane de ceardac ajurate (mai ales la Bereşti și Mărăști), stîlpi „șerpuiți" (Mărăști), cărora li se adaugă uneori (Mărăști) capete de bîrne lăsate în console decorate, alcătuiesc o morfologie adecvată lemnului, care devine uneori încărcată. Decorul în lemn are însă cîteodată o evoluție imprevizibilă: la Corbeasca, o ramă de fereastră este împodobită cu un motiv simetric cu păsări, identificat și la unele piese de mobilier țărănesc din zona Neamțului (fig. 13).

---

[10] În legătură cu acest fenomen, prof. Paul Petrescu notează: „Tradiția împodobirii porților cu rozete solare este vie și astăzi, porți recente, construite între anii 1950—1964 fiind decorate cu aceste semne. Uneori și frontul spre stradă al gardurilor de scîndură este ornamentat cu rozete sculptate" (Paul Petrescu, *op. cit.* p. 33); fig. 5 din aceeași lucrare prezintă un „stîlp de poartă din ținutul Zalăului", interpretare antropomorfă integrînd rozeta.

https://biblioteca-digitala.ro

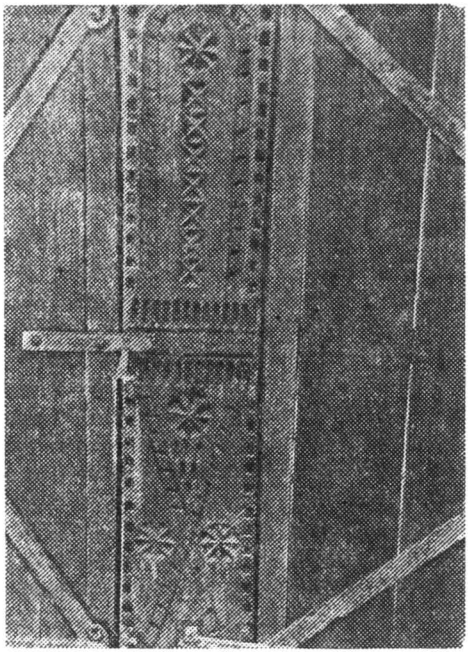

Fig. 8. Stîlp de poartă din Bereşti-Tazlău.

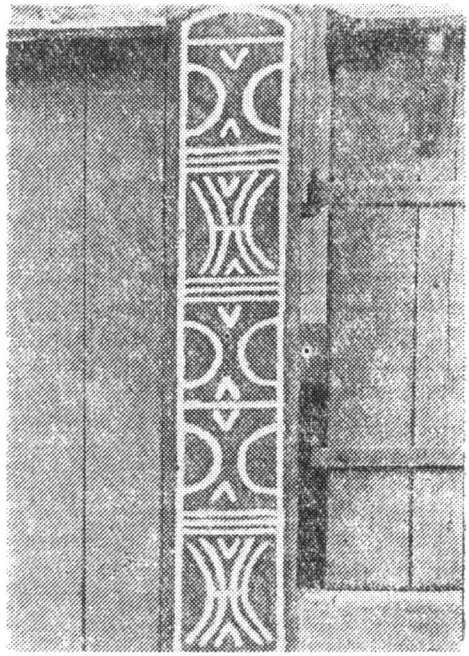

Fig. 9. Stîlp de poartă din Corbasca.

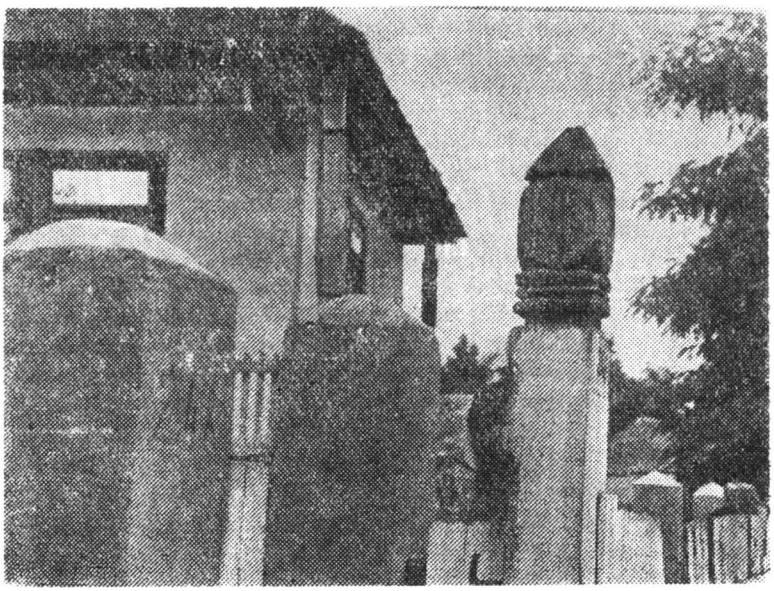

Fig. 10. Stîlp de poartă din Corbasca.

https://biblioteca-digitala.ro

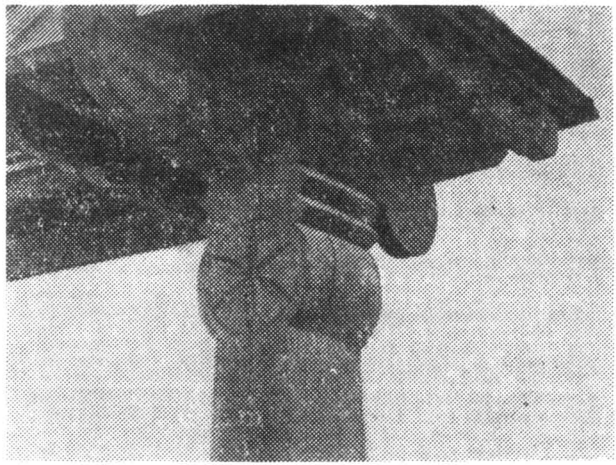

Fig. 11. Poartă de gospodărie din Bereşti-Tazlău. Detaliu.

Pe de altă parte, formele cărora le dă naştere decorul în lemn supravieţuiesc tehnicii ca atare şi astfel asistăm astăzi la fenomenul proliferării arcadelor multilobate, uneori curios festonate — foarte rar în plin cintru — la casele construite în tehnica cofrajelor umplute cu pămînt

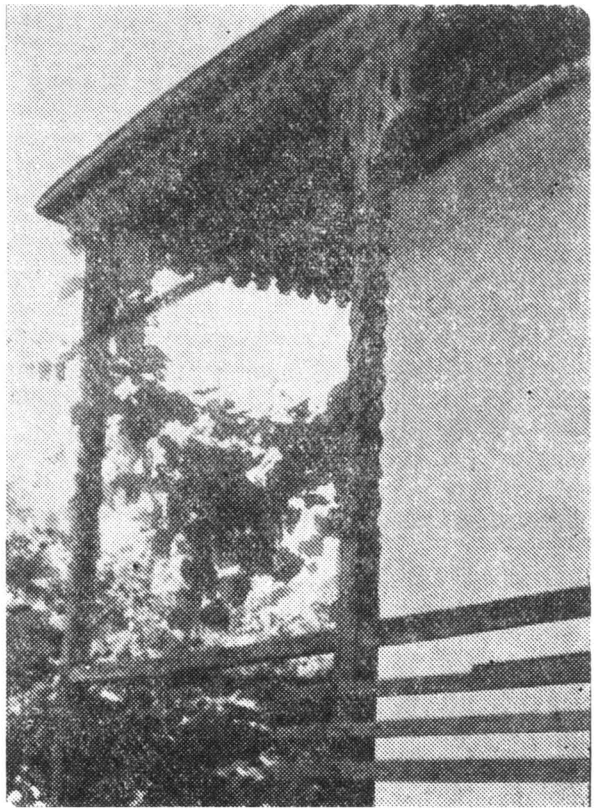

Fig. 12. Prispa unei case din Mărăşti. Detaliu.

https://biblioteca-digitala.ro

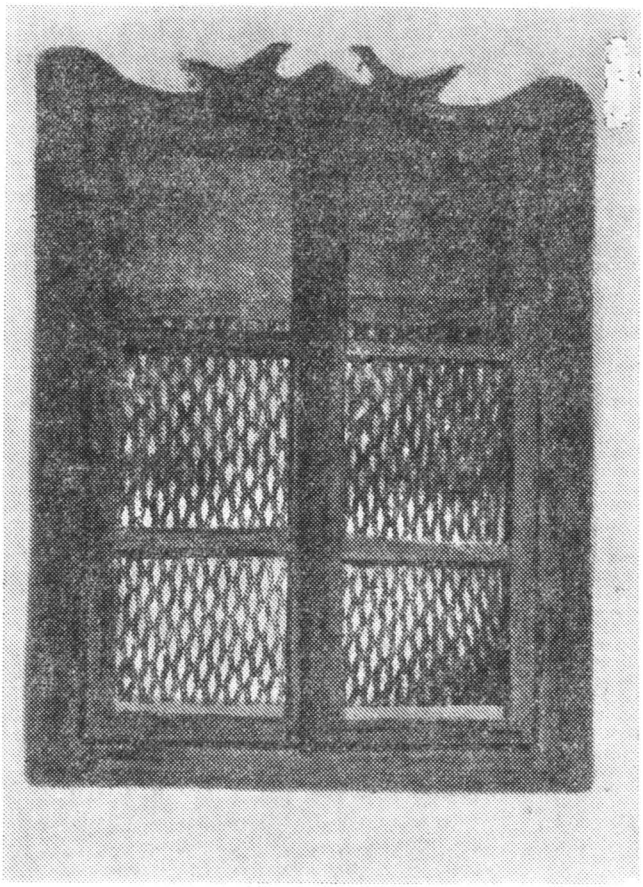

Fig. 13. Fereastra unei case din Corbasca.

bătut. Înclinăm să vedem aici mai degrabă o interpretare ușor stîngace a formelor lemnului (dealtfel prezent ca material în structura casei) decît simptomul influenței unei morfologii proprii arhitecturii culte. Acest ultim proces este, în schimb, vizibil în cazul decorului în tencuială, reluînd la Berești sau Mărăști motivul pilastrului (fig. 14) sau la Corbasca, pe fațada unei case un panotaj cu lesene tipic secolului XIX (fig. 15). Concepția mai nouă a casei ca „obiect frumos" conduce la aplicarea pe fațade a unei complicate compoziții cromatice. Dacă la casele mai vechi zugrăveala subțire, ușor albăstrită, era în primul rînd strat protector, la exemplarele mai noi fațadele sînt tapisate cu zugrăveli colorate, limitate printr-o rețea de brîie și rame de ferestre realizate în tencuială, la rîndu-le colorate în alb, albastru, verde etc. Nuanțele sînt alăturate contrastant, predominînd albastrul, ocrul, verdele. La Mărăști se colorează și lemnăria în roșu (casele mai vechi), verde, albastru, galben (casele noi).

Dacă funcția de reprezentare este transferată uneori exteriorului, formele vieții familiale rămîn concentrate în jurul vetrei, cuptorului și sobei. Așezată în camera de locuit sau în bucătărie, spre mijlocul peretelui,

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 14. Detaliu de fațadă al unei case din Bereşti-Tazlău.

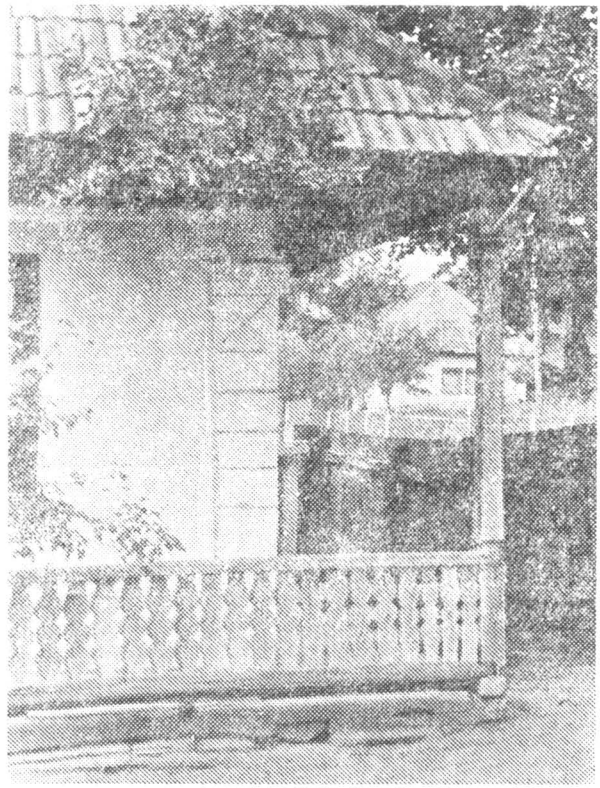

Fig. 15. Casa din Corbasca.

https://biblioteca-digitala.ro

ridicată cca 50 cm de la pămînt, vatra era şi este încă construită din cărămidă ca şi cuptorul, plasat mai ales în bucătărie, iar uneori (Mărăşti) şi în „chiler".

Sobele — cele mai vechi cu plită şi cuptor de bucătărie, cele mai noi de teracotă — apar în camera de locuit dar cîteodată (Mărăşti) se întîlnesc şi în camera „curată" sau în bucătărie. În trecut focul se aprindea cu paie sau iască şi era întreţinut prin învelire în jar. Cîteva unelte folosite la vatră primesc denumiri locale: „traglă", „corciovă", „cleşte de foc", „covată", „cofă".

Vatra atrage firesc după sine inventarul mobil şi fix legat de ciclul activităţilor zilnice. Ce se găsea într-o casă ţărănească la 1900 aflăm iarăşi din foarte utilele monografii săteşti citate mai înainte: „Mobilierul casei, în general, este compus din paturi de lemn, aşternute cu mindire de paie, cu ţoale şi lăvicere şi pe deasupra saltele de lînă, apoi o masă şi scaune de lemn, cumpărate de la stoleri. Aşternuturile se lucrează de gospodinele din comună. Afară de lăvicere şi ţoale se mai păstrează în zestre, deasupra lăzii de Braşov, pernele de pene de pus la cap şi oghialurile sau plapomele pentru învălit. Ele se ţin curat"[11]. Probabil că dispunerea paturilor era aceea care se întîlneşte şi astăzi încă în multe case — fie un singur pat alipit peretelui din spate, fie două paturi paralele. În trecut, membrii familiei dormeau pe pat, laviţă, mai rar pe vatră, cuptor sau pe jos (Mărăşti), toţi în aceeaşi încăpere şi anume în camera dinainte; alteori (Mărăşti), se dormea şi în cealaltă odaie, sau de asemenea în bucătăria de vară, pe prispă sau foişor, în şură. Copiii mici dormeau fie pe pat (sau laviţă), împreună cu părinţii, fie în leagăn. În medie existau în locuinţă cîte 2 paturi (Bereşti, Mărăşti) sau 3 paturi (Corbasca). La casele noi, multiplicarea odăilor favorizează izolarea, astfel că din nou întîlnim frecvent camere cu un pat. Informaţiile culese certifică prezenţa — în trecut şi astăzi — a mai tuturor celorlalte piese de mobilier, alcătuind îndeobşte inventarul locuinţei ţărăneşti: masa cu sertare, masa rotundă, scaunele mici (rotunde sau dreptunghiulare), scaune cu spătar din scîndură joase (Corbasca) şi înalte (Mărăşti), sau cu spătar din zăbrele, drept (Corbasca) ori curbat (Mărăşti), poliţe, dulapuri în perete, deschise (Mărăşti) sau închise (Bereşti), dulapuri de colţ — „chiortare" — (Bereşti) etc. Piesele reprezentative erau fie aglomerate în jurul patului (Mărăşti, Corbasca), fie dispersate în întreaga încăpere (Mărăşti, Bereşti). Dintre acestea amintim lada de zestre, denumită local „sipet", uneori pictată (Mărăşti, Corbasca), aşezată în trecut pe pat, astăzi pe jos, patul împodobit cu perne, patul acoperit cu ţesături de lînă, piesele textile de la „culme" sau păretarele. Mai rar am întîlnit piese de ceramică. Tablouri brodate (Mărăşti) sau — mai ales — litografii şi fotografii, întregesc inventarul decorativ al interiorului.

Din informaţiile primite putem data asimilarea principalelor elemente de confort modern în ultimii 15—20 de ani: lumina electrică înlocuind lămpile de petrol sau opaiţele, radioul, televizorul (după 1970), aragazul, frigiderul (după 1970). Între 1915—1925 apărea, în cele 3 sate, maşina de cusut.

---

[11] Gh. Cîrlănescu, *op. cit.*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

La nivelul mobilierului sau finisajelor de interior, totuși, moda orășenească — conform datelor culese pe teren — pătrunde recent. Pe jos, pămîntul lipit este înlocuit cu scîndura de brad, fag, tei. Mobila de oraș și zugrăvitul cu modele, înlocuind vechiul glet albăstrit, apar după 1960; se folosesc îndeosebi culorile: galben, verzui, albăstrui, roz, zugrăveala cu bronz și „aur".

Cu prezentarea acestor date ancheta noastră se încheie. Unele dintre concluziile ei s-ar putea generaliza la scara unei zone mai extinse, dacă nu chiar a unei provincii istorice. Deocamdată, sondajul nostru exemplifică, credem, în primul rînd, unitatea și perenitatea formelor și structurilor arhitecturii sătești în cîteva puncte proxime și totuși dispersate în geografia unui județ; înfățișînd inventarul analitic al faptelor nu am dorit decît să ne menținem în perimetrul de interpretare al unei statistici aplicate acelor activități prin care omul se exprimă în raport cu mediul său.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

AL VII-LEA COLOCVIU NAȚIONAL DE FOLCLOR

MIRA MEITERT

Între 12—14 octombrie 1979 a avut loc la Timișoara, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România, a Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Timiș și a Universității din Timișoara, cel de-al VII-lea Colocviu național de folclor.

Manifestare bienală prestigioasă, organizată de Cercul științific de folclor al Facultății de filologie, colocviul s-a desfășurat în cadrul celei de-a III-a ediții a Festivalului național „Cîntarea României".

Tema abordată — „Folclorul în cercetarea științifică interdisciplinară" — a suscitat un viu interes în rîndul specialiștilor din diferite domenii: etnologi, folcloriști, antropologi, lingviști, psihologi, muzicologi, muzeografi, cadre didactice din învățămîntul mediu și universitar, activiști culturali, studenți etc.

În ședința inaugurală, în cuvîntul lor, rectorul Universității din Timișoara, prof. dr. Constantin Popa, președintele Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Timiș, Dumitru Preda, decanul Facultății de filologie a Universității din Timișoara, prof. dr. Vasile Șerban și președintele Cercului științific de folclor, prof. dr. Eugen Todoran, din partea gazdelor și prof. dr. doc. Mihai Pop, președintele Societății internaționale de etnologie și folclor, din partea invitaților, au subliniat scopul și țelurile colocviului în lumina sarcinilor actuale majore ale cercetării științifice din țara noastră.

Lucrările colocviului au fost modelate de interesantele puncte de vedere teoretice și metodologice axate pe cerințele stringente ale cercetării interdisciplinare a culturii populare tradiționale și actuale, puse în discuție de referatele lui Mihai Pop („Cercetarea interdisciplinară în grup și individuală"), Romulus Vulcănescu („Aspecte ale cercetării interdisciplinare a folclorului românesc"), Vasile Crețu („Un posibil traiect metodologic în cercetarea culturii folclorice"), Emilia Comișel („Metoda de cercetare a culturii populare inițiată și experimentată de Constantin Brăiloiu").

Comunicările prezentate de Viorel I. Boldureanu și Ioan I. Popa („Abordarea folclorului din perspectiva teoriei sintetice a semnificației"), Radu Răutu („Actul mantic ca act de comunicare"), Paul P. Drogeanu („Sărbătorescul — analiză prospectivă a structurii și funcțiilor unui concept posibil"), Pia Teodorescu-Brînzeu („Teatrul popular medieval din perspectiva semioticii") au relevat rezultatele fructuoase obținute prin utilizarea judicioasă a tehnicilor și metodelor de investigare proprii semioticii în cadrul etnologiei.

Colaborarea rodnică dintre etnologie și istoria și critica literară a fost ilustrată în mod convingător de Eugen Todoran („Premise pentru o etnologie literară"), Ion Chiș-Ster („Elemente de folclor în literatura română veche. Probleme de metodă"), Andrei Ujică („Heraldică și etimologie"), Smaranda Vultur („Numele și actul numirii în *Cartea milionarului*"), Ioan I. Popa („Elanul insulei — implicații etnologice"), Stela Mirel („Arhetipuri epice în proza românească modernă"), Ion Neață („Temeiuri folclorice în poezia lui Marin Sorescu").

Unele aspecte privind studierea și sub incidență lingvistică a fenomenelor etnologice au fost dezbătute de Silviu Angelescu („Schiță a unei posibile direcții de cercetare a structurilor lingvistice în deschidere etnologică"), Mihai Deleanu („Implicații etimologice în abordarea filologică a folclorului").

O aplicare a mijloacelor și posibilităților oferite de psihanaliză în domeniul etnologiei a fost întreprinsă de Petru Ursache („Abordarea psihanalitică a folclorului").

De un larg interes s-au bucurat și cercetările de etnomuzicologie (Ion Florea, „Aspecte compoziționale ale melodiei populare românești"; Victor Andrei, „Accente interdisciplinare în activitatea folcloristului Corneliu Mereș"; Rodica Giurgiu, „Colecția inedită de cîntece poporane adunate de Romul Popa") și de folclor muncitoresc (Ilie Birău, „Începuturile folclorului muncitoresc în Banat").

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 129—137, București, 1980

https://biblioteca-digitala.ro

Tendinţele actuale de evoluţie a arhitecturii populare au fost analizate sugestiv de Maria Marinescu („Unele elemente de kitsch în cultura populară chioreană").

Dezbaterea cu tema „Valorificarea scenică a folclorului din perspectiva axiologică. Colaborarea necesară dintre folclorist şi instructor", care a urmat după vizionarea spectacolului folcloric „Pe roua nescuturată", susţinut de orchestra populară şi ansamblul de obiceiuri „Padeşul", a comunei Făget, ambele laureate ale Festivalului naţional „Cîntarea României", a constituit o concretizare reală a concluziilor de ordin teoretic şi metodologic ale colocviului.

COLOCVIUL ROMÂNO-AMERICAN PRIVIND UNELE CERCETĂRI ÎN ŞTIINŢELE SOCIALE DIN ROMÂNIA

PAUL SIMIONESCU

Din iniţiativa *Universităţii Massachusetts — Amherst*, între 15—21 ianuarie 1979 s-a desfăşurat *Colocviul româno-american* privind cercetări şi orientări ştiinţifice contemporane (în ţara noastră şi în unele centre universitare americane) vizînd, cu precădere, domeniul preocupărilor de sociologie şi etnologie. Participanţii la acest colocviu ştiinţific, profesori, cercetători — români şi americani — au avut prilejul unui deschis şi generos schimb de opinii, adevărat şi fructuos dialog menit să descifreze sensuri şi semnificaţii ale unor investigaţii efectuate, sau în curs de efectuare, în limitele cîmpului ideativ propus de însăşi tematica orientativă a discuţiilor.

Trebuie menţionat dintr-un început faptul că cea mai bună parte a comunicărilor colegilor americani au fost prezentate de cercetători şi profesori beneficiari ai unui îndelungat stagiu de lucru în teren — în diferite zone ale ţării noastre. Mulţi dintre ei cunoscînd apreciabil de bine limba română, familiarizaţi cu bibliografia curentă românească marginală temelor propuse investigaţiei, au adus cu acest prilej — al discuţiilor şi analizelor întreprinse — reale şi originale contribuţii ştiinţifice.

Profesorul John Cole (de la Universitatea Massachusetts — Amherst), binecunoscut cercurilor ştiinţifice româneşti de specialitate, a fost cel care a avut în bună parte nu numai meritele iniţiativei acestei întîlniri şi schimb de experienţă, dar şi meritul de a fi imprimat desfăşurării colocviului acea generoasă şi stenică dispoziţie prin care confruntarea opiniilor, a ideilor, garanta succesul deplin al lucrărilor.

Tematica colocviului, deosebit de expresivă prin conţinutul ei — confirma interesul subliniat pentru referirile cercetărilor româneşti în cîmpul ştiinţelor sociale, pe de o parte; iar pe de altă parte exprima intenţia confruntării diferitelor rezultate ale cercetărilor colegilor americani din perspective polisemice de înţelegere şi abordare.

Colectivul de profesori şi cercetători români participanţi la acest colocviu ştiinţific a prezentat comunicări în spiritul şi limitele programului stabilit iniţial, precum şi al interesului pe care îl reclama confruntarea concluziilor detaşate din investigaţiile colegilor americani.

Dintre comunicările prezentate cu acest prilej am remarca selectiv — pentru a avea mai mult o imagine orientativă a confruntărilor ştiinţifice ce au avut loc — intervenţiile: prof. John Cole, *Some Comments on the Significance of Romanian Studies for Anglophone Anthropology*; prof. Ion Totu, *The Main Connections of Scientific Researches in Social Sciences;* prof. Mihai Pop, *Opportunities for Anthropological Research in Romania*; prof. Radu Florescu, *The Role of the Militaries in Romania's Foreign and Domestic Policy (with added notations on research in military history);* prof. Ion Iordăchel, *The Sense of Sociological Researches in Contemporary Romania*; prof. Zdenek Salzmann, *Peasant Autobiographies as a Source of Data on Sociocultural Change* (Referiri pe marginea cercetărilor de antropologie desfăşurate în satele cu populaţie cehă din Banat); Charles Carlton şi I. Florea, *Personalities of Romanian History in Literatury Folklore;* Sam Beck, *Private Mountain Peasants and a Socialist Mode of Production;* David Kideckel, *Doing Anthropology in Romania; Political, Practical and Ethical Aspects;* Paul Simionescu, *Social-Economical and Cultural Aspects of the Urbanization process in Romania*; William Lockwood, *The Croats of Romania: Cultural, Political and Economic Integration of a Minority Group in a Socialist State;* Steven Randall, *Peasant, Production and Socialist Transformation in the Context of the World System*; Mitchell Ratner, *Coming of Age in Romania: the Process of School and Occupation Selection in Cluj County;* Marilyn McArthur, *Socialist Transformation of Saxon Folk Symbols;* Katherine Verdery, *Internal Colonialism in Austria-Hungary;*

https://biblioteca-digitala.ro

Tiberiu Graur, *20th Century Transformations in Romanian Ritual Structure and Participation;* Regina Coussens, *Traditional Expressive Activities in Modern Romania.*

Paralel seriei de comunicări prezentate şi, implicit, a intervenţiilor marginale lor, s-au organizat — pe parcursul duratei colocviului — mese rotunde de discuţii referitoare la unele aspecte mai mult sau mai puţin particulare, specifice datelor, fenomenelor şi realităţilor sociale contemporane româneşti, precum şi orientărilor ştiinţifice abordate în înţelegerea acestora.

În dorinţa expresă a continuării cercetărilor şi cunoaşterii îndeaproape a realităţilor româneşti contemporane în Statele Unite, delegaţia română a oferit în dar Centrului de Antropologie al Universităţii Massachusetts-Amherst un set din principalele lucrări publicate relativ recent, cu deosebire din domeniul ştiinţelor politice, economice, sociologice, etnologice.

Colocviul româno-american privind aspecte, preocupări, orientări ale cercetării ştiinţifice (americane şi româneşti), referitoare îndeosebi la realităţile României contemporane, a prilejuit un excelent schimb de experienţă, un fructuos dialog şi un prim pas pentru discuţii şi confruntări viitoare.

Experienţa îndelungată şi directă a unor profesori şi cercetători americani de la Universitatea din Massachusetts în cîmpul realităţilor sociale româneşti contemporane ne îndreptăţeşte să apreciem gradul de obiectivitate ştiinţifică la care s-au ridicat, în cea mai mare parte, concluziile investigaţiilor întreprinse de-a lungul anilor.

Rodul acestor cercetări efectuate, precum şi rodul convorbirilor desfăşurate în cadrul colocviului, urmează să fie concretizat prin editarea — pe care şi-a propus-o centrul universitar de cercetări americane — a mai multor volume concentrate în jurul unor teme selectate cu deosebire din sfera preocupărilor de sociologie şi etnologie.

Colocviul româno-american desfăşurat sub genericul *Social Science Research in Romania* a constituit de bună seamă nu numai o nouă treaptă în suita colaborărilor ştiinţifice, devenite astăzi, într-un anume sens, tradiţionale; prin natura generoasă, deschisă a preocupărilor impuse atenţiei, colocviul a exprimat totodată, indirect, necesitatea adîncirii în continuare a acestui schimb de idei şi opinii, în fond singură cale firească de temeinic şi real progres ştiinţific.

CEA DE-A 25-A CONFERINŢĂ I.F.M.C. (Oslo, 20 iulie — 4 august, 1979)

GHIZELA SULIŢEANU

„International Folk Music Council" poate fi considerat, pînă în prezent, forul cel mai înalt al întîlnirilor internaţionale preocupate de studierea muzicii populare. Aceasta şi-o datorează nu numai participării specialiştilor de prestigiu, dar mai ales tematicii reuniunilor sale, izvorîtă din necesităţile stringente ale etnomuzicologiei — şi în parte ale coreologiei populare —, cît şi ale altor discipline preocupate de obiectul acesteia, ca de pildă: pedagogia, antropologia şi sociologia muzicii.

Comunicările celei de-a 25-a conferinţe I.F.M.C. au fost încadrate în cinci teme principale: *I. Cooperarea dintre cercetătorii locali şi cei din străinătate şi implicit problemele metodologice şi etice incluse; II. Factori sociali, estetici şi fiziologici în tehnica vocală, probleme de tipologie şi terminologie; III. Valoarea studiului intensiv al muzicienilor populari individuali. Referire la autobiografii; IV. Cercetare în etnocoreologie;* şi *V. Metodologie, analiză şi descriere în studierea muzicii populare.* De asemenea, în cadrul a trei mese rotunde (A.B.C.), au fost duse discuţii privind: *A) Aspecte neprevăzute în studierea muzicii populare; B) Muzica populară în educaţie: experienţă recentă; C) Obiective ale studierii muzicii populare în 1980.*

Lucrările s-au desfăşurat astfel pe secţiile respective la Universitatea Blindern, cu participarea a 137 de specialişti din diferite ţări (Anglia, Austria, Belgia, R. P. Bulgaria, Canada, R. S. Cehoslovacă, Chile, Danemarca, Elveţia, Finlanda, Franţa, Havai, Israel, Italia, Jamaica, Japonia, R.S.F. Jugoslavia, Nigeria, Norvegia, Olanda, Pakistan, R. P. Polonă, R.D.G., R.F.G., R. S. România, Spania, Sudan, Suedia, R. P. Ungaria, U.R.S.S., S.U.A. şi altele). În cadrul celor cinci teme au fost înscrise în program 42 de comunicări. De asemeni, alţi 25 de specialişti au prezentat diferite probleme, în cadrul celor trei mese rotunde, şi la alte manifestări adiacente, ca de pildă: prezentări de filme de specialitate ce au avut loc seara la Panorama Hotel (aparţinînd complexului universităţii Blindern), sau la şedinţele de aplicare privind:

https://biblioteca-digitala.ro

dansul norvegian, anumite practici de tehnică vocală şi instrumentală, ţinute în sala de audiţii a radio-televiziunii norvegiene din Oslo.

Dintre principalele comunicări prezentate menţionăm pentru *tema I.: Introducere şi schiţarea temei* (dr. Olive Levin, Kingston); *Cooperarea ca proces de învăţare. Experienţa din India* (prof. Dr. Joseph Kuckertz, Köln); *Colaborarea de lucru la teren cu cercetătorii indigeni din Asia de Sud* (prof. Dr. Nazir A. Jairazbhoy, Los Angeles); *Lucrul intensiv în Scoţia cu muzicienii individuali*, (prof. Peter Cooke, Edinbourg); *Etnomuzicologul „nativ". Unele consideraţii metodologice* (Salwa El-Shawan, New-York). Comunicările au evidenţiat necesitatea colaborării cercetătorilor străini cu cercetătorii ţării respective, nu numai ca o atitudine de ordin etic, dar şi ştiinţific. De fiecare dată cercetătorul local poate contribui la o mai bună cunoaştere a materialului folcloric urmărit. Discuţiile au demonstrat că aceasta este o problemă etică şi ştiinţifică la fel de valabilă şi pentru cercetările de acest fel realizate în ţările europene şi nu numai în alte părţi, ca de pildă cele din Asia sau Africa.

Dintre comunicările prezentate la *tema a II-a*, menţionăm: *Discrepanţe tonale între voce şi instrumente ca înţelegere a realizărilor japoneze* (prof. Yoshihiko Tokumaru, Tokio); *Andean Highland. Cîntece rituale la tîrgul de vite din Tarapaca* (Maria Grebe-Vicuna, Belfast); *Trăsături populare în cîntecul budist din Corea* (dr. Hahn Man Young, Seul); *Faciori estetici în stilurile vocale rurale din Bosnia şi Herţegovina* (dr. Ankika Petrovici, Sarajevo); *Strigăturile pastorale europene, o abordare internaţională a unei probleme istorice* (prof. dr. Paul Helmer, Montreal).

La *tema a III-a* menţionăm dintre comunicări: *Către o tipologie a instrumentiştilor populari* (dr. Erich Stockmann, Berlin); *Concepţia muzicală a cîntăreţilor populari polonezi* (Piotr Dahlig, Varşovia); *Structura metodologică a fişei personale cu caracter autobiografic şi valoarea ei în studierea folclorului muzical românesc contemporan* (dr. Ghizela Suliţeanu, Bucureşti); *Isac Gilbert cîntăreţ popular?* (Jane Lazare, New York). Discuţiile din cadrul acestei secţii au relevat, printre altele, necesitatea cunoaşterii cît mai depline a practicantului de folclor, ca şi definirea folclorului faţă de muzica populară.

Tema a IV-a a cuprins sesiunea specială a etnocoreologilor aflaţi sub conducerea prof. Vera Proca Ciortea (Bucureşti). În cadrul acesteia au fost dezbătute comunicări ca de pildă: *Despre analiza librafiilor funcţionale în dansul popular: o metodă în studiul comparativ de ritm şi stil* (Jan Petter Bloom, Oslo); *Ritmul şi stilul dansului. Unele exemplificări ale valsului* (Bruce Taylor, Mehlenpris).

Interesul deosebit prezentat de *tema a V-a* s-a materializat, ca şi la tema a III-a, printr-un mare număr de comunicări, dintre care menţionăm: *O nouă abordare la studiul sistematic al sunetelor instrumentelor populare* (prof. Fr. Liebermann, Washington); *Despre cercetările inter- şi intradisciplinare în etnomuzicologie* (dr. Ghizela Suliţeanu, Bucureşti); *Modele muzicale în ritualurile asiatice* (prof. Dr. Edith Gerson-Kiwi, Ierusalim); *Probleme în cercetarea artelor, terminologie şi text* (Kenji Hirano, Satako Kubota şi Kimiko Ohtani, Osaka); *Însemnătatea analizei pentru studiile comparative ale genurilor populare* (Olga Hrabalova, Praga).

În cadrul şedinţelor de masă rotundă, temele A şi C s-au dovedit în strînsă legătură şi la un acelaşi nivel combativ, poate pentru că ambele materiale supuse discuţiei au aparţinut aceluiaşi referent, prof. Kenneth A. Gourlay, Nigeria. Astfel, atît comunicarea *O analiză critică a programului de la Oslo şi implicaţiile sale pentru viitor* (A), cît şi *Pete albe în harta cunoaşterii* (C) au suscitat discuţii vii, dovedite, în ultimă instanţă, a fi produse de confruntarea dintre cele trei şcoli etnomuzicologice contemporane: cea predominată de antropologia muzicii, cea directivată de sociologie şi filozofia muzicii şi cea etnomuzicologică propriu-zisă. Firesc, ultima s-a relevat — în urma discuţiilor şi contrar părerii referentului — ca fiind cea mai corespunzătoare cale disciplinară în care îşi poate găsi rezolvarea, cu implicaţiile interdisciplinare corespunzătoare, oricare aspect al fenomenului folcloric muzical urmărit.

O seamă de alte acţiuni ca: 1) prezentarea mai multor filme de specialitate, ca de pildă: *Cîntarea Qatsivaag: tehnica vocală a Inuiţilor în Estul şi Centrul Canadei* (dr. Ramon Peliuski, Quebec); *Dansuri rituale şi cîntece străvechi din Bellona, insulele Salomon* (prof. Jane Mink Rosen, Bagsvaerd, Danemarca); *Muzica Aré aré, un inventar explicativ a opt tipuri de muzică tradiţională a poporului Aré aré din Malaita, insulele Salomon* (prof. dr. Hugo Zemp, Paris), *Cîntece din Sarajevo* (Ankika Petrovici, Sarajevo); 2) şedinţele demonstrative de lucru ţinute la radio-televiziunea din Oslo, ca: *Structura dansurilor regionale norvegiene*, (Egil Bakka, Jan Petter Bloom şi Rolf Karberg, Oslo), *Tehnica vocală a tonului „despicat" în stilul din Mongolia şi Tuvin în Siberia* (Tran Quang Hai, Paris); *Cîntarea la Kayagun în Corea* (Char Suk Lee, Seul) etc., la care s-au adăugat 3) diferitele spectacole folclorice, vizitarea unor muzee (muzeele etnografice în aer liber din Oslo şi Valdres, „Kon-Tiki şi Ra", „Muzeul corăbiilor vikinge", apoi parcul de sculptură „Vigeland" etc., ca şi excursia întreprinsă în ultima zi în minunatul ţinut Valdres, au completat — printre altele — cu deosebit succes excelenta desfăşurare a acestui congres, ale cărui întîlniri bienale s-au dovedit — în cei treizeci de ani de existenţă — din

https://biblioteca-digitala.ro

ce în ce mai valoroase. Aceasta nu numai prin directivarea studierii muzicii şi dansurilor populare pe baze ştiinţifice contemporane, dar totodată şi prin structura sa internaţională de strînsă colaborare şi confruntare de opinii între cercetătorii din cît mai multe colţuri ale lumii.

UN IMPORTANT MOMENT DIN ISTORIA DISCIPLINELOR ETNOLOGICE

ADRIAN FOCHI

A scrie astăzi despre „Internationale Volkskundliche Bibliographie" [International Folklore and Folklive Bibliography, Bibliographie Internationale des Arts et Traditions Populaires] poate să pară, pentru unii, dacă nu chiar inutil, măcar fastidios. O facem totuşi, cu deplina convingere că răspundem astfel unei necesităţi interne a disciplinelor noastre, deoarece în viaţa acestei venerabile publicaţii a intervenit, în vremea din urmă, o importantă schimbare, ce nu se poate să nu aibă influenţe asupra ei.

Este vorba de trecerea publicaţiei din mîinile vechiului său redactor, prof. dr. Robert Wildhaber din Basel, în mîinile tinere şi viguroase ale prof. Rolf W. Brednich din Freiburg (R. F. Germania). R. Wilhaber s-a retras de la redactarea acestei opere, după ce în 1972 a fost sărbătorit de mulţii săi prieteni din toată lumea (75 de colaboratori din 25 de ţări), printr-un compact şi elegant volum omagial, la împlinirea vîrstei de 70 de ani. Între timp, pentru asigurarea continuităţii în muncă şi a sistemului de conlucrare la scara continentului nostru, şi-a ales cu grijă un continuator, cu care împreună a redactat volumul de bibliografie apărut în 1977, pentru anii 1973 - 1974. Volumul din 1979, pentru anii 1975 - 1976 îi aparţine, de data aceasta, numai urmaşului său, lui R. W. Brednich. E un volum de 727 de pagini, cuprinzînd 8637 de titluri şi toate instrumentele necesare pentru utilizarea cît mai practică şi cît mai comodă a unei asemenea lucrări colective (lista colaboratorilor străini, lista publicaţiilor periodice sau seriale, indice de persoane, indice tematic), continuînd aşadar tradiţia bună lăsată de înaintaş.

E cazul să arătăm că prof. R. Wildhaber a preluat această sarcină de la Paul Geiger în anul 1948 şi a dus-o timp de circa 30 de ani, deci şi-a închinat întreaga viaţă editării acestei bibliografii, de fapt militînd cu perseverenţă pentru o cît mai strînsă informare, documentare şi colaborare între toţi specialiştii din Europa, dar şi din celelalte părţi ale lumii. România a participat şi ea la această operă comună, la început prin colaborarea regretatului Ion Muşlea de la Cluj, de la care am preluat-o apoi noi, asigurînd prezenţa materialului românesc în această publicaţie timp de un sfert de secol, ceea ce iarăşi, fără a ne atribui merite speciale, spune totuşi ceva.

Cei care au avut ocazia sau interesul să consulte această importantă publicaţie ştiu că fără utilizarea ei nu se poate face nici un pas pozitiv în direcţia progresului ştiinţific, în disciplinele etnologice. Mulţi sînt cei care ştiu că nenumărate lucrări s-au născut din simpla consultare a bibliografiei, care oricînd poate sugera idei şi direcţii de cercetare; multe alte lucrări nu s-au mai întocmit, pentru a nu dubla un efort depus de altcineva în altă parte; multe altele au stîrnit importante şi sănătoase discuţii de completare sau de îndreptare. Oglindind întregul spectru de preocupări din domeniul etnografiei şi folcloristicii şi prezentînd problematica disciplinelor într-un mod sistematic şi organizat, fiecare cercetător s-a regăsit pe sine, şi s-a întîlnit cu toţi ceilalţi colegi ai săi, la o fertilă şi totdeauna necesară masă de lucru. Şi toate acestea deoarece prof. dr. Robert Wildhaber s-a străduit, cu o tenacitate de benedictin şi cu un foarte fin simţ al echităţii şi echilibrului să ţină strîns în jurul publicaţiei un colectiv devotat acestei munci (menţionăm ca această colaborare s-a făcut pe bază de voluntariat şi fără a fi retribuită, la nici un nivel), să asigure – în măsura posibilităţilor – participarea generală a tuturor ţărilor şi popoarelor, să confere lucrării o ţinută academică din cele mai alese. Pentru toate acestea, acum cînd ne luăm rămas bun de la acest mare şi generos lucrător, trebuie să-i exprimăm toată recunoştinţa noastră sinceră şi neprecupeţită. De-a lungul anilor, atît de mulţi, s-a întîmplat să nu fim totdeauna de acord, am şi scris despre dezacordurile ce interveneau uneori; dar nu aceasta contează. Acum, cînd privim raftul de bibliotecă cu cele 14 volume redactate de R. Wildhaber, ne dăm seama de ceea ce a însemnat şi înseamnă pentru noi toţi strădania lui tăcută şi modestă; înţelegem că el şi-a sacrificat timpul lui, pentru ca noi să cîştigăm timpul nostru. Îi spunem acest lucru lui, pentru ca urmaşul său să înveţe cum să-i ducă mai departe opera, meritîndu-şi şi el, de la noua generaţie de cercetători, aceeaşi gratitudine.

https://biblioteca-digitala.ro

Noul redactor al publicaţiei intervine cu un spirit inovator, revoluţionar am zice. El nu se mai simte solidar cu vechea sistematică a lui R. Wildhaber, care nici aceea nu era staţionară, ci putea, de la volum la volum, să reflecte ceea ce se petrecea nou şi fertil în cuprinsul disciplinelor. Astfel, R. W. Brednich a purtat discuţii directe cu responsabilii Asociaţiei internaţionale de etnologie şi folclor şi o largă corespondenţă cu toţi colaboratorii săi, pentru resistematizarea grupei I a clasificării (e vorba de grupa tehnică a generalităţilor), dar şi a grupei a XVIII-a A (referitoare la etnomuzicologie). De asemenea, promite, în prefaţa sa, să ţină un contact cît mai strîns cu toţi factorii de răspundere pentru îmbunătăţirea în continuare a sistematicii sale, pe măsura necesităţilor şi ivirii unor noi probleme. Luăm act cu plăcere de caracterul deschis pe care R. W. Brednich ţine să-l imprime lucrării sale, îi urăm tot succesul şi îl asigurăm, şi în continuare, că ne vom strădui să rămînem credincioşi acestei îndatoriri, aşa cum i-am fost şi pe vremea lui R. Wildhaber. În încheiere, îi dorim să recolteze aceleaşi satisfacţii profesionale pe care le-a binemeritat înaintaşul său.

O INTERESANTĂ EXPOZIŢIE DESCHISĂ LA MUZEUL BANATULUI

ROSWITH CAPESIUS

În incinta Bastionului Cetăţii din Timişoara s-a deschis, la începutul lunii noiembrie 1979, expoziţia: „Cercetarea, tezaurizarea şi valorificarea creaţiei populare", sub egida Consiliului culturii şi educaţiei socialiste şi a Comitetului de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Timiş; organizată fiind de către Muzeul Banatului-Timişoara, expoziţia a fost dedicată celui de al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român.

Conform tematicii propuse, exponatele ilustrează, într-o succesiune cronologică, activitatea ştiinţifică desfăşurată în cele trei mari domenii enunţate în titlul expoziţiei, cercetarea, tezaurizarea şi valorificarea constituind diferite laturi ale aceluiaşi amplu proces de cunoaştere şi popularizare a culturii populare. Printr-o etalare sugestivă a documentaţiei se obţine o imagine amplă atît a eforturilor depuse, precum mai ales a realizărilor înregistrate în ultimul secol în cadrul muzeelor şi al secţiilor de etnografie şi artă populară din institutele de cercetare. Astfel, selecţia pieselor şi a ilustraţiei prezentate demonstrează în mare măsură capacitatea organizatorilor de a cuprinde aspectele semnificative şi de a le înfăţişa unui public larg, folosind uneori exponate de o deosebită atractivitate, cum sînt de exemplu: fonograful cu care a lucrat Béla Bartók în Banat, aparatul de fotografiat a lui Tzigara Samurcaş, cu primele fotografii din anii 1905—1906, precum şi cele realizate de Romulus Vuia.

În prima sală, dedicată cercetării, sînt expuse cu precădere instrumentele de lucru: chestionare — începînd cu cele elaborate de R. Vuia, I. Miloaia şi N. Ursu cu referiri la Banat şi încheind cu seturile de chestionare ale Atlasului etnografic al României. Hărţile din „Buletinul Dobrogea" al A.E.R.-ului ilustrează o altă etapă, şi anume cea de transpunere a informaţiilor pe hartă, aducînd în faţa publicului larg lucrarea de mare importanţă naţională şi internaţională, care se elaborează de către Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice în colaborare cu muzeele din ţară.

În expoziţie figurează de asemenea cele mai bune lucrări de atestare a participanţilor la cursurile de reciclare ale muzeografilor, iar studenţilor de la Facultatea de construcţii li s-a acordat un spaţiu pentru expunerea releveelor de arhitectură populară, lucrate în cadrul practicii.

Sub titlul general de „tezaurizare", organizatorii prezintă aspecte din expoziţiile cele mai apreciate, exemple de cataloage ştiinţifice, precum şi fişe de obiect elaborate de la începutul secolului şi pînă astăzi. Sînt prezente şi imagini din diferitele expoziţii ale Festivalului „Cîntarea României".

În sala dedicată valorificării sînt cuprinse dioarame privind prezentarea ceramicii din antichitate pînă astăzi — tipurile cuptoarelor, tipologia roţii olarului din întreaga lume — precum şi un model ipotetic de reprezentare a problematicii ceramicii. Atît dioramele, cît mai ales imaginile despre muzeele în aer liber din România, măresc aspectul atractiv al acestei expoziţii documentare. În dorinţa de a fi cît mai variat şi convingător prin material vizual, au fost expuse fişe, pliante, două panouri cu douăzeci de expoziţii de peste hotare, precum şi un rînd de panouri în care sînt etalate aproape toate publicaţiile de profil etnografic — anuare, volume

https://biblioteca-digitala.ro

editate de către Comitetele de cultură judeţene, reviste, caiete de artă populară, precum şi albume sau lucrări fundamentale ale unor edituri de prestigiu ca Editura Academiei, Editura Meridiane, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Editura Dacia, Editura Kriterion etc.

Considerăm că meritul acestei expoziţii constă în faptul că a reuşit să concentreze în cîteva săli, doar, bogata activitate a cercetătorilor de artă populară din ţara noastră.

DIMITRIOS LUKATOS, *Introducere în etnografia greacă*, Atena, Fundaţia Culturală a Băncii Naţionale, ediţia a doua, 1978, 351 p.

Lucrarea profesorului universitar Dimitrios Lukatos constituie o prezentare istorică a etnografiei greceşti pînă la stadiul ei actual de dezvoltare, în raport cu alte ştiinţe conexe. Rod al unor cercetări făcute pe parcursul a peste două decenii de activitate, lucrarea oferă o imagine cuprinzătoare a cercetărilor privind formele de manifestare ale spiritualităţii greceşti la nivelul tradiţiilor şi obiceiurilor populare, ca şi al producţiei folclorice, prezentate pe domenii. În cele 24 de pagini ale capitolului introductiv, ca şi în tot cuprinsul lucrării dealtfel, se defineşte obiectul etnografiei prin înseşi marile ei teme de cercetare.

Prima parte a lucrării constituie un istoric al preocupărilor pentru etnografie în Grecia, începînd cu cele mai vechi timpuri, aşadar de fapt o aducere la zi a problemei, ocupîndu-se de: etnografia în vechea lume grecească; etnografia în primele secole ale creştinismului şi în vremea Bizanţului; etnografia după căderea Constantinopolului; călători şi etnografi străini; etnografia greacă între 1850 — 1890; perioada lui Nicolaos Politis (1890 — 1918); etnografia greacă de la 1918 pînă la cel de-al doilea război mondial; etnografia greacă de la 1945 pînă astăzi; muzee şi colecţii etnografice din Grecia. Perioadele cercetate sînt deci delimitate după evenimente istorice marcante, apreciindu-se că acestea au influenţat direcţia cercetărilor etnografice. În acelaşi timp se introduc în discuţie aportul considerabil adus de călătorii străini, vest-europeni, care începînd din secolele XIV—XV au început să acorde atenţie fenomenului etnografic grecesc, aşa cum era văzut la timpul respectiv, din perspectiva istorică şi geografică.

Din cuprinsul acestui istoric, fundamentat pe date precise, necesare pentru surprinderea trăsăturilor caracteristice ale etnografiei greceşti de-a lungul timpului, se desprinde figura lui Nicolaos Politis, întemeietor al etnografiei greceşti moderne. Numit în anul 1890 profesor la Universitatea din Atena, Nicolaos Politis predă în cadrul secţiei de arheologie şi metodologie greacă un curs privind viaţa particulară în Grecia antică, precum şi un curs de istoria religiilor, cu aplicare la Grecia. În acelaşi timp susţine o bogată activitate ştiinţifică: editează lucrarea *Proverbe şi tradiţii ale poporului grec*, lucrare care a însemnat un moment important în dezvoltarea acestei ramuri ştiinţifice, prin metodele de cercetare şi de prezentare a materialului adunat. Întemeiază „Societatea greacă de laografie", care activează şi astăzi. În anul 1909 începe editarea revistei „Laografia", publicaţia Societăţii, care a ajuns acum la cel de-al 31-lea volum. A iniţiat totodată două serii, „Bibliografia greacă" şi „Arhiva etnografică". Scopul acesteia din urmă este inventarierea, descrierea, catalogarea şi publicarea fişelor de obiecte de interes etnografic din Grecia, al căror număr este încă insuficient cunoscut. Nicolaos Politis este şi autorul primului chestionar pentru cercetarea diferitelor aspecte ale vieţii rurale greceşti. Chestionarul său a lărgit cadrul cercetărilor (care cuprindeau pînă la acea dată numai aspecte lingvistice şi tradiţii folclorice), introducînd studiul ocupaţiilor (agricultură şi păstorit), al organizării sociale a colectivităţii rurale, al arhitecturii precum şi al altor aspecte ale culturii materiale şi spirituale. Profesorul Lukatos evidenţiază momentul apariţiei chestionarului lui Nicolaos Politis, ca o nouă direcţie dată cercetărilor de etnografie, pînă la acea dată mai limitate. Trebuie să adăugăm că mai tîrziu un alt chestionar a fost iniţiat de Gheorghios Megas, etnograf, eminent cercetător şi om de cultură.

Cea de-a doua parte a lucrării se ocupă de diferite aspecte ale etnografiei şi folclorului modern, pe de o parte de organizarea socială a comunităţii rurale, ocupaţii şi meşteşuguri artistice, rituri, credinţe şi sărbători populare, iar pe de altă parte de diferite categorii ale folclorului literar şi muzical. O contribuţie însemnată o constituie stabilirea multiplelor conexiuni ale etnografiei cu ştiinţele înrudite, fără ca problema aceasta să fie analizată în profunzime. La sfîrşitul lucrării se adaugă o bogată bibliografie de specialitate, esenţială pentru cunoaşterea stadiului cercetărilor de etnografie din Grecia, ca şi diverşi indici de locuri, nume şi cuvinte populare.

https://biblioteca-digitala.ro

Profesorul Lukatos apreciază ca una din sarcinile de primă importanţă ale etnografiei greceşti explorarea vastului material etnografic aflat în operele scriitorilor clasici şi alcătuirea unor adevărate corpusuri de documente.

Antichitatea, în general, a acordat un interes particular datelor cu caracter etnografic (cu excepţia lui Platon, care, aşa cum rezultă din dialogul Theete 176 B, nu aprecia specia basmului). Autorii antici au adus contribuţii numeroase la cunoaşterea unor variate aspecte de cultură materială şi spirituală, atît în ce priveşte Grecia, cît şi în ce priveşte alte popoare, cunoscute prin intermediul călătorilor. Dimitrios Lukatos apreciază că fişarea acestui material aflat la scriitorii clasici şi bizantini constituie o cerinţă, neîndeplinită pînă acum, necesară atît pentru studiul etnografiei, cît şi pentru îmbogăţirea limbii greceşti. Elemente etnografice încep să apară încă din operele homerice, continuînd cu Herodot, care poate fi socotit pe drept cuvînt etnograful prin excelenţă al popoarelor orientale, aşa după cum Xenophon este etnograful popoarelor din Asia Mică. După opinia autorului lucrării, investigarea numai a operei lui Aristofan ar putea da materialul necesar pentru un întreg studiu etnografic privind populaţia rurală a Atticii.

În continuare ni se oferă o întreagă listă a autorilor de interes etnografic ai antichităţii greceşti, de la Aristotel (sec. IV î.e.n.) şi discopolii săi (ca Dicaiarchos, filosof peripatetician şi istoric al culturii greceşti, din vechea generaţie a elevilor lui Aristofan), la Demetrios din Phaleron, la scriitorii din epoca romană, Polemon, Pollux, medicul Galenos, Plutarch, Lucian, Pausanias.

Referindu-se la epocile ulterioare, autorul remarcă faptul că multe din credinţele şi obiceiurile creştine specific greceşti au de fapt o arie de răspîndire mult mai largă, cuprinzînd şi spaţiul asiatic, nordul Africii, Iliria, Tracia, Elada iliotă, fenomenul datorîndu-se de fapt existenţei unui strat de cultură mult mai vechi, precreştin. Un al doilea aspect evidenţiat în lucrarea este acela că şi la nivel popular, ca şi la nivel mitologic, cultura grecească cuprinde numeroase elemente orientale, care au îmbogăţit considerabil patrimoniul ei (fenomenul s-a petrecut, evident, şi în sens invers, Orientul asimilînd influenţe greceşti în toate timpurile).

Introducerea în etnografie se opreşte din păcate aici. Cartea marchează în literatura de specialitate din Grecia sfîrşitul unei perioade „tradiţionaliste", aceea a cercetărilor nedesprinse încă de alte ştiinţe, neîncadrate într-un program general. Bazîndu-se însă pe aceste cercetări, ca şi pe materialul de teren deosebit de bogat şi de original, existent încă, etnografiei greceşti i se deschid perspective largi de dezvoltare (o dovadă o constituie numărul extrem de mare de doctoranzi în folcloristică şi etnografie).

Capitolul final al lucrării se adresează generaţiilor tinere, subliniind importanţa acestei ştiinţe pentru cunoaşterea şi aprecierea propriilor valori cultural-artistice. Din punct de vedere practic, aceasta trebuie să ducă, inevitabil, la întărirea studiilor de specialitate în cadrul numeroaselor centre în curs de dezvoltare în diferite zone ale Greciei. În acest fel se vor cunoaşte din ce în ce mai bine trăsăturile specifice zonei, în cadrul unităţii culturale pe care o reprezintă aria balcanică.

Marina Marinescu

INGEBORG WEBER-KELLERMANN (red.), *Zur Interethnik, Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*, Frankfurt pe Main, Suhrkamp Verlag, 1978, 400 p. in-8°.

Teoria ştiinţelor, a societăţii şi a culturii, filozofia, sociologia şi etnologia, ştiinţa limbii şi a literaturii etc. au atins peste 50 de titluri apărute în 1978 la Editura Suhrkamp din Frankfurt pe Main. Dintre acestea, un interes nemijlocit pentru etnografia şi folcloristica românească îl prezintă, fără îndoială, lucrarea *Zur Interethnik*, o culegere sistematică ce îmbrăţişează aproape un secol de preocupări privitoare la influenţele interetnice (etnoculturale, etnolingvistice, etnoartistice, etnosociologice) în centrul şi în sud-estul Europei. Coordonatoarea lucrării este cunoscuta profesoară de etnologie europeană şi de etnosociologie de la Universitatea din Marburg/Lahn, Ingeborg Weber-Kellermann, aniversată anul trecut, cu ocazia împlinirii a 60 de ani.

Pe lîngă proprille ei studii (6), volumul mai cuprinde alte 19, datorate unor specialişti austrieci, cehoslovaci, germani, iugoslavi, români şi ungari.

https://biblioteca-digitala.ro

În introducere, coordonatoarea lucrării tratează tema convieţuirii interetnice în sud-est-ul Europei, trecînd în revistă naţionalităţile şi colectivităţile etnice răspîndite în mijlocul popoarelor mai numeroase pe toată aria antropogeografică şi etnografică cuprinsă între Dunăre şi Marea Neagră, între Marea Baltică şi sudul Peninsulei Balcanice, precum şi o prezentare a studiilor referitoare la acestea, încorporate în lucrare. Reţinînd caracterul obiectiv, bine informat, al retrospectivei, observăm şi unele însumări confuze de date etnodemografice (de ex., consemnarea nediferenţiată pe ţări a existenţei celor 400 000 de şvabi dunăreni „în România şi Ungaria"). Autoarea propune un *model* judicios de cercetare structurală a relaţiilor interetnice, care, astfel, ar conduce la rezultate ştiinţifice comparabile, accesibile unor generalizări etnologice. În continuarea articolului cu caracter de prolegomena, face o amplă analiză de opinie zonală cu privire la „ţară natală" şi „ţară străină", înregistrată pe teren la şvabii dunăreni din mediul rural al Ungariei, în condiţiile unui multiplu proces de convieţuire şi interferenţă (matrimonială, socio-economică, etnolingvistică, etnoculturală etc.) dintre aceştia şi populaţiile slave, maghiare etc.

În partea a doua a culegerii sînt cuprinse două întinse şi documentate studii referitoare la convieţuirea interetnică din sud-estul Europei, în formele de desfăşurare specifice perioadei anterioare primului război mondial: unul vizînd vecinătatea etnică şi schimburile reciproce (Alexander von Helfert), iar altul în care se analizează populaţia sîrbească (Adam Müller-Guttenbrunn), subliniindu-se procesele de desnaţionalizare, proprii imperiului habsburgic.

O a treia parte cuprinde studii referitoare la etnografia naţionalităţilor din cuprinsul ţărilor constituite după 1920, inclusiv accentuarea interferenţelor, ca urmare a dezvoltării relaţiilor economice în contextul unei pieţe mult mai largi. Avem în vedere contribuţiile reproduse din lucrările unor etnologi dispăruţi, ca Gustav Jungbauer, Max Hildebert Boehm şi Heinrich Bose.

Fenomenele specifice raporturilor interetnice de la mijlocul secolului nostru şi a dezvoltărilor etnosociologice care au urmat sînt înfăţişate în studiile semnate de Josef Senz, Johannes Weidenheim şi Alfred Karasek-Langer, dintre care, mai aprofundat este cel privitor la şvabii dunăreni din Ungaria, semnat de cel dintîi.

Urmează, în partea a cincea, generalizarea teoretică a unor rezultate etnologice referitoare la interferenţele dezvoltate în izolatele etnolingvistice (Ingeborg Weber-Kellermann), cercetarea orizontală (antropogeografică) a mobilităţii etnodemografice (Ina-Maria Greverus), precum şi semnificaţia etnoculturală a apartenenţei la patria natală (H. Bausinger, M. Braun, H. Schwedt).

Partea cea mai extinsă din volum revine studiilor concrete etnologice, etnosociologice, folcloristice, socio-economice etc. Astfel, se abordează fenomenele interetnice moderne şi contemporane din Iugoslavia, Italia, România, Ungaria de către: Bertalán Andrásfalvy (Pécs), Nicolae Dunăre (Bucureşti), Béla Gunda (Debrecen), Leopold Kretzenbacher (Wien-München), Zmaga Kumer (Ljubljana), Hanni Markel (Cluj-Napoca), Paul Philippi (Heidelberg), Annemie Schenk (Marburg), Luise Treiber-Netoliczka (Braşov), Ingeborg Weber-Kellermann (Marburg). Toată această grupă de cercetări concrete de teren se caracterizează printr-un consens teoretic şi metodologic în ceea ce priveşte dinamismul, reciprocitatea, dialectica şi nota de profundă creativitate comunitară care prezidează toate procesele interetnice, atît în cazul vecinătăţilor dintre etnii, cît şi în cel al convieţuirii în cuprinsul aceloraşi localităţi rurale, în aceleaşi zone etnografice etc.

Lucrarea se încheie cu o amplă bibliografie etnologică, folcloristică, etnosociologică, etnolingvistică şi etnoistorică referitoare la problematica interferenţelor etnice în centrul şi sud-estul Europei, cu un indice tematic şi de autori, precum şi cu o prezentare, succintă, a colaboratorilor.

Nicolae Dunăre

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR publică *studii şi materiale etnografice şi folclorice*, cuprinzînd deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografiei, a folcloristicii literare, muzicale şi coregrafice. Revista pune în discuţie, la rubrica *note şi recenzii*, probleme actuale ale etnografiei şi folcloristicii şi informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor din text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa colegiului de redacţie: 70 154 Bucureşti, str. Nikos Beloiannis nr. 25.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71 021, Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

GH. VRABIE, Folclorul. Obiect — principii — metodă — categorii, 1970, 556 p., 23 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, Etnologie juridică, 1970, 340 p., 16,50 lei.

OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), Izvoare folclorice și creație originală: Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Gala Galaction, Ion Pillat, Lucian Blaga, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, 1970, 328 p., 21,50 lei.

AURELIAN I. POPESCU, Cîntece bătrînești din Oltenia, vol. II, 1970, 464 p., 22 lei.

OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), Temelii folclorice și orizont european în literatura română, 1971, 479 p., 26 lei.

ANDREI BUCȘAN, Specificul dansului popular românesc, 1971, 454 p., 30 lei.

NICOLAE DUNĂRE (sub redacția), Țara Birsei, vol. I, 1972, 476 p., 52 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, Coloana cerului, 1972, 271 p., 27 lei.

GHEORGHE VRABIE, Structura poetică a basmului, 1975, 252 p., 16 lei.

ADRIAN FOCHI, Coordonate folclorice sud-est europene ale baladei populare românești, 1975, 270 p., 28 lei.

Istoria științelor în România, Etnologia. Folcloristica, 1975, 184 p., 8 lei.

VASILE ALECSANDRI, Opere, vol. III — Poezii populare, 1978, 536 p., 40 lei.

ZAMFIRA MIHAIL, Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană, 1978, 255 p., 16 pl., 1 hartă, 20 lei.

Rev. etn. folc., tom. 25, nr. 1, p. 1—138, București, 1980

c. 2064 I. P. Informația

43 407

Lei 20.—

https://biblioteca-digitala.ro